

KAPOSVÁRI EGYTEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
Vállalatgazdasági és Szervezési Tanszék

A doktori iskola vezetője:
Dr. UDOVECZ GÁBOR
az MTA doktora
egyetemi tanár

Témavezető:
Dr. BORBÉLY CSABA
egyetemi docens

A HÚSMARHATARTÁS NEMZETKÖZI VERSENYKÉPESSÉGÉNEK
NÉHÁNY TÉNYEZŐJE

Készítette:
SZABÓ KINGA

KAPOSVÁR

2009

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	4
2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS	5
2.1. A magyarországi húsmarha tartás történeti áttekintése	5
2.1.1. Szakosított húsmarhatartás Magyarországon.....	6
2.1.2. A húsmarhatartás az EU - csatlakozást megelőző években	12
2.2. A marha– és borjúhús piacának európai uniós szabályozása	17
2.2.1. A Közös Agrárpolitika rendszere	17
2.2.2. Közös Piaci Szervezetek (CMO).....	18
2.2.3. A marha– és borjúhús piacszervezet működése	19
2.2.3.1. A belső piac szabályozása	20
2.2.3.2. Importreztim	21
2.2.3.3. A KAP reformok húsmarha-ágazatot érintő kérdései	22
2.2.3.4. Az AGENDA 2000	25
2.2.4. A Közös Agrárpolitika félidős felülvizsgálata.....	27
2.3. A fenntartható agrárgazdaság	31
2.3.1. Gyephasznosítás Magyarországon.....	32
2.3.2. A gyephasznosítás társadalmi hasznossága.....	35
2.3.3. Agrár – környezetvédelem.....	36
2.4. Versenyképesség	44
3. CÉLKITŰZÉSEK	48
4. ANYAG ÉS MÓDSZER	49
4.1. Szekunder adatforrások	49
4.2. Primer adatforrások	49
4.2.1. A modell leírása	50
4.2.2. A tipikus üzemek adatainak rögzítése.....	54
4.2.3. A vizsgálatba vont magyarországi üzemek bemutatása	55
5. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK	58

5.1. Húsmarhatartás az EU csatlakozást követően	58
5.1.1. <i>A csatlakozási tárgyalások eredményei.....</i>	58
5.1.2. <i>A SAPS és a „Top – Up” támogatási rendszer</i>	61
5.1.3. <i>Az uniós csatlakozás hatása a húshasznú anyatehén - tartásra.....</i>	65
5.1.4. <i>Az SPS rendszer.....</i>	70
5.2. Anyatehén – tartó gazdaságok versenyképessége	72
5.2.1. <i>Az összes árbevétel alakulása a vizsgált üzemekben.....</i>	75
5.2.2. <i>Földhasználat az anyatehén - tartó üzemekben</i>	76
5.2.3. <i>Tenyésztési mutatók az anyatehén-tartó gazdaságokban.....</i>	78
5.2.4. <i>Az anyatehén tartás bevételei a vizsgált üzemekben</i>	83
5.2.5. <i>Az anyatehén tartás költségei a vizsgált üzemekben</i>	87
5.2.6. <i>Az anyatehén-tartás erőforrásainak hatékonysága.....</i>	93
5.2.7. <i>Az anyatehén-tartás bevételei és költségei</i>	95
6. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK	97
7. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	99
8. ÖSSZEFOGLALÁS	100
9. SUMMARY.....	103
10. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	105
11. IRODALOMJEGYZÉK.....	106
12. MELLÉKLET	116
12.1. <i>Ábrák jegyzéke</i>	116
12.2. <i>Táblázatok jegyzéke.....</i>	117
13. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK	118
14. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉN KÍVÜL MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK.....	121
15. RÖVID SZAKMAI ÉLETRAJZ	122

1. BEVEZETÉS

A mai modern mezőgazdaságnak már nem csupán árutermelő szerepe van, egyre nagyobb hangsúly helyeződik a fenntartható fejlődésre, a környezetünk megóvására és a vidéki élettér megőrzésére. Ebben a szerepben szintén kiemelt feladatot kaphat a húsmarha tartás, elsősorban a legeltetésre alapozott húshasznú anyatehén - tartás.

A marhahús előállításnak évszázados hagyományai vannak Magyarországon. A kilencvenes években hanyatlásnak indult ágazat szereplői hatalmas reményekkel várták az európai uniós csatlakozásunkat, hiszen a Közösségen belül a húsmarhatartás az egyik legjobban szubvencionált része a mezőgazdaságnak.

Az ágazatban dolgozó termelők és szakpolitikusok nagy erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az EU csatlakozásunkra megfelelően felkészítsék az ágazatot, hogy a lehető legmagasabb összegű támogatások lehívásával pótlólagos forrásokhoz segítsék az amúgy jelentős tőkehiánnyal rendelkező gazdaságokat, javítva ezzel az ágazat nemzetközi versenyképességét is. Ez az igyekezet azonban sok esetben nem érte el a valós célját. Az üzemi struktúra a 2000-es évek végére oly mértékben elaprózódott, hogy a támogatások egy jelentős része gazdaságilag teljesen életképtelen üzemekbe „folyt el.” Az ágazat jövőjét tekintve meghatározó fontosságú tehát, hogy tiszta képet kapjunk a jelenlegi üzemi struktúráról, és a támogatásra jogosult gazdaságok szerkezetéről.

A 90-es évek óta a húsmarha ágazatot a specializált anyatehén - tartó gazdaságok jellemzik. Az üzemek a végtermékként megjelenő választott borjakat elsősorban külföldi piacokra értékesítik. Ennek ismeretében elengedhetetlen az árutermelő anyatehén - tartó üzemeink nemzetközi versenyképességének vizsgálata.

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

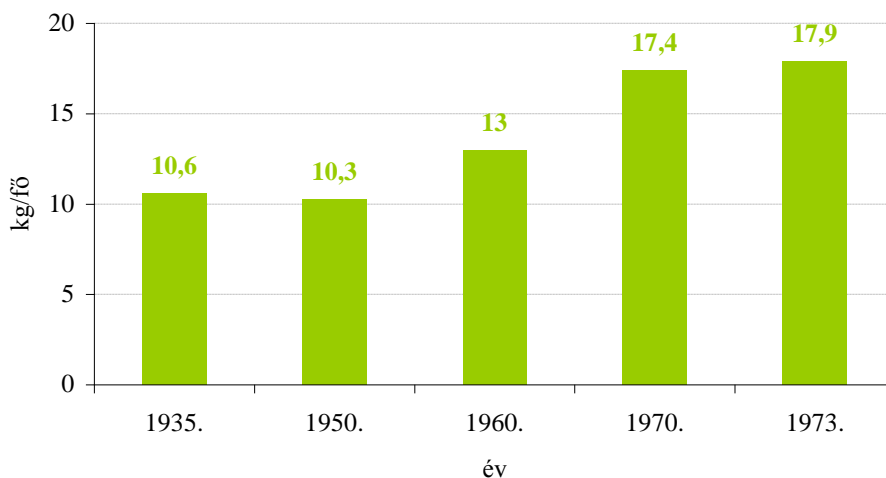
2.1. A magyarországi húsmarha tartás történeti áttekintése

Magyarország természeti adottságai kiválóan megfeleltek a legeltetéshez, hiszen az Alföld nagy kiterjedésű mocsaras legelői lehetővé tették a nagy gulyák tartását. Rendelkezésünkre állnak adatok, amelyek szerint a juhtej és a bivalytej jelentősebb szerepet játszott a fogyasztásban, mint a tehéntej. Elődeink, mai ismereteink szerint a teheneket nem fejték, hanem a mai értelemben vett húsmarhát tartottak. A késő középkorban vált Európa szerte ismertté és kedveltté a magyar marhahús, amely a minőségében is megelőzte a vetélytársait. A gulyákat lábon hajtották a kontinens nagy vásáraitra: Velencébe, Nürnbergbe. A magyar szürke szarvasmarha kiválóan megfelelt ennek az igénynek, hiszen jól bírta az extenzív tartásmódot, és lábon hajtvva több száz kilométer után is jó állapotban került a külföldi vágóhidakra. Ahogy *Harsányi (1977)* fogalmazott a „magyar szürkét Európa legkiválóbb húsmarhájaként tartották számon.”

A városok kialakulása, rohamos fejlődése és a népesség számának gyors növekedése a legelőterületek felszántásához vezetett. Egyre nagyobb szükség volt ugyanekkor a városi népesség ellátásához a tejre. A fogyasztói és a piaci igények változása a magyar szürke szarvasmarha aranykorának végét jelentette. Még ekkor is folyt fejés nélkül marhatenyésztés, de elsősorban már nem hústermelési céllal, hanem igásállatok előállítására céljából. A tejtermelés előtérbe kerülésével a magyartarka fajta – és ezzel a vegyes hasznosítás – vált meghatározóvá az országban (*Szabó, 2005*).

Az 1960-as években a szarvasmarha – tenyésztés a magyar mezőgazdaság egyik legfontosabb élelmiszer termelő és devizát hozó ágazatává vált. A mezőgazdaság bruttó kibocsátásából 13-14%-kal, míg a mezőgazdaság termelési értékéből 30%-kal részesedett. A második világháborút követően

lassan, majd a hatvanas évek közepétől kezdve gyorsabb ütemben nőtt hazánk marhahús – termelése (1. ábra).

1. ábra: Az egy főre jutó marhahústermelés (1935-1974.)
Forrás: Hajas, 1975.

A termelés üteme az adott időszakban gyorsabb ütemben növekedett, mint a fogyasztás, azaz a belső kereslet mérsékelten irányult csak a marhahús felé. Az egy főre jutó marhahúsfogyasztás 9 kg/fő/év érték körül mozgott (*Hajas, 1975*).

2.1.1. Szakosított húsmarhatartás Magyarországon

A 70-es évek elején a fejlődésben való megtorpanás volt tapasztalható. Ez a visszaesés volt a közvetlen oka az 1972-ben meghirdetett programnak, amelynek célja a szarvasmarha – tenyésztés fejlesztése, legfőbb eleme pedig, a hasznosítási irány szerinti szakosítás volt. A húsirányú szakosításnak ez, az 1025/1972. Minisztertanácsi határozat adta meg az alapját (*Bodó et al., 1985*). A program meghatározta azokat a területeket, ahol a hústermelést tartották kívánatosnak. 1980-ig a következő regionális szakosítás indult meg:

1. Szakosított hústermelés körzetei, amelyet két nagy területen alakítottak ki:

- Északi hústermelő körzet:
 - Szabolcs – Szatmár – Bereg megye,
 - Borsod – Abaúj – Zemplén megye,
 - Nógrád megye.
- Dunántúli hústermelő körzet:
 - Vas megye,
 - Veszprém megye,
 - Somogy megye,
 - Zala megye.

2. Központi tejtermelő körzet, amelyet Budapest ellátási vonzásterületén alakítottak ki:

- Pest megye,
- Komárom megye,
- Fejér megye,
- Tolna megye,
- Bács – Kiskun megye,
- Szolnok és Heves megye egy része.

A terv szerint azok a megyék, amelyek nem kaptak külön szakirányulási fejlesztési feladatot, kettős hasznosítású állományt tenyésztettek (*Széles, 1991*).

A program sikerességének érdekében a húsmarha – tartó gazdaságok különböző jogcímenekén állami támogatást igényelhettek. Megjelentek a beruházást segítő támogatások, az istállók, takarmánytárolók, valamint az ezekhez kapcsolódó infrastruktúra (utak, kutak, kerítések, mérlegek) megvalósítására. A termelési tevékenységet árkiegészítés, áttérési támogatás formájában támogatták (*Hajas, 1975*). A program célja nagy állatállománnyal rendelkező gazdaságok kialakítása volt, így állami támogatásban csak a 200 anyatehénél több állattal rendelkező üzemek részesülhettek.

Meghatározták a fejlődés kívánatos ütemét a következő közel 20 évre (1. táblázat). A tervszámoknál az USA-ban 1950 és 1970 között végbement változásokat vették figyelembe, amikor is a tejelő tehénállomány csökkenésével párhuzamosan nőtt a húshasznú tehenek száma, mégpedig olyan arányban, hogy egy „kieső” fejt tehén helyébe 1,6 anyatehén „lépett” (Harsányi, 1997). Célként tűzték ki egy új szarvasmarha – tenyésztő ágazat, a húsmarha - tenyésztés létrejöttét.

1. táblázat: Magyarország tehénállományának várható alakulása 2000-ig

Hasznosítási irány	1981.	1990.	2000.
Tejelő típus	271 000	510 000	565 000
Kettőshasznosú	411 000	140 000	85 000
Húshasznú	77 000	135 000	230 000

Forrás: Bodó et al. (1985)

A kormányprogram és a szakosítási célkitűzések eredményeképpen Magyarország tehénállománya 1980-ban volt a legnagyobb. Ekkor 702 ezer tehenet tartottak az országban, amelynek 10%-a volt húshasznú. A nyolcvanas évek elején a mezőgazdasági vállalatok húshasznú állományának közel 60%-a kapcsolódott termelési rendszerekhez (2. táblázat). A húshasznú állomány növekedése egészen 1985-ig tartott. Abban az évben a statisztikai adatok szerint 101 ezer húshasznú anyatehenünk volt, ami az eddigi legnagyobb állománynak felel meg (Balika, 1997).

A húsmarhatartás azonban a kezdeti időszak látványos fellendülése után hatékonysági, jövedelmezőségi problémák miatt megtorpant, majd hanyatlásnak indult (Szabó – Márton, 1999).

2. táblázat: A mezőgazdasági vállalatok állattenyésztési ágazatainak részesedése a termelési rendszerekben

Év	Mezőgazdasági vállalatok húshasznú állománya (db)	Ebből a termelési rendszerekhez kapcsolódik (%)
1980.	48 156	66
1981.	40 596	55
1982.	46 469	57

Forrás: Széles, 1988.

A 3. táblázat mutatja, hogy a hízómarhatartás jövedelmezősége már a nyolcvanas évek végén is rendkívül alacsony volt, majd a kilencvenes években az ágazat már tartósan veszteséget termelt. Ez természetesen hatással volt a húshasznú tehéntartás eredményességére is, aminek hatására az állomány tartós csökkenése figyelhető meg ebben az időszakban. Az 1985 és 1994 között eltelt 10 évben az anyatehenek száma több mint 70%-kal esett vissza. A rendszerváltást már csak azok az állomány élték meg, ahol többé – kevésbé szakszerű munka folyt, azonban a privatizáció további állomány felszámolásokat okozott (4. táblázat).

3. táblázat: A vágómarha - termelés költségének és jövedelmének változása (1988-1996.)

	m.e	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
<i>a mezőgazdasági társas vállalkozásokban</i>										
Termelési költség	Ft/kg	54,44	63,06	72,40	88,32	90,31	103,02	120,76	151,87	186,65
Értékesítési átlagár	Ft/kg	59,54	67,42	74,59	64,72	68,14	86,37	118,67	159,82	170,00
Jövedelem	Ft/kg	5,10	4,36	2,19	-23,60	-22,17	-16,65	-2,09	7,95	-16,65
100 Ft termelési költségre jutó jövedelem	Ft	9,37	6,91	3,02	-26,72	-24,55	-16,16	-1,73	5,23	-8,92
<i>integrált árutermelő kisgazdaságokban</i>										
Termelési költség*	Ft/kg	48,80	59,48	70,46	64,02	72,66	80,93	106,16	129,99	158,68
Értékesítési átlagár	Ft/kg	55,39	65,62	78,90	74,28	77,98	85,74	118,11	153,60	161,63
Jövedelem	Ft/kg	6,59	6,14	8,44	10,26	5,32	4,81	11,95	23,61	2,95
100 Ft termelési költségre jutó jövedelem	Ft	7,29	6,07	9,20	10,25	4,95	4,90	18,22	37,30	3,48

* A saját munkaerő -ráfordítás díját nem tartalmazza.

Forrás: Saját összeállítás Guba és Ráki (1999) alapján

4. táblázat: A tehénlétszám és a hasznosítási irányok arányai (1980-1996.)
(ezer db)

Év	Kettőshasznosítású		Tejhasznosítású		Húshasznosítású		Összesen
	létszám	%	létszám	%	létszám	%	
1980.	438	62	191	28	73	10	702
1985.	277	40	310	56	101	14	688
1990.	161	26	394	62	75	12	630
1991.	140	25	354	66	66	11	560
1992.	124	25	325	66	48	9	497
1993.	110	24	302	66	38	8	450
1994.	101	24	290	70	24	6	415
1995.	92	22	304	72	25	6	421
1996.	86	21	304	74	24	5	414

Forrás: Saját összeállítás Stefler (2005) és KSH adatok alapján

Arra a kérdésre, hogy a tejtermelésben sikeres szakosítási program miért nem hozott az 1980-as évek közepétől hasonló sikereket a húsmarhatartásban *Harsányi (1997)* – a jövedelmezőtlenségi problémákon túl – a következő magyarázatokat adja:

- A mezőgazdasági irányításért felelős vezetők – egy - két kivételtől eltekintve – sosem vették komolyan ezt a programot. Ennek következményeképpen elhanyagolódott az oktatása, szakirányítása és ellenőrzése.
- Úgy vélték, hogy hazánk földrajzi viszonyai és klimatikus adottságai alkalmatlanok a húsmarha – tartásra, valamint
- a gyepterületek tagoltsága alkalmatlanná teszik hazánkat azok húshasznú – tehénállománnyal való legeltetésére.

2.1.2. A húsmarhatartás az EU - csatlakozást megelőző években

A kilencvenes évek közepén a kedvezőtlen gazdasági környezet, az export piacok beszűkülése csak tovább fokozta az ágazat amúgy is rossz jövedelemtermelő képességét. A húshasznú anyatehén állomány soha nem látott szintre esett vissza. 1998-ban, az országban már csupán 19 ezer egyed tartottak nyilván húshasznú tehénként (5. táblázat).

5. táblázat: A tehénlétszám és a hasznosítási irányok arányai (1997-2006.)
(ezer db)

Év	Kettőshasznosítású		Tejhasznosítású		Húshasznosítású		Összesen
	létszám	%	létszám	%	létszám	%	
1997.	80	20	303	75	20	5	403
1998.	84	21	304	74	19	5	407
1999.	79	20	300	75	20	5	399
2000.	77	20	292	75	21	5	390
2001.	76	20	282	74	22	6	380
2002.	58	16	280	77	25	7	363
2003.	48	15	261	74	41	11	350
2004.	57	16	261	74	36	10	354
2005.	51	15	254	73	42	12	347
2006.	43	13	234	72	49	15	326

Forrás: Saját összeállítás Stefler (2005) és KSH adatok alapján

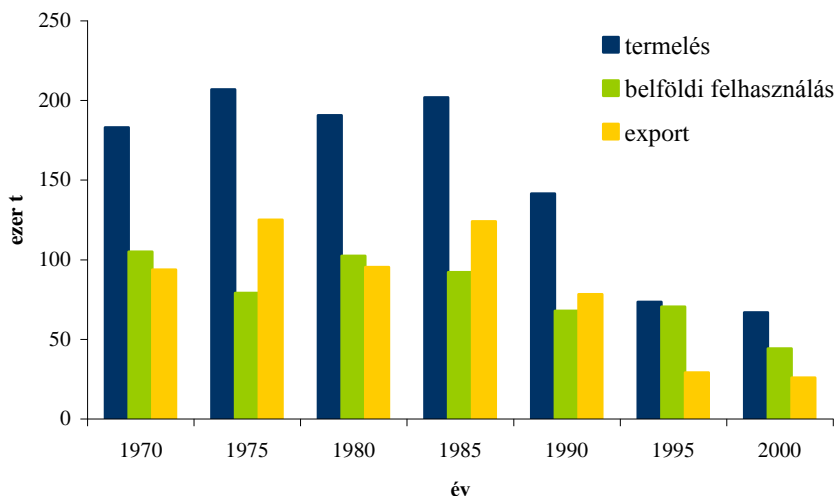
Ez a létszám nem csak, hogy nem volt összhangban az 1972-es kormányprogram által kitűzött célokkal, de még az 1975-ös állománylétszámot sem közelítette meg. A rendelkezésre álló gyepterületek (mintegy 1 millió ha) nagy része hasznosítatlanul maradt, elhagyatott, elgyomosodott, kultúrállapota elszomorító képet mutatott (Szabó, 1999). Széles et al. (2000) az ágazat átalakulását abban látják, hogy a marhahizlalásban a forgóeszközök banki

forrásból történő meghitelezése megdrágította a termelést, ami befolyásolta az üzemek gazdasági helyzetét, különösen rontva a likviditásukat. A gazdaságok gyakran kényszerültek arra, hogy állományukat már választott borjúként, tehát hízóalapanyagként értékesítsék. A nagyüzemi marhahizlalás szinte teljesen megszűnt az országban, a gazdaságok a hizlalásra szánt borjakat vagy növendék korban igyekeztek értékesíteni. A marhahizlalásnak, mint termelési tevékenységnek a súlypontja a kistermelői szektorba helyeződött át (*Szávay – Mészáros, 2002*). Eközben a jó minőségű, elsősorban kettős- és húshasznú állományokból származó borjak iránti kereslet az exportpiacainkon kedvezően alakult, messze meghaladva a hazai árakat. Következésképpen az egész magyarországi húsmarhatartás ebbe az irányba rendeződött át.

Stefler (2005) azzal magyarázza a vágómarha - termelés nagyarányú visszaesését, hogy a hizlalás a rendszerváltást követően tartósan veszteségessé vált, a belföldi felvásárlási árak rendre az inflációnál alacsonyabb mértékben növekedtek, ugyanakkor a hizlalásban szerepet játszó takarmányok árai – különösen az aszályos években – jelentősen növekedtek.

Varga (2001) a 90-es évek mezőgazdasági árváltozásait vizsgáló tanulmányában a vágómarha – ágazatot, mint nagy vesztest határozza meg. Okként a megváltozott minőség előtérbe kerülését, valamint a hazai húshasznú állomány felszámolását említi.

A marhahústermelés volumene közvetlen kapcsolatban van a tehénlétszám alakulásával, hiszen azt a megszületett borjak száma limitálja. A marhahús termelés 1990 és 2000 között több mint 50%-kal esett vissza, az ezredfordulón már nem érte el a 70 ezer tonnát (2. ábra).

2. ábra: Marhahústermelés és felhasználás (1970-2000.)

Forrás: Saját összeállítás KSH adatai alapján

Csökkenett a vágómarha - termelés, a felnevelt borjak egy tehenre jutó aránya (6. táblázat). A hízómarha – állomány az egész szarvasmarha – állományon belüli aránya az addig 20%-ot meghaladó aránya a 1990-es évekre 12% alá csökkent (*Kapronczai, 2003*).

6. táblázat: A vágómarha - termelés volumene Magyarországon

Megnevezés	1991	1995	1999	2000	2001	2002
	évben, kilogramm					
Egy tehenre	418	307	250	294	265	258
Egy lakosra	25,4	12,5	10,1	11,6	9,6	9,4

Forrás: Saját szerkesztés Kapronczai (2003) alapján

A marha- és borjúhús exportunk 1/3-ára esett vissza ebben az időszakban, miközben a belső felhasználást folyamatos csökkenés jellemezte. Az egy főre jutó marhahúsfogyás 1990-ben még 6,5 kg/fő/év volt, míg 2000-ben csupán csak 4,3 kg/fő/év marhahúst fogyasztottak az ország lakosai.

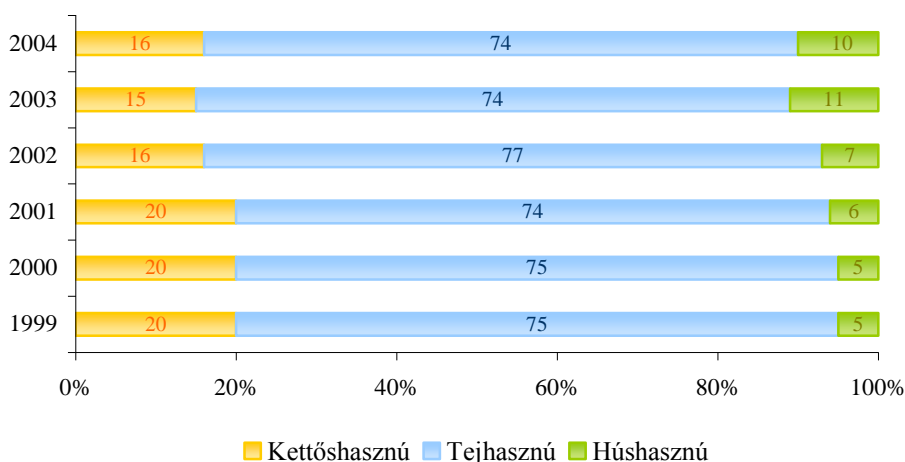
A közelgő európai uniós csatlakozás előkészületei azonban rávilágították a figyelmet erre az ágazatra, hiszen a húshasznú tehéntartás az EU egyik leginkább szubvencionált ágazatai közé tartozott. A hazai szakemberek felismerték annak jelentőségét, hogy a csatlakozási tárgyalások során kialakított kvóták határozzák majd meg hazai húsmarha - ágazatunk jövőjét és eredményességét. Világossá vált, hogy a jövőbeni támogatások mértékét az állatlétszám határozza meg. Elsődleges feladattá vált tehát az állatállomány növelése, immár nem csak a legelőterületek hasznosítása, hanem az EU támogatásainak megszerzése érdekében is.

A csatlakozást megelőzően kemény és összefogott lobbitevékenység indult az ágazat helyzetének javítása érdekében. Az anyatehén -tartóknak állatállományuk alapján járó állami támogatások javították a már működő gazdaságok eredményességét, és arra ösztönözték a kettőshasznosítású állománnyal rendelkezők egy részét, hogy komolyan megfontolják a hasznosításváltás lehetőségét. 1999-től a húshasznú tehenállományuk után, a gazdálkodók évente tehenenként 20 ezer Ft/egyed állami támogatásban részesültek. Az állam vemhesüsző beállítási támogatással (50 ezer Ft/egyed) ösztönözte a gazdaságok állománynövelését abban az esetben, ha az üsző intervenciós telepről került a gazdálkodóhoz (*102/2001 FVM rendelet*). A program egyik jelentős eleme volt ezen intervenciós telepek létrehozása. Felállításuk azt a célt szolgálta, hogy az éves üszőborjú szaporulatból, a húshasznosítású tenyésztésre érdemes egyedek lehető legnagyobb hányadát felnevelve – növendék korban, hízóalapanyagként történő exportjukkal szemben – továbbfejlesztésbe, tenyésztésbe vonják növelve ezzel az anyatehén támogatásra jogosult állomány bázisát (*Demeter, 1999*).

Stratégiai kérdéssé vált a kettőshasznosítású (magyartarka) állományok azon részének hústípusú irányváltása, amely kistermelőknél volt megtalálható. A típusváltás ösztönzésének több, egymástól független oka is volt. Egyrészt biztosra vehető volt, hogy ezen gazdaságok egy része nem tudja majd teljesíteni

az EU tejhigiéniai előírásait, másrészt a tej felvásárlási árának fokozatos csökkenése gazdasági eredményességük csökkenését okozta (Füller – Húth – Holló, 1999). Ezen okok mellett természetesen az sem volt elhanyagolható szempont, hogy a húshasznú állományok növelésének komoly genetikai korlátai is voltak. Az uniós csatlakozást megelőző években húshasznú tehen - támogatásban részesülhettek azok a kettőshasznú állománnyal rendelkező gazdaságok, ahol a tehenek termékenyítése húshasznosítású bikával történt.

Ezeknek az intézkedéseknek a hatására, valamint a közelgő EU – csatlakozást megelőző intenzív – a Közös Agrárpolitika támogatási rendszerére vonatkozó – tájékoztatásnak köszönhetően, ahogyan az a 3. ábrán is jól szembetűnik, egy igen erőteljes átrendeződés figyelhető meg a hasznosítási irányok között.

3. ábra: Hasznosítási irányok aránya a tehen állományban
Forrás: Saját összeállítás KSH adatai alapján

A vizsgált időszakban a húshasznú tehenek aránya megduplázódott, míg a kettőshasznú állományok létszáma jelentősen – 25%-kal – csökkent.

2.2. A marha- és borjúhús piacának európai uniós szabályozása

2.2.1. A Közös Agrárpolitika rendszere

A Közös Agrárpolitika legfontosabb területe a mezőgazdasági piacok közösségi szabályozása. Az integrációt megelőzően az alapítók agrárpiaci rezsimjei alapvetően különbözőek voltak, ezért a tagállamok egy átmeneti időszak után, fokozatosan építették ki a KAP rendszerét. A közös piaci szervezet a Szerződés 34. cikk 2. bekezdése alapján a következő intézkedéseket foglalja magába: „különösen az árszabályozásokat, különböző termékek előállításához és forgalmazásához nyújtott támogatást, tárolással és kiegyenlítéssel kapcsolatos intézkedéseket, a kivitel és behozatal stabilizálása érdekében létrehozott közös intézményeket”. Ezeket az eszközöket a Római Szerződés csak példaként említi meg, más intézkedések sincsenek kizárva, tehát ennek értelmében a Tanács a KAP céljai elérését szolgáló eszközöket szabadon választhatja meg (*Kende és Szűcs, 2000*). A *Római Szerződés (1957)* agrárpolitikai céljainak megvalósítására három lehetséges megoldás kerülhetett szóba. Ezek a következők voltak:

- közös versenyszabályok;
- egyes államok piaci rendtartásainak kötelező koordinációja;
- európai piaci rendtartás kiépítése.

Ezekben az egymásnak több tekintetben is ellentmondó lehetőségek közül végül kizárólag a harmadik alternatíva, az európai piaci rendtartás kiépítése valósult meg.

A mezőgazdasági politika azzal, hogy közös politikává vált, szorosan beépült a Közösség intézményrendszerébe. Az agrárgazdaság legfontosabb területein, különösen az agrárpiac-politikában, ezzel a Közösség szupranacionális jogalkotási és döntéshozatali rendszerébe illeszkedik,

amelynek értelmében a nemzeti kormányok döntési hatáskörei nagymértékben korlátozódtak (*Gulyás, 1978*).

A nemzeti piaci szervezetek tehát csak akkor maradhatnak fenn, ha a helyükre nem lépnek közös piaci rendtartások. Járulékos nemzeti szabályok (pl. piacszövetségekre vagy egyéb szabályozó szervezetekre vonatkozó normák) csak abban az esetben élhetnek tovább, ha nem ütköznek a KAP előírásaival, azonban ekkor is figyelembe kell venniük a támogatásszabályozás közösségi alapelveit, a diszkriminációs tilalmakról szóló szabályozásokat, valamint a szabad áruforgalom elveit.

A versenyhelyzet teljesítéséhez azonban a közösségi szabályozás nem elegendő. Ezért nemzeti hatáskörben maradtak továbbra is a termelőket érintő olyan pénzügyi szabályozások, mint az adózás, a társadalombiztosítás, a hitelpolitika, az infrastrukturális beruházások támogatása, illetve a termelési költségeket befolyásoló szabályozások.

2.2.2. Közös Piaci Szervezetek (CMO)

A Közös Agrárpolitika céljai a Közös Piaci Szervezetekben (Common market organisations, CMO) valósultak meg, olyan szabályok és mechanizmusok együttesében, amelyeknek rendeltetése meghatározott termék vagy termékcsoporthoz tartozó piacának szabályozását biztosítani. A szabályozás azokat a földművelésből, állattenyésztésből, halászatból származó termékeket, illetve az ezekből az elsődleges feldolgozás során keletkező termékeket érinti, amelyeket a Szerződéshez csatolt, és az idők folyamán többször is módosított I. Melléklet felsorol.

Minden piaci szervezet a következő alapelvekre törekszik (*Horváth, 2002*):

- a piac egységességére;
- a közösségi preferenciára;

- pénzügyi szolidaritásra.

A piac egységessége azt jelenti, hogy a tagországok egy egységes piacot alkotnak, ennek értelmében kereskedelmi vámok, és egyéb akadályok, valamint szubvenciók nem terhelik az Unión belüli kereskedelmet. Ennek megvalósításához szükséges a közös árak és versenyszabályok bevezetése, a stabil valutaárfolyamok fenntartása, valamint az egységes növény- és állategészségügyi szabályok megalkotása.

A közösségi preferencia célja a Közösség termelőinek védelme az olcsóbb agrárimporttól és az áringadozásoktól. A szabályozás kimondja, hogy a tagállamok termékeinek elhelyezése a belső piacon elsőbbséget élvez.

A pénzügyi szolidaritás alapján a közös piaci szervezetek költségeit egy közös alapból, az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Pénzügyi Alapból (EMOGA) fedezik.

2.2.3. A marha- és borjúhús piacszervezet működése

1964-ben határozták el az Európai Gazdasági Közösség tagjai, hogy a marhahús közös piaci szervezetét lépésenként valósítják meg. E folyamat részeként 1968. június 28-án a Közösségek Tanácsa megalkotta a 805/1968. EGK rendeletet, amelyet ugyan az évek során számos esetben módosítottak, de egészen 1999-ig a marhahús piaci szervezet alaprendeleteként élt. A rendelet alá eső termékek körét szigorúan megszabta a Tanács. A rendelet megszületésének másnapján, 1968. június 29-én az egész Közösség területén egységes marhahús árak léptek életbe (*Tenk – Sántha – Goda, 1997*).

Az alaprendeletben, illetve a szabályozás egészében érvényesülnek a Közös Agrárpolitika célkitűzései, tehát a termelékenység növelése; a méltányos és társadalmilag elfogadható jövedelem és életszínvonal biztosítása a mezőgazdaságból élők számára; az agrárpiacok stabilizálása a mezőgazdasági termelők és fogyasztók külső hatásoktól való védelme érdekében; az

élelmiszerellátás folyamatos biztosítása és a fogyasztói igények méltányos árakon történő kielégítése.

A szabályozás a termelői oldalról biztosítja a magas belső piaci árakat, és olyan piacvédő intézkedéseket alkalmaz, amelyek növelik az EU-ban előállított termékek versenyképességét az olcsóbb importtermékekkel szemben.

A közösségi szabályozás kezdetétől egészen 1992-ig, a Közös Agrárpolitika átfogó reformjáig, a marhahús piacát a belső piaci szabályozást megtestesítő intervenciós felvásárlás és az importrezsimben megvalósuló külső védelem jellemezte.

2.2.3.1. A belső piac szabályozása

A belső piaci szabályozás alapját az intervenciós felvásárlások adták. A Tanács minden év június 30-ig, az azt követő gazdasági évre, bizonyos húsminőség számára intervenciós árat határozott meg. Az intervenciós árat a vágott súly alapján állapították meg.

A tagországok piacain hetente, különböző kategóriákba tartozó kifejlett vágómarhákra piaci átlagárát állapították meg. Ezek súlyozott átlaga adta a Közösség piaci átlagárát. A súlyozás alapja, hogy a piaci árakat a nemzeti és közösségi vágási adatokon alapuló, évente meghatározott koeficienssekkel súlyozták.

Az intervenció célja az, hogy a marhahús felesleget eltávolítsa a piacról, és annak megakadályozása, hogy az árak a kívánatosnál alacsonyabbra süllyedjenek. Az intervenciós felvásárlás tehát olyan piactámogató mechanizmus, amely a marhahúspiacon megjelenő túlkínálat eltávolításával próbálja megakadályozni a piaci árak optimális szint alá történő csökkenését. Az intervenciós felvásárlásokhoz kapcsolódó műveletekben a termelő közvetlenül nem vesz részt, mert az adott tagállam intervenciós ügynöksége a vágóhidakkal, a feldolgozókkal áll közvetlen kapcsolatban a felvásárlások során.

A belső piac szabályozása fokozatosságra és szelektivizációra épült. A számított piaci átlagárakat és az intervenciós árakat egymáshoz viszonyították. Ha a piaci árak az intervenciós ár előre meghatározott százaléka alá csökkentek, akkor az érintett tagországokban intervenciós felvásárlást hirdettek. Az intervenció maximális mennyisége minden gazdasági évre előre kihirdetésre került, és ezen szint felett csak krízisnek minősülő helyzetben volt folytatható a felvásárlás (*Halmai, 1995*).

Az intervenciós felvásárlások csak olyan adott húsminőségre vonatkoztak, amelyeket a tagállamok a Bizottsággal összhangban határoztak meg. Általános szabályként érvényesült azonban a Közösség minden tagállamában, hogy intervencióra csak a 2 évnél fiatalabb, kasztrálatlan, hímvivarú állatok és tinók (korhatár nélkül) kerülhettek. Az intervenciós felvásárlások vágott-testre és hasított féltestre vonatkoztak.

2.2.3.2. Importrezsim

A harmadik országból származó import szabályozást a kezdetektől egészen 1995. július 1-ig (a GATT megállapodások érvénybe lépéséig) a lefölözések és értékvámok rendszere határozta meg. Az importrezsim alapvető kategóriája a referenciaár, amely a hizómarháknak a tagállamok reprezentatív piacain kialakuló súlyozott átlagára. A súlyozás az országok hizómarhaelőállítására szerint történt. A referenciaárakat hetente állapították meg, és a piaci helyzet értékelésére használták fel. Havonta határozták meg az alaplefölözés mértékét, amely összegét tekintve egyenlő volt a vámmal növelt Közösségi importár és a tájékoztatóár különbségével. Az importszabályozás alapvetően azon az igényen alapult, hogy az import a belső piac stabilitását segítse.

Ha a referenciaárak kedvezőtlenül alakultak, vagyis elmaradtak a tájékoztató áraktól, akkor az importot magas lefölözések terhelték, ha viszont a Közösségi árak magas szintje meghaladta a tájékoztatóárak arra a gazdasági

évre megállapított értékét (ez valójában csak logikai szempontból lett volna lehetséges), akkor az importterhelés jelentősen csökkent, illetve megszűnt volna. A lefölözés mellett rögzített vám is terhelte az importot (*Halmai, 1995*).

A marha- és borjúhús rendtartás alá eső valamennyi élő szarvasmarha, marha- és borjúhús vám tárgyát képezte, ha azokat Közösség határain kívüli országból importálták, kivéve a fajtatiszta tenyészállatokat. Valójában azonban a Közösség tényleges szarvasmarha behozatalának döntő többsége, mintegy 75%-a, speciális szabályozás alapján történt. A GATT és más multi-, illetve bilaterális megállapodások értelmében a Közösség különböző behozatali kedvezményeket biztosított a fontos kereskedelmi partnerei számára. Ennek alapján bizonyos mennyiségeket lefölözés nélkül, vagy pedig vám-, illetve lefölözés kedvezményekkel lehetett a Közösség országaiba szállítani. Ilyen egyezmények voltak érvényben az EFTA, a CEFTA, illetve a Lomói Megállapodásokban érintett ACP országokkal.

2.2.3.3. A KAP reformok húsmarha-ágazatot érintő kérdései

Az 1980-as évtizedben jelentkező válság megoldásának érdekében vezették be a termék piacszabályozásának új elemeként a közvetlen támogatásokat. 1980-ban jelent meg az anyatehén (borjastehén) prémium, amelynek célja a marhahús-termelők jövedelmének javítása anélkül, hogy ezzel párhuzamosan a tejtermelők jövedelmi helyzete is javuljon. Jelentős változásokat hozott a húsmarha ágazatban a tejkvóta 1984-es bevezetésének következtében hústermelésre átállt gazdaságok nagy száma. Ennek következtében az addigi meglehetősen stabil 7 milliós húshasznú tehénállomány 12 millió darabig futott fel (*Popp, 2001*). 1987-től van érvényben a speciális húsmarha prémium, amelyet a hímvivarú szarvasmarhák után fizet a Közösség. Ezen változásoktól eltekintve egészen a kilencvenes évtized elejéig az 1968-as alaprendelet volt az, ami a közös piaci szervezetet meghatározta.

7. táblázat: A nagyállategység számításához kapcsolódó átváltási arányok

Bikák, tehenek, és egyéb 2 évesnél idősebb szarvasmarhák	1,0 NE
Szarvasmarhák 6 hónapos és 2 éves kor között	0,6 NE
Anyajuh	0,15 NE

Forrás: A marha- és borjúhús közös piaci szervezete

A McSharry-reform három területen hozott alapvető változásokat a rendszer felépítésében:

- a) az egységnyi takarmánytermő területre jutó állatsűrűség korlátozása,
- b) az intervenciós árak és felvásárolt mennyiségek csökkentése,
- c) a kiterjedt prémiumrendszer bevezetése.

A magas állatsűrűség elkerülése végett, amely nagy szerepet játszott a piaci feleslegek kialakulásában és a növekvő környezetterhelésben, mérsékelni akarták az egységnyi takarmánytermő területre jutó állatsűrűséget. Az állatsűrűségi kritériumok megállapításának alapja az egységnyi területre számított nagyállategység (7. táblázat).

Az állatsűrűségi kritérium szigorú betartása vált a prémiumrendszerre való jogosultság alapjává. Következésképpen határozták meg a maximális állatsűrűséget, amely esetén még prémiumot kaphattak a gazdák:

1993.	3,5 NE/takarmánytermő terület
1994.	3,0 NE/takarmánytermő terület
1995.	2,5 NE/takarmánytermő terület
1996.	2,0 NE/takarmánytermő terület

Az állatállomány kiszámításánál figyelembe kellett venni mindazokat az állatokat, amelyek után prémiumért folyamodtak, beleértve a tejelő teheneket és a prémiumban részesült anyajuhokat.

A takarmánytermő terület meghatározásánál az egész Közösség területére egységes szabályokat hoztak. Ennek értelmében takarmánytermő területnek

számítanak azok a takarmánytermesztésre igénybe vett területek, amelyek a szántóföldi növénytermesztés prémiumrendszeréből nem részesültek közösségi támogatásokban. A fenti állatsűrűségi korlátozás azonban nem vonatkozik azokra a kistermelőkre, akik 15 NE-nél kevesebb állatot tartanak.

Az intervenciós árak csökkentésének indoka mindenekelőtt a belső piaci árak csökkentése volt, amelyre külső nyomás (WTO) és a belső fogyasztói árak mérséklése is ösztönözte a reform kialakítóit. Ennek értelmében az intervenciós árakat 3 év alatt 15%-kal csökkentették. Ezzel párhuzamosan csökkentették a gazdasági évenként intervencióra felajánlható mennyiségeket is (*Halmai, 1995*).

A reform során intézkedéseket hoztak a biztonsági hálós intervenció szigorítására is. 1993-tól a meghatározott mennyiségeken felüli intervencióra csak olyan krízishelyzetekben kerülhet sor, amikor a közösségi átlagár két egymást követő héten át az intervenciós ár 78%-a alá csökken, és ezzel egy időben valamely tagállamban, illetve régióban a piaci árak az intervenciós ár 60%-a alatt marad. Ebben az esetben is csak az adott tagországban vagy régióban folytatható a közösségi felvásárlás. Tovább szigorították a felvásárolható húsminőséget is.

Az intézményes árak jelentős csökkentéséből adódó termelői bevételek kompenzálásaként a Közösség egyre nagyobb hangsúlyt kívánt fektetni a közvetlen kifizetések rendszerére. Ennek következtében nemcsak jelentősen emelkedtek a már eddig is létező jogcímekre adott támogatási összegek, hanem új támogatási formákat is bevezettek. A reformcsomag életbelépésétől kezdve a termelők négy különféle prémiumban részesülhettek:

- **Speciális húsmarha-prémiumot** fizettek a fiatal hímivarú, termelőnként legfeljebb 90 állat után, az állat élete során legfeljebb kétszer. A támogatás mértéke, akárcsak a többi kompenzációt szolgáló intézkedés esetében, az évek során az intézményes árak csökkenésével párhuzamosan, progresszíven növekedett: 1993-ban 60 ECU, 1995-től pedig 90 ECU volt állatonként.

- A hímivarú állatok támogatásával hasonlóan már évek óta élő támogatási forma, a **borjastehén prémium** összege is jelentősen emelkedett. A reform kezdetén a támogatás összege 70 ECU/tehen volt, ami 1995-re 120 ECU/tehen-re nőtt.
- A tagállamok a kínálatkorlátozás keretében **borjúkivágási támogatást**, vagy termelői struktúrájától függően intervenciót vezethettek be a növendék állatok számának mérséklése érdekében. A borjúkivágás támogatása a 10 napos kor előtt levágott tejhasznú állományból származó egyedek után volt adható, ennek összege az 1993-as évben 100 ECU volt. E támogatási forma alternatívájaként a tagországok választhatták a 3 éves átmeneti időszakra szóló intervenció intézkedések bevezetését a 150-200 kg vágósúlyú állatok tekintetében.
- Ennek az intézkedéscsomagnak a keretében vezették be a Közösség területén a környezetkímélő, **extenzív-tartásra ösztönző támogatási formát**, amelynek keretében, azokban a gazdaságokban, ahol az állatsűrűség nem haladta meg az 1,4 NE/takarmánytermő területben maximált értéket, további 30 ECU plusz támogatás járt a speciális húsmarha-prémiumban és anyatehén-prémiumban részesült egyedek után.

Ezek az intézkedések alapjaiban változtatták meg a rendtartás 60-as évek óta változatlan szerkezetét, kísérletet téve a belső piaci árak színvonalának a világpiaci árszínvonalhoz való közelítésében, valamint az ár- és a jövedelempolitika szétválasztásában.

2.2.3.4. Az AGENDA 2000

Az 1997 júliusában elkészült AGENDA 2000 dokumentum részletesen foglalkozott a CAP további reformjaival, figyelembe véve az 1992-es reform eredményeit, és azokat a kihívásokat, amelyekkel az Unió mezőgazdaságának az ezredfordulón válaszolnia kellett. A dokumentum kiemelte mind a külső

kihívásokat (növekvő élelmiszerkereslet a világpiacon, a világkereskedelem növekvő liberalizációja, az EU keleti bővítése), mind pedig olyan belső tényezőket, mint a belső piac ingatagsága, környezetvédelmi szempontok, a fogyasztók védelme, az élelmiszerek biztonsága és a decentralizáció (Kiss, 2002).

Az 1254/99. sz EK rendelet alapján továbbra is fennmaradt az ártámogatási rendszer, azonban az intervenciós árat három lépcsőben 20%-kal csökkentették a 2000-2002-es időszakban, majd ezt követően 2002. júliusától az intervenciós felvásárlást a költségvetési szempontból jóval kedvezőbb magántárolási támogatás váltotta fel, amire akkor kerülhetett sor, ha a közösségi átlagos piaci árak az alapár 103%-a alá estek le (Halmai, 2002).

Az intervenció szigorodása mellett, és annak kompenzálásaképpen átalakították a közvetlen jövedelemtámogatások rendszerét. Jelentősen növekedtek az egyes támogatási jogcímre járó prémiumösszegek (8. táblázat), ugyanakkor a támogatásokat egyéni, regionális, illetve országos felső határokhoz kötötték és szigorították azok igénybevételének feltételeit is.

8. táblázat: A szarvasmarhák után járó prémiumok alakulása (€)

Évek	Bikák	Tinók	Anyatehenek	Vágási támogatás	
				Bika, tehén	Borjú
2000.	160	122	163	27	17
2001.	185	136	182	53	33
2002.	210	150	200	80	50

Forrás: Saját szerkesztés Kiss, 2002 alapján

Fontos eleme a reformintézkedéseknek az egységnyi takarmánytermő területre jutó állatsűrűségi kritériumok további szigorítása. 2003-ra két lépésben 1,8 ha/NE-re csökkentették azt az állatsűrűséget, amely mellett még támogatás volt igényelhető.

2.2.4. A Közös Agrárpolitika félidejének felülvizsgálata

Már maga az AGENDA 2000 is előirányozta a főbb piaci szervezetek és a mezőgazdasági kiadások felülvizsgálatát, aminek szükségességét csak megerősítették a 2000 végétől jelentkező – és jelentős költségvetési kiadásokat követelő – állategészségügyi problémák.

A 2002-es és 2003-as évek során az Európai Bizottság elérkezettnek látta az időt az AGENDA 2000 felülvizsgálatára, és egy átfogó reform megindítására. A felülvizsgálat a következő sarokpontokra helyezte a hangsúlyt:

1. A teljes szétválasztás igénye: a támogatott árak jelentős csökkentése lehetővé tenné a exporttámogatások mérséklését, valamint a közvetlen támogatások elválasztása a termeléstől eleget tenne a WTO zöld doboz kritériumainak.
2. A Közös Agrárpolitika „második pillérének”, azaz a vidékfejlesztésnek a erősítése.
3. Moduláció és degresszió: a közvetlen kifizetések részleges átcsoportosításával a vidékfejlesztési támogatások növelését célozta meg. A degresszió pedig, a nagyobb, versenyképesebb gazdaságoknak juttatott támogatások mérséklését célozta a kisebb, jobban rászoruló gazdaságokkal szemben.
4. Feltételeesség (cross-compliance): az agrártámogatások megszerzését a környezeti feltételeken túl foglalkoztatási, állatjóléti, illetve egyéb követelményekhez kötné.
5. Általánytámogatás: célja a KAP rendszerének átláthatóbbá tétele (*Vásáry – Osztrogonác, 2006*).

A sok tekintetben kompromisszumos reformcsomagot végül 2003 nyarán sikerült elfogadtatni a Tanáccsal. A reform alapvető szabályait 1782/2003/EK rendelet tartalmazza. Ennek értelmében az EU termelői a termeléstől független, egységes területalapú kifizetésekben részesülnek, amit a nemzeti implementáció

keretében és a termeléssel való felhagyás elkerülése érdekében termeléshez kötött elemek egészíthetnek ki. A támogatásban való részesülés feltétele a környezetvédelmi, állatjóléti, élelmiszerbiztonsági, növény- és állategészségügyi normák, valamint a mezőgazdasági területek *jó mezőgazdasági és környezeti állapotban* való tartása. A moduláció keretében a nagyobb gazdaságok részére nyújtott kifizetéseket csökkentik, valamint a vidékfejlesztési politika jelentőségét nagyobb pénzügyi forrással nyomatékosítják.

A KAP 2003-as reformjának két legfontosabb intézkedése a támogatások termeléstől való leválasztása (decoupling), és az egységes farmtámogatási rendszer bevezetése. A támogatások termeléstől való leválasztásának értelmében a támogatások a jövőben nem függenek a termelés mennyiségétől, önmagukban tehát nem vezetnek túltermeléshez, nem torzítják a kereskedelmet és a versenyt. A termelő szabadon választhatja meg, hogy mit termel, tehát a termelési szerkezetét a piaci viszonyokhoz tudja igazítani (Kiss, 2006). A támogatások termeléstől való leválasztása tehát azt jelenti majd, hogy nem a termelést, hanem a termelőt támogatják (Popp, 2003).

Az egységes farmtámogatási rendszer (Single Payment Scheme, SPS) bevezetésével a termelők különféle jogcímeiken járó közvetlen támogatásait összevonják, és a jövőben alanyi jogon egyetlen, összevont, támogatást kapnak. A támogatás összegszerű megállapításakor a tagállam számára lefektetett globális támogatási felső határokból kell kiindulni, amelyet először csökkenteni kell a továbbra is termeléshez köthető jogosultságokkal és a nemzeti tartalékkal, és az így fennmaradó részt alapvetően két modell szerint felosztani:

- **történelmi (üzemsoros) modell:** a támogatási jogosultság nagysága a referencia időszakban (2000-2002) megművelt átlagos területtől függ,
- **területalapú (regionáziált) modell:** a támogatási jogosultságot az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszerben (IIER) 2005-ben bejelentett jogosult földterület alapján számítják.

A két modell kombinációja a *hibrid modell*, amelynek több változata is lehetséges, attól függően, hogy a szétválasztott támogatás mely részét fizetik regionális átlag, történelmi bázis, illetve területi alapon. Ezek a modellváltozatok lehetővé teszik bizonyos szektorok célzottabb támogatását. Az átmenti hibrid modellek sajátossága, hogy a történelmi és területalapú támogatás elosztási aránya az idő előrehaladtával változik (*Vásáry, 2006*).

A tagországoknak lehetőségük van arra, hogy az összevont támogatást csak részlegesen alkalmazzák, azaz a támogatások egy részét termeléshez köthetik. A marha- és borjúhús piaci rendtartásban a tagországok négy különféle opció közül választhattak a részleges leválasztás keretén belül. A 100%-ban termeléshez kapcsolódó borjúvágási támogatás mellett dönthettek úgy, hogy

- a húshasznú tehén támogatást 100%-ig és a felnőtt szarvasmarha vágási támogatást legfeljebb 40%-ig,
- a felnőtt szarvasmarha vágási támogatást 100%-ig,
- a speciális vágómarha – támogatást 75%-ig kötik a termeléshez (9. táblázat) (*Jongeneel, 2003*).

9. táblázat: A tagországok által választott opciók

Jogcím	Mértéke (€/állat)	Országok
Anyatehén támogatás 100 %-ban	200	Belgium, Spanyolország, Franciaország, Ausztria, Portugália
Felnőtt állat vágási támogatása 40%-ban	80	Spanyolország, Franciaország, Ausztria, Portugália, Hollandia (100%-os mértékig)
Borjú vágási támogatás	50	Spanyolország, Belgium, Franciaország, Hollandia, Ausztria, Portugália
Hízómarha támogatás	150/210	Dánia, Finnország, Svédország
Teljes leválasztás	-	Németország, Luxemburg, Egyesült Királyság

Forrás: Saját szerkesztés Hansen et al. (2005) és Wagenhoffer et al. (2006) alapján

2.3. A fenntartható agrárgazdaság

Az 1970-es évektől megváltozott a mezőgazdasági ágazatok jelentőségének megítélése. Korábban egy-egy ágazat fontosságát azzal fejezték ki, hogy hány százalékkal részesedett a GDP-ből, mekkora volt az export-import aránya, vagy a foglalkoztatottak hány százaléka dolgozott a mezőgazdaságban. Mára ez a szemlélet megváltozott, hiszen a fejlődő országokban hiába csökkent a mezőgazdaság nemzetgazdasági súlya, és ezzel párhuzamosan stratégiai jelentősége is változott ugyan, de továbbra is megőrizte jelentőségét.

A mezőgazdaság szerepe ma már nem csupán csak az élelmiszer alapanyagtermelésre korlátozódik. *Marsalek és Molnár (2005)* szerint a mezőgazdaságnak szerepet kell vállalnia a táj és a természet megőrzésében is, hozzá kell járulnia a vidéki életforma és lehetőségek merőzéséhez. Egyre nagyobb hangsúlyt kap a természeti környezet és a biodiverzitás hasznosításában, óvásában és gazdagításában, a tájképi értékek és hagyományok őrzésében, a falusi turizmusban, a rekreációban és a falusi élet és a vidékiek életkörülményeinek javításában.

A világ, de különösen Európa térségeiben az ökoszociális piacgazdasági modell térhódításával az elmúlt 15-20 évben a vidéki táj és környezet szerepe, megítélése jelentős változásokon ment keresztül. A vidéki térségre már nem csupán, mint a mezőgazdasági termelés színterére tekintünk, hanem az egyben biológiai és társadalmi élettér is. Ha beavatkozásainkat – a környezeti/természeti és társadalmi/foglalkoztatási hatékonyság rovására – kizárólag a termelés hatékonyságának növelése vezérli, akkor ez az élettér – mind a társadalmi, mind pedig az ökológiai komponense - komoly veszélybe kerülhet (*Ángyán, 2000*).

Az 1983-ban „Közös jövőnk” címmel megjelent Brundtland jelentés volt az, ami először fogalmazta meg a fenntartható fejlődés fogalmát, ami alatt olyan fejlődést értünk, amely a természeti készletek racionális felhasználásával úgy egészíti ki a jelen nemzedékek igényeit, hogy az ne akadályozza a jövő

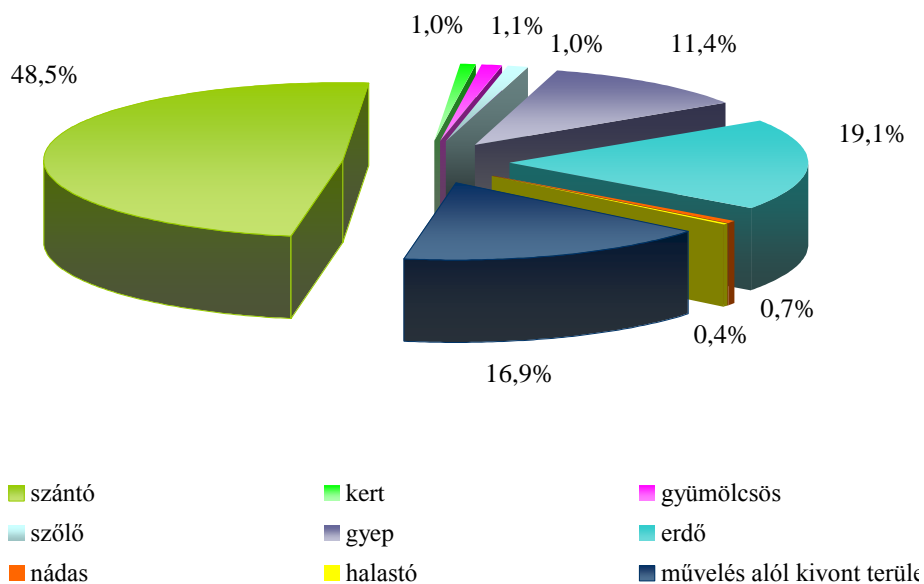
nemzedékek képességét saját igényeik kielégítésében (*Buday – Sántha, 2002*). *Láng (2003)* a fenntartható fejlődés közvetett értelmezésekor arra is rávilágít, hogy a jövő generációi nyilvánvalóan csak akkor részesedhetnek a föld javaiból, ha nagyfokú takarékoság valósul meg erőforrások használatában és elkerülik a környezet degradációját.

Nem véletlen az, hogy a fenntartható fejlődés elve hamar visszhangra talált a fejlett társadalmakban, hiszen, ahogyan *Kerekes és Szlávik (1996)* írja a fenntartható fejlődés nem igényli a szükségleteink korlátozását, csak arra biztat bennünket, hogy igyekezzünk azokat kevesebb anyag- és energiaráfordítással elérni, és minimalizáljuk a termelőtevékenység szennyező hatását. A fenntartható fejlődés jelentős hatást gyakorol a gazdaságra azáltal, hogy segíti a környezetbarát fogyasztói szokások, tiszta technológiák, és a megújuló erőforrások jelentőségének felértékelődését.

Az intenzív gazdálkodást hosszú ideig, mint a növekvő világnépesség élelmiszerrel való ellátásának egyetlen lehetséges útját tekintették. Egyre nyilvánvalóbbá vált azonban az évek során az ilyen típusú mezőgazdálkodás környezetkárosító hatása, ami egyre inkább arra ösztönözte a kormányokat, hogy környezetkímélő módszereket vezessenek be a mezőgazdaságban (*Gyarmati, 2005*).

2.3.1. Gyephasznosítás Magyarországon

A húshasznú anyatehén – tartás csak gyepre alapozott állattartás keretében képzelhető el. Meg kell tehát vizsgálnunk, hogy milyen adottságokkal rendelkezik hazánk ezen a területen.

4. ábra: Magyarország földterülete művelés ágak szerint (2005.)

Forrás: Saját összeállítás KSH adatai alapján

Magyarországon 2005-ben 1 056 900 ha gyepterületet tartottak nyilván (KSH, 2005), ez az ország mezőgazdasági területének 18%- a, teljes területének pedig 11,3%-a (4. ábra).

Nagy (1997) azt vizsgálta, hogy milyen különbségek figyelhetők meg a gyepterületek megoszlásában az ország különböző régióiban. Vizsgálata azt az eredményt hozta, hogy az ország keleti felében az átlagosnál több gyepterület található, valamint, hogy a gyepek hasznosíthatóságát befolyásoló területi tagoltság is különböző az ország két felében. A Dunántúlon a kisebb gyepterületek jellemzőek, amelyek hasznosítása nehezekebb. Ezzel szemben az alföldi régiókban a nagy kiterjedésű, gyakran (Hortobágy, Kiskunság) több tízezer hektáros összefüggő gyepterületeket találunk. Az északi hegyvidékre jellemző nagyobb kiterjedésű gyepterületek mellett gyakran találkozni apró, tagolt gyepterületekkel, elsősorban a völgyek vonulataiban.

A gyepterületeinkről betakarított termés évtizedek óta alig változik. A gyepgazdálkodásunk helyzetével kapcsolatos felmérések szerint az ország összes gyepterületének legfeljebb 50%-át hasznosítjuk, az átlagosan hasznosított termés az ország teljes gyepterületére vetítve napjainkban nem éri el az 1,0 t/ha szárazanyag termést. Gondot okoz az az általános jelenséggént megfigyelhető probléma is, mely szerint a legeltetési szezon kezdetén még van legelőfű. Azonban a nyár közepétől szeptember közepéig kisül a gyep, vagy minimális a fűkínálat, így csak az ősz közepétől lehet ismét számottevő fűterméssel számolni. Ha ezek mellett még figyelembe vesszük a legelőfű alacsony táplálóanyag tartalmát, megállapíthatjuk, hogy a hazai gyepok így legfeljebb az extenzív állattartáshoz biztosítanak megfelelő takarmányozási háttérrel (*Nagy, 1999*).

A gyepok kultúrállapotban való megőrzése csak úgy lehetséges, ha ezeket a területeket állattartással hasznosítjuk. Figyelembe véve a hazai adottságokat, megállapíthatjuk, hogy ha a téli takarmányszükséglet nagy részét a legelőről betakarított széna biztosítja, egy húshasznú tehénre 1,5-2 ha gyepterületet kell számolni (*Stefler et al., 2004*). Ez egybevág azokkal a külterjes gazdálkodást ösztönző intézkedésekkel, amelyek jelenleg európai uniós és hazai szinten is érvényesülnek.

A hazai gyepterületek hasznosításának irányát meghatározza a hazai húsmarhatartás gazdasági környezete is. A hangsúly ezen a területen a hozamok növelése helyett a költségcsökkentésre és a technológia egyszerűsödésére helyeződött át. Mindez természetesen nem jelentheti a szakszerűtlenséget, a legelők elhanyagoltságát, és az állatok alapvető igényeinek figyelmen kívül hagyását (*Stefler et al., 2000*).

Figyelembe véve a hazai gyepterületek ökológiai adottságait, valamint a húsmarhatartás gyakorlatát megállapíthatjuk, hogy a fejlesztés irányát az amerikai példák (USA, Kanada, Argentína) adják, a nyugat-európai költséges modellekkel szemben.

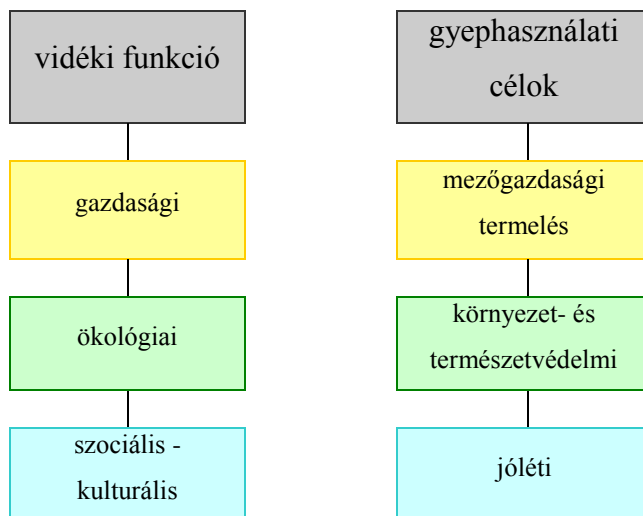
Udovecz (2006) felhívja a figyelmet arra, hogy tanácstalanság tapasztalható a hazai gyepterületek hasznosítását illetően. Hiszen a KSH által nyilvántartott közel 1,1 millió hektáros területből 400 ezer hektár gyakorlatilag gazdátlan, 350 ezer ha ugyan megfelel a formális előírásoknak - és támogatásokat ugyan le is hívnak utánuk - de rajtuk egyetlen haszonállat sem él. Ez azt jelenti, hogy csupán 366 ezer hektárhoz kapcsolódik lazán némi állattenyésztés.

2.3.2. A gyephasznosítás társadalmi hasznossága

A mai társadalom igénye már sokkal összetettebb a vidékkel szemben, mint az volt az elmúlt időkben. Míg a múltban a vidék meghatározásakor a mezőgazdasági termelő funkció volt elsődleges, addig ma már ökológiai, társadalmi, szociális, és kulturális funkciókat is támasztunk a vidékkel szemben. *Nagy (2005)* arra mutat rá, hogy a vidék három funkciója – gazdasági, ökológiai, és szociális – jól illeszkedik a gyephasználati célokhoz (5. ábra).

A társadalmi hasznosság kérdése arra keresi a választ, hogy „Mennyire hasznos ez az emberiségnek?” A kérdés ökonómiai és gyephasználati szempontú megközelítése nem mond ellent egymásnak, hanem jól kiegészítik egymást. *Nábrádi (2005)* a következő válaszokat adja erre a kérdésre:

1. Hasznos, hiszem az emberek számára amúgy hasznosíthatatlan növényi vegetációt emberi fogyasztásra alkalmassá teszi.
2. Hasznos, mert kialakul a vegetációknak egy természetes környezete, ahol emberi fogyasztásra alkalmas gyógynövényeket, fűszernövényeket lehet gyűjteni.
3. Hasznos, mert természetes környezet nyújt az ott élő állatoknak, növényeknek, biztosítva ezzel a biológiai sokféleség, a diverzitás lehetőségét.

5. ábra: A vidéki területek funkcióinak és a gyephasználat céljainak illeszkedése

Forrás: Nagy, 2005.

4. Hasznos, mert a felszín borításával megvédi a talajt, a termőföldet a természet és az emberi beavatkozás káros hatásaitól.
5. Hasznos, mert nem csak a talajfelszín, hanem magát a termőtalajt is jó kondícióban tartja.
6. Hasznos, hiszen a közvetlen emberi környezetben hozzájárul a szépérezet, a nyugalom képzetéhez, relaxációhoz.
7. Hasznos, mert természetes felületet nyújt a sportoláshoz, a szabadidő egészséges eltöltéséhez.
8. Hasznos, mert az ember számára megújítható energiaforrásként is szolgálhat, mint természetesen képződő biomassza.
9. Hasznos, mert számos vállalkozásnak direkt megélhetést ad, azáltal, hogy a vállalkozó pl. vetőmagot állít elő, vagy szaktanácsot ad.

2.3.3. Agrár – környezetvédelem

A Közös Agrárpolitika céljainak megvalósítására kidolgozott rendszerek, miközben biztosították a népesség élelmiszerrel való ellátását, és a vidéki

népesség jövedelmi helyzetének javítását számos negatív mellékhatással is jártak. Egyrészt a túl intenzív gazdálkodás környezetkárosító hatását (növényvédő szerek, állati hulladékok) már nem lehetett szem elől téveszteni, másrészt az addig felhalmozott készletek hatására már nem a „még többet” termelés vált a KAP elsődleges céljává.

Felismerték az extenzív termelés ösztönzésének szükségességét, már nem csupán azzal a céllal, hogy a többletermelést csökkentsék, hanem hogy hozzájáruljanak a mezőgazdasági termelésnek és élelmiszerminőségnek a környezet szempontjából fenntarthatóbb formáihoz, megfogalmazzák a gazdálkodók kettős, mint élelmiszertermelő és mint a vidéket megőrző szerepét. Az AGENDA 2000-ben a vidékfejlesztés támogatását célzó kilenc, ún. kísérőintézkedés között jelenik meg először az agrár – környezetvédelmi programban résztvevő gazdálkodók támogatásának jogcíme (*Csete és Láng, 2005*). A kísérőintézkedések közül a tagországok maguk választhatnak, azonban az agrár – környezetvédelmi támogatások alkalmazása kötelező elem. A kiválasztott intézkedéseket programokba kell csoportosítani, országos keretprogramot kell alkotni (*Ángyán, 2003*).

Ennek értelmében az EU agrár – környezetvédelmi szabályozásának célja nem más, mint a környezet – és természetvédelem követelményeinek megfelelő gazdálkodási módszerek elterjedésének elősegítése és támogatása, ezáltal a piaci egyensúly megteremtésének elősegítése, környezetbarát termékek előállítására és a természet, valamint a tájvédelem teljesítése oly módon, hogy az intézkedéseket felvállaló termelők kompenzációban részesülnek a környezeti javulás érdekében bekövetkezett jövedelemkiesés ellensúlyozására (*1254/1999 EK rendelet, 22. cikk*).

Mindezek figyelembe vételével született meg Magyarországon, az EU - harmonizációs feladatok megoldása során 1999-ben a Nemzeti Agrár – Környezetvédelmi Program, a NAKP. A 2002-től kizárólag hazai forrásból működő program célja az volt, hogy megismertesse és felkészítse a magyar

gazdálkodókat az EU csatlakozás utáni agrár – környezet gazdálkodási rendszerre. Céljainak megvalósítását célprogramokon keresztül próbálja elérni, amelyek közül a gyephasznosítási célprogram kapcsolható közvetlenül a húshasznú anyatehén – tartáshoz. A 2002-es költségvetés 2,2 milliárd forintot különített el a támogatási – kifizetési rendszer kiépítésére és elindítására (*Ángyán et al., 2002*).

Az extenzív gyephasznosítási célprogram célkitűzései a következők voltak (*Forgó, 2004*):

- a hazai gyepterületek állapotának javítása,
- környezetkímélő hasznosítási módok elterjesztése,
- az értékes fajok és élőhelyek védelme és fejlesztése.

A program önkéntességen alapult, a támogatások az egyes célprogramokra terület alapú támogatás formájában voltak lehívhatóak. Az extenzív gyepgazdálkodási célprogramhoz kapcsolódó kiegészítő állat beállítási támogatás – őshonos szarvasmarha esetén 10 ezer Ft/állat, nem őshonos fajta esetén 6 ezer Ft/állat – állatlétszámhoz kötötten jelent meg a programban. A gazdák abban az esetben részesülhettek a támogatásból, ha vállalták az előírt 0,5 – 1 számosállat/ha állatsűrűségi kritérium betartását.

Az EU csatlakozást megelőző két évben az extenzív gyephasznosítási célprogram keretében több mint 1,5 milliárd forint jutott el a külterjes állattartással foglalkozókhöz, ami a NAKP éves költségvetésének 30, ill. 21%-a volt (10. táblázat). A második évben 23%-kal nőtt a pályázott területek nagysága, ami mutatja, hogy egyre népszerűbbé, és az állattartók számára elérhetőbbé vált a program. Ebben az évben az egy pályázatra jutó átlagos gyepterület nagysága 53 ha volt.

10. táblázat: A Nemzeti Agrár – Környezetvédelmi Program extenzív gyephasznosítási célprogram statisztikai adatai

		2002. év			2003. év		
		Gyephasznosítási célprogram	Célprogramok összesen	%	Gyephasznosítási célprogram	Célprogramok összesen	%
Pályázott terület (ha)	összes	94 921	271 811	34,9	123 924	301 383	41,1
	nyertes	74 106	153 034	48,4	89 348	234 631	38,1
Pályázatok száma (db)	összes	1 770	5 321	33,2	2 556	7 529	33,9
	nyertes	1 320	2 691	49,0	1 672	5 114	32,7
Pályázott támogatás (ezer Ft)	összes	759 386	4 452 927	17,5	1 253 156	5 449 065	22,9
	nyertes	645 513	2 141 375	30,1	894 468	4 088 166	21,9

Forrás: Saját összeállítás *Bíró et al. (2005)* alapján

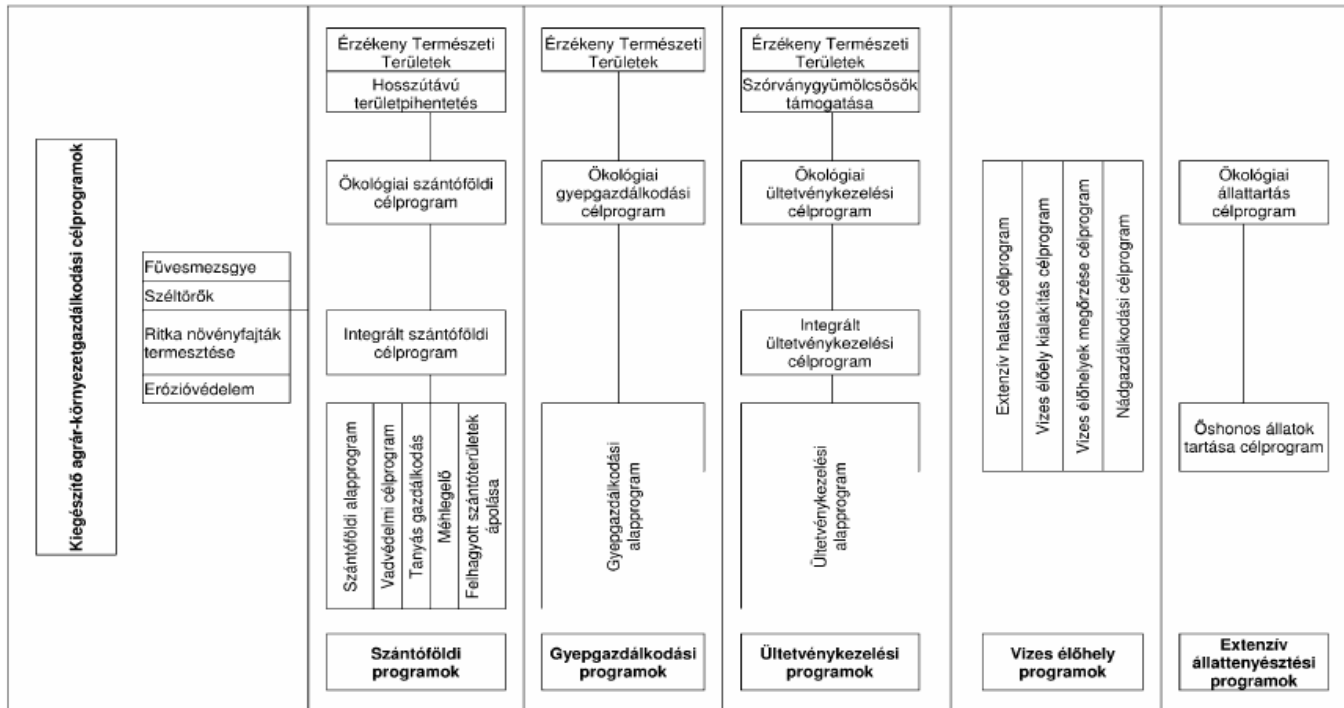
Az EU – csatlakozást követően lehetőség nyílt a már megkezdett program kiteljesítésére és bővítésére a nagyobb finanszírozási lehetőségeknek köszönhetően. Ennek megfelelően a csatlakozást követően életbe lépő Nemzeti Vidékfejlesztési Terv keretében már egy bővebb, sokrétűbb és jelentősebb forrásokkal ellátott agrár – környezetgazdálkodási támogatási intézkedéscsoport került kidolgozásra. Az NVT keretében bevezetésre került célprogramok nagyban hasonlítottak az Nemzeti Agrár – környezetgazdálkodási Program célprogramjaihoz.

11. táblázat: Az agrár – környezetvédelmi intézkedések költségvetése

	2004	2005	2006
	millió Ft		
Szántó	10 226,26	12 267,97	15 192,07
Gyep	4 236,09	5 081,84	6 293,11
Ültetvények	3 383,61	4 059,16	5 026,67
Vizes élőhelyek	367,48	440,85	545,92
Állattartás	593,50	712,20	883,13
Kiegészítő intézkedések	989,84	1 187,47	1 470,57
Összesen	19 796,79	23 749,50	29 411,47

Forrás: Nemzeti Vidékfejlesztési Terv az EMOGA Garancia részlegének Intézkedéseire – Magyarország

Az Agrár – környezetgazdálkodási Programra 2004. és 2006. között összesen 307,317 millió € volt igényelhető, a rendelkezésre álló támogatási forrás azonban még így is szűkösen bizonyult, látva az igénylésre benyújtott pályázatok jelentős mennyiségét (11. táblázat). Ugyanakkor a

6. ábra: Az NVT-ben pályázható agrár – környezetgazdálkodási rendszerek
 Forrás: Ángyán, 2005.

támogatás viszonylag sok intézkedés között oszlik meg, amelyekből a legnagyobb összegek a szántóföldi és a gyepgazdálkodási célprogramra esnek (6. ábra). A programban résztvevő gazdálkodók 2004-ben a füves élőhelyek kezelésére 15 000 Ft-ban részesültek hektáronként, a szántóföldi területek gyepesítését pedig 74 000 Ft/ha mértékben támogatta a program. A Nemzeti Agrár – Környezetgazdálkodási Programban az igénylések elbírálása után több mint 25. 000 gazdálkodó részesült kifizetésekben, összesen mintegy 1,5 millió hektár programba való bevonását eredményezve (12. táblázat).

12. táblázat: AKGP célprogramjaira beérkezett igénylések (2004 - 2005)

Célprogramok	Igényelt terület (ha)	Igénylők száma (db)
Alapszintű szántóföldi célprogram	1 092 048	17 232
Méhlegelő célú növénytermesztés	209	41
Tanyás gazdálkodás	5 021	773
Integrált szántóföldi növénytermesztés	291 191	4 082
Ökológiai szántóföldi növénytermesztés	38 860	737
ÉTT szántóföldi növénytermesztés	59 523	1 339
Integrált ültetvény	41 645	5 873
Ökológiai ültetvény	2 098	238
Füves élőhelyek kezelése	177 683	3 804
Ökológiai gyepgazdálkodás	30 603	323
ÉTT gyepgazdálkodási célprogramok	66 232	1 063
Nádgazdálkodás	8 456	187
Extenzív halastavak fenntartása	19 874	154
Füves mezsgye létesítése	262	9
Összesen	1 833 705	35 855

Forrás: FVM Szaktanácsadási Szolgálat hírlevele, 2006. március

A három gyepgazdálkodással kapcsolatos célprogram keretében összesen 274 473 ha területre adtak be a támogatási kérelmet a gazdák, ami az összes

igényelt terület 15%-a. Ennek alapján megállapítható, hogy a gyepgazdálkodással kapcsolatos célprogramok sikeresnek mondhatóak, csakúgy mint az AKGP többi intézkedése. A program tapasztalati azt mutatják, hogy hazánkban a gazdálkodók növekvő számban fordítanak figyelmet az áruterelés mellett a környezet és a természet állapotának védelmére, megőrzésére.

2.4. Versenyképesség

A versenyképességnek a szakirodalomban számos definíciója és megközelítése ismert. Mindmáig nem létezik egy, a tudomány által általánosan elfogadott és elismert meghatározása. *Török (1999)* ezt azzal magyarázza, hogy „ez a fogalom nem vezethető le egyértelműen a közgazdaságtan egyik alapvető paradigmájából sem, azaz tulajdonképpen elméletileg nem lehet definiálni.”

Az amerikai felfogás a keresletnek tulajdonít meghatározó jelentőséget, hiszen azt emeli ki, hogy a verseny értelme és célja a fogyasztó jólétének a növelése (*Tímár, 2004*). Ezzel szemben az európai felfogás szerint - amellet, hogy elismeri a fogyasztó jólétének fontosságát – „a verseny hozadéka termelői, a kínálati oldal számára is legalább ilyen fontos, mivel ennek révén tud folyamatosan megújulni és lesz képes magasabb színvonalú fogyasztói igények kielégítésére is” (*Findrik és Szilárd, 2000*).

Hajdúné és Lakner (1999) szerint a versenyképesség a komparatív előnyök elméletére épül. Meghatározásuk szerint maga a versenyképesség nem más, mint egy szakágazat képessége a meglévő és nyereséges piaci megtartására, illetve újabb piacok megszerzésére. *Csáki (2006)* egyetért abban, hogy a versenyképesség a komparatív előnyök megfogalmazásaira épül, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy ez a felfogás tökéletes piaci rugalmasságot feltételez. Mivel a termelési és a kínálati oldal között egy nem tökéletes piac teremti meg a kapcsolatot, lehetőség van a piacműködés zavarait korrigáló állami beavatkozásokra is. Ez a tény megerősíti azt a feltételezést, hogy a versenyképesség elemzése mind kínálati, mind pedig keresleti oldalról szükséges. *Abayné és Fábrián (2006)* a versenyelőnyöket kihasználó stratégiákat két részre osztja. Szerintük azok, vagy a költségtényezőknél javítanak, vagy a termék differenciálását célozzák meg. Ennek megfelelően a versenyelőnyök forrásait is sokrétűnek látják: kapcsolódhatnak erőforrásokhoz (technológiai, humán, pénzügyi, logisztikai, földrajzi, elhelyezkedési) valamint a

hozzáértéshez (képzettség, kapcsolatok, képességek, különleges adottságok, stb.)

A versenyképesség eredetileg mikroökonómiai kategória, mely a vállalatok versenyre való képességét mutatja. Legáltalánosabb felfogásában az adott gazdaság piaci versenyben való helytállását, alkalmazkodásra való hajlamát, fenntartható fejlődését jelenti (*Fehér és Pető, 2003*). Mindez a vagyon gyarapodásában fejeződik ki. Versenyközegben ez folyamatos megújulást, alkalmazkodást és állandó megfelelési kényszert jelent (*Módos, 2004*).

Heinrich (1996) szerint az a gazda versenyképes, aki a versenyben huzamosabb ideig megállja a helyét. Mindaddig sikeres, amíg a versenyben, nem szorul ki a termelésből, piaci pozíciói nem romlanak, piaci részaránya növekszik. *Takács (2001)* ugyanakkor arra világít rá, hogy a piacgazdaságok a versenynek pozitív előnyt tulajdonítanak, azonban nem veszik figyelembe az ökológiai életterüktől megfosztott országok természeti tőkéjének mennyiségi és minőségi csökkenését, valamint az egyes országok munkaerejének alul-, illetve túlértékelt árainak hozzájárulását az országok hatékonyságához.

Módos (2004) a versenyképességet az élelmiszertermelésben meghatározó tényezőket öt csoportba gyűjtötte:

- komparatív előnyök, illetve hátrányok (természeti adottságok, technológiai, termelékenységbeli különbségek, stb.);
- a szakmai munka színvonala;
- a mezőgazdasági szervezetek, termelők önszerveződése;
- az állam szerepvállalása (makrogazdasági környezet, oktatás-kutatás, intézményi rendszer, piacrajutási infrastruktúra);
- környezeti megfelelés (környezetvédelmi, higiéniai, élelmiszerbiztonsági, jogi előírásoknak való megfelelés).

A versenyképesség mérésére számos lehetőség nyílik: cserearány-index, kimutatható komparatív előnyök, szektorális specializációs (SSI) mutató, a Gruber – Llyod index, megnyilvánuló komparatív előnyök (RCA), az agrárbérek

vizsgálata, termelői és fogyasztói árak vizsgálata, jövedelmezőségi vizsgálatok (azaz az önköltség, eredmény, export– gazdaságosság vizsgálata) és nem utolsó sorban a támogatottsági mutatók (PSE, CSE) révén (Módos, 2004).

Ferenczi (1997) véleménye az, hogy az önköltség a mezőgazdaság esetében a legfontosabb gazdaságossági mutató, ami alkalmas lehet a versenyképesség kifejezésére is, és fontosabb a nyereségnél, hiszen arra a termelői ár is hat. *Heinrich és szerzőtársai (1999)* – vállalati adatokat használva – német és magyar gazdaságok átlagkölségeit és átlagbevételeit vizsgálták meg a magyar mezőgazdaság versenyképességét néhány meghatározó termék (búza, kukorica, cukorrépa, napraforgó, vágómarha, vágósertés) esetén.

Fogarasi és Tóth (2004) mezőgazdasági vállalatok működési versenyképességét vizsgálta. Arra voltak kíváncsiak, hogyan alakul a megfigyelt mintában szereplő üzemek gazdálkodása – az egységnyi input felhasználásra jutó maximális output – a legjobb gyakorlat határán működő vállalathoz képest.

Az állam szerepvállalása két ponton játszik meghatározó szerepet a mezőgazdasági vállalatok versenyképességének megítélése szempontjából. Egyrészt a különböző mennyiségi és/vagy árszabályozó intézkedések, valamint a jövedelem pótló támogatások, másrészt a protekcionista eszközökön túlmenően az adott ország árfolyam-politikája jelentősen módosítják a versenyképességi előnyök érvényre jutását, hiszen a valuta alul- vagy felülértékelése jelentős hatással bír a versenyképességre. *Bozsik (2004)* ezért reálárfolyam felértékelését is figyelembe veszi az árverseny - képesség vizsgálatokor, hiszen előfordulhat olyan eset, hogy a mutatókkal történő értékelés egyértelmű előnyt jelez, azonban a potenciális piacokon érvényesülő agrárprotekciónizmus, vagy a valuta erőteljes felülértékelése összességében mégis versenyhátrányt mutat a potenciális piacok hasonló termékeivel.

Farkas – Fekete és Sági (2005) egyetért abban, hogy az árfolyam - politikának jelentős hatása van a mezőgazdaság versenyképességére, rávilágít ugyanakkor az ár és a kamatláb – változások hatásaira is. A 2000-es évek elején

bevezetett sávszélesítés ugyanis a forint erősödését hozta, ami csökkentette az import árát és az inflációt, növelte a megtakarításokat, ugyanakkor negatívan érintette az exporttöbbletet realizáló mezőgazdaságot. Az árfolyam erősödése kedvezőtlenül hatott az exportáló vállalatok cash –flowjára, így rontotta azok forráshoz jutásának esélyeit.

A szintén ebben az időszakban végrehajtott minimálbér – emelésnek köszönhetően csökkent az egységi bérköltségre jutó termelés, ami a versenyképességet veszélyeztette (*Farkasné Fekete és Molnár, 2002*).

Jámbor – Módos – Tóth (2009) úgy vélik, hogy egyszerű összehasonlításokra kitűnően alkalmas a természetes (technológiai versenyképesség mutatóinak vizsgálata. A természetes versenyképesség a termelőegységek adottságait veszi alapul (méret, kapacitás, termelési potenciál, területi hatékonyság). Ez a módszer az ún. benchmarking elvet követi, amelynek során adott tényezőt (árát, költséget, jövedelmet, stb.) hasonlítunk a kategória legjobbjaához, és ezek alapján vonjuk le a következtetéseinket.

A versenyképesség elméletének több szempontú megközelítése – amint erre a szakirodalmi forrásmunkák is utalnak – mutatja hogy általánosan használható, egységesen elfogadott fogalmat igen nehéz találni. A dolgozatban olyan elemzési módszer kerül alkalmazásra, amelyet a legalkalmasabbnak ítéltem a hazai húshasznú anyatehén - tartás versenyképességének vizsgálatára. Ennek megfelelően a hozam, a termelői ár, a termelési értékek, a támogatások, költségek, jövedelmek, valamint az erős és gyenge pontok adatainak alakulása alapján kerül megközelítésre a kiválasztott üzemek versenyképességének vizsgálata.

3. CÉLKITŰZÉSEK

A magyarországi húshasznú anyatehén - tartásról csak korlátozottan állnak rendelkezésre információk, annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedekben a választott borjú előállítására vált a húsmarha ágazat meghatározó részévé, a marhahizlalással szemben.

A disszertáció *célja* éppen ezért feltárni a húshasznú anyatehén - tartás jelenlegi helyzetét, az uniós csatlakozás okozta változásokat, megkeresni a gazdálkodás nehézségeit, szűk keresztmetszeteit, és feltárni az ágazatban rejlő - még kiaknázatlan - lehetőségeket. Információt nyújtani mind a termelők, mind pedig a termelést segítő szervek (törvényalkotók, tenyésztőszervezetek) számára, megvizsgálni, hogy hol tart a hazai húshasznú tehéntartás, milyen képet mutat a versenyképesség tekintetében nemzetközi összehasonlításban.

A célok megvalósításához a következő *feladatok* megoldása látszott logikusnak:

1. Feltárni a húshasznú anyatehén - tartó gazdaságok jelenlegi üzemszerkezetét, állományának nagyságát, támogatási lehetőségeit, és a hazai mezőgazdaságban betöltött szerepét.
2. Megfelelő módszertan kiválasztása a húshasznú tehéntartás versenyképességének vizsgálatához.
3. A hazai húshasznú anyatehén - tartás nemzetközi versenyképességének meghatározása a hozam, a termelési érték, a támogatások, a költségek, és a jövedelem alapján.

4. ANYAG ÉS MÓDSZER

Dolgozatomban egyaránt feldolgozásra kerültek primer és szekunder adatforrások, amelyek közül először a szekunder források, majd pedig a primer források kerülnek bemutatásra.

4.1. Szekunder adatforrások

Ahhoz, hogy a hazai anyatehén-tartásról valós képet kapjunk először meg kell ismernünk az anyatehén-tartás helyzetét, hazai és uniós jogszabályait, támogatási rendszerét.

Szekunder forrásként használtam fel a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH), a Húsmarhatartók Országos Szövetségének (HUMOSZ), a Vágóállat és Hústerméktanács, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), és a különböző tenyésztőszervezetek adatforrásait.

A statisztikai adatok vizsgálatán kívül tanulmányoztam, és feldolgoztam a témával kapcsolatos hazai és nemzetközi szakkönyvek, szakfolyóiratok, konferencia-összefoglalók és egyéb kiadványok vonatkozó részeit.

4.2. Primer adatforrások

A primer kutatások során két anyatehén-tartó üzemet vizsgáltam, amelyek szerves részét képezik az *agri benchmark* üzemgazdasági szervezet Beef & Cow – Calf szekciójának 19 országra kiterjedő kutatásainak. Az *agri benchmark* üzemgazdasági hálózat 2006-ban jött létre az IFCN (International Farm Comparison Network) jogutódjaként, amit 1997-ben alapítottak a Johann Heinrich von Thünen Intézetben (vTI), Braunschweigben, Németországban. Munkám során a gazdasági értékelések alapját képező un. „tipikus üzemek”

kialakítása az *agri benchmark* módszertana alapján készült el, illetve a hálózat által használt és továbbfejlesztett modell, a TIPI-CAL segítségével modelleztük az üzemek gazdálkodását.

Az adatfelvétel 2007-ban készült, a gazdálkodás 2006-os adatainak figyelembe vételével. Az adatok rögzítése termelői mélyinterjúk során történt az *agri benchmark* által használt kérdőív segítségével. A szervezet által egységesen használt kérdőív Microsoft Excel program használatával készült. A hazai termelőkkel történt interjúk elkészítése előtt a könnyebb érthetőség érdekében megtörtént a kérdőív magyar nyelvre való lefordítása. A kérdőív jelenleg 11 különböző nyelven áll a termelők és kutatók rendelkezésére. A szükséges gazdasági adatok gyűjtése során személyesen kerestem fel az általam kiválasztott gazdaságok vezetőit, ahol minden esetben az ágazatvezető és a gazdasági vezető együttes segítségével történt az adatok rögzítése.

Az egyes üzemek kiválasztása a Központi Statisztikai Hivatal húshasznú tehénállományra vonatkozó adatai, valamint Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal „Anyatehén-tartás támogatás”-ra 2005-ben jogosult gazdaságainak adatbázisa alapján történt.

4.2.1. A modell leírása

A TIPI-CAL egy rekurzív, dinamikus termelés-szimulációs és könyvelési modell, amelyet üzemi szintű modellezésre fejlesztettek ki a Johann Heinrich von Thünen Intézet (vTI) Üzemgazdasági Intézetének munkatársai. A koncepció kifejlesztésében segítségükre voltak a Texasi A&M Egyetemen működő Agriculture and Food Policy Center (AFPC) munkatársai is.

A modell elsődlegesen tejtermelő üzemek gazdálkodásának elemzésére készült el 1997-ben. A speciálisan a vágómarha-termelés és az anyatehén-tartás modellezésére alkalmas változat 2001-ben került kifejlesztésre.

A modell segítségével kimutatható a politikai intézkedések és a jogi környezet változásának gazdálkodásra gyakorolt hatása, ami elsősorban az üzemvezetés különböző stratégiáiban nyilvánul meg. A modell alapvetően a mezőgazdasági termelést szimulálja (Kovács, 2004).

7. ábra: A TIPI-CAL tartalma (tm3-beef.xls)

Forrás: Saját szerkesztés Hemme és Isermeyer (1997) alapján

A gazdasági év végén mérleget, eredménykimutatást és cash-flowt készít, lehetőség van az adózott eredmény és a nyereségrészesedés kimutatására is (7. ábra). Annak ellenére, hogy a modellben – elsősorban naturáliákra vonatkozóan – van belső ellenőrző rendszer a kapott eredmény nagyban befolyásolja az üzemi adatok, illetve az ár-költség viszonyok helyessége.

A modellinput két részből tevődik össze. Egyrészt az egyes üzemekre vonatkozó adatok generálásával létrehozott INP (input)-ból, másrészt az egyes országokban adott közgazdasági környezetre vonatkozó adatokból felépülő nation sheetből áll össze.

Az egyedi üzemekre vonatkozó adatbeviteli rész, az INP hat különálló részből épül fel.

- 1. Gazdasági környezet és az üzem keretfeltételei:** ahol egy aktiváló gomb segítségével lehet kiválasztani az adózásra, könyvelésre, tőkestruktúrára és az üzemen kívüli tevékenységre vonatkozó opciót.

2. Az üzem alapadatai:

- üzemi szintű támogatások,
- rendelkezésre álló termelési tényezők és ezek költségei (föld, munkaerő, tőke),
- állandó költségek,
- gép- és épületellátottság.

3. Szántóföldi növénytermesztés:

- gazdaságpolitikai adatok, a növénytermesztést érintő támogatások,
- növénytermesztés területi adatai,
- egyes növényfajok hozamai,
- a termelés változó költségei.

4. Tejtermelésre vonatkozó adatok:

- a tejtermelést érintő támogatások, kvóta,
- tejtermelés hozamai (született borjak száma, fajlagos tejtermelés, beltartalmi értékek),
- költségszerkezet (változó költség tehénre és liter tejre vonatkozóan, fajlagos és állandó költségek),
- árak (tej, vágómarha, tenyészállat, vásárolt takarmányok),
- takarmányozás (korcsoportokra vonatkozóan).

5. Marhahizlalás:

- gazdaságpolitikai adatok (a marhahizlalást érintő támogatások, támogatási jogosultságok),
- marhahizlalás hozamai (napi testtömeggyarapodás),
- az üzemi menedzsment jellemzői (a hizlalás kezdete, hizlalási napok száma, testtömeg a hizlalás kezdő és végső napján, ráhizlalt tömeg),
- a marhahizlalás változó költségei, és a termékértékesítés árai,

- az állatállomány könyvszerinti értéke, és az értékelés módszere;
- takarmányozás (korcsoportonként).

6. Anyatehén – tartás:

- gazdaságpolitikai adatok (az anyatehén – tartást érintő támogatások, támogatási jogosultságok),
- állatállomány létszáma, összetétele,
- az anyatehén – tartás hozamai (vemhesülési százalék, választási súly),
- az üzemi menedzsment jellemzői (választási idő, a vemhesség átlagos hossza, az első ellés ideje, állatértékesítések és kiesések),
- költségszerkezet (állandó és változó költség fajlagos értéke),
- termelői árak (választott borjak, vágóállatok, tenyészállatok),
- az állatállomány könyvszerinti értéke, és az értékelés módszere,
- takarmányozás (anyatehenek, üszők).

Az üzem közgazdasági környezetére vonatkozó makrogazdasági adatokat az ún. nation sheet tartalmazza, amely alapvetően a jövőre vonatkozó ár, hozam és inflációs várakozások adatait tartalmazza a következő felosztásban:

- Hazai outputárak várható tendenciája: árunövények, tej, vágómarha, anyatehén, választott borjak.
- Hazai inputárak várható tendenciája: földárak, bérleti díjak, bérek, kamatok, kvóták, vásárolt takarmányok.
- Hozamok alakulása: szántóföldi növénytermesztés, tej, vágómarha, anyatehén – tartás.
- Állandó és változó költségek alakulása ágazatonként.
- Outputok és inputok forgalmi adójának alakulása.
- Inflációs elvárások: fogyasztói árindexek változása, épületek és berendezések piaci értékének alakulása (*Borbély, 1999*).

Természetesen lehetőség van az adott ország gazdaságpolitikai keretfeltételeinek beépítésre a modellbe (*Vizdák – Lakatos, 2006*). A modell egy kiegészítő eleme az ún. „mátrix”, amely lehetőséget ad különböző gazdaságpolitikák és üzemvezetési stratégiák elemzésre. A „mátrix” lényege, hogy 10-10 egymástól eltérő gazdaságpolitikai környezet és üzemvezetési stratégiát tud egyszerre elemezni, lehetőséget adva az egymással történő összehasonlításokra is.

4.2.2. A tipikus üzemek adatainak rögzítése

A TIPI-CAL alkalmas a valóságban létező és ún. tipikus üzemek szimulálására is. Az üzemek alapját minden esetben egy a valóságban is létező üzem adta, azonban a politikai tanácsadás szempontjából célszerűbb meghatározni az ország egy adott régiójának politikai, gazdasági keretfeltételeit és termelési eljárásait. Ezért az üzemek kiválasztásánál és azok „tipikussá” tételében szakértők, szaktanácsadók és hasonló üzemek vezetőinek a segítségét kértem. Az így létrejött üzemek hűen tükrözik az adott régió termelőegységeinek gazdálkodását. Ennek a módszernek a következő előnyei vannak a könyvelési adatokból és központi statisztikából számított számtani átlagokkal szemben:

- A kapott adatok időszerűek (nem kell számolnunk a statisztikák elavultságával).
- Kiküszöbölhetőek az egyedi jelenségek.
- A csak statisztikából számol, ún. „kevert” üzemek gyakran messze állnak a valóságtól.

Az *agri benchmark* módszertana alapján a modellüzem megalkotása a következő lépésekből áll:

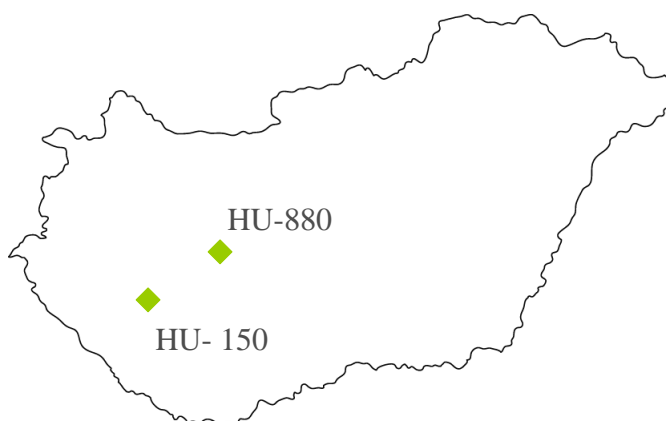
- az adott régió kiválasztása,

- a régióra vonatkozó üzemnagyság meghatározása egy helyi szaktanácsadó segítségével,
- az első adatgyűjtés egy kérdőív segítségével,
- az első panel, amely során 3-5 hasonló körülmények között gazdálkodó üzemvezető nagyvonalakban megvitatja az összeállított üzem helyességét,
- az első szimuláció elvégzése a TIPI-CAL segítségével,
- a második panel, amelyben a termelésben résztvevők az első modelleredmények ismeretében újból megvizsgálják a felépített tipikus üzem helyességét, és elvégzik a szükséges korrekciókat,
- a tipikus üzem lezárása, valamint további szimulációk elvégzése.

Itt kell azonban megjegyezni, hogy az előbb leírt, az *agri benchmark* módszertanában használatos „klasszikus panel” működtetése Magyarországon nagy nehézségekbe ütközik, hiszen a panel kivitelezése 3-5 termelővel egy időben nem megoldható, mert ez gyakorlatilag 6-10 szakember (1-1 tenyésztési és gazdasági vezető üzemenként) együttes jelenlétét igényelte volna. Ezért az üzemek összeállításának feladata nagyrészt ránk hárult, és az üzemek „panel meeting”-je személyes megkeresések során összegyűlt szakvélemények összefoglalásával készült el.

4.2.3. A vizsgálatba vont magyarországi üzemek bemutatása

A magyarországi üzemek kiválasztása során figyelembe vettem, azokat a jellemzőket, amelyek az ezredfordulón jellemezték a hazai anyatehén tartó gazdaságokat.

8. ábra: A magyarországi üzemek elhelyezkedése

Forrás: Saját szerkesztés

A két üzem képvisel egy-egy tipikus üzemi formát. A hazai gazdaságok egy jelentős része, elsősorban a nagy üzemek, volt állami gazdaságok és termelészövetkezetek erőforrásain jöttek létre (Kiskőrös, Szécsény, Hortobágy, Mezőfalva), nagy kiterjedésű legelőterületeiket elsősorban nemzeti parkoktól bérlik. Ezeket a gazdaságokat reprezentálja a HU-880-as gazdaság, míg a HU-150 a családi gazdaságokat képviseli az összehasonlításban. Ezek a kisebb családi gazdaságok jellemzően a Dunántúlon, elaprózódott legelőterületeken jöttek létre a rendszerváltás után.

A gazdaságokat az *agri benchmark* gyakorlatának megfelelően HU-880-nak, illetve HU-150-nek neveztem el, amely elnevezésekben a HU betűkapcsolat Magyarországra utal, míg az azt követő szám a gazdaságban tartott hústehenek számára.

A kisebb magyarországi üzem átlagos tehénállománya 150 anyatehén, amelyet 145 ha legelőterületen tartanak. Az üzem Kft-ként működő olyan családi gazdaság, amely már igénybe vesz idegen munkaerőt a felmerülő feladatok elvégzésre. A gazdaságban hereford, illetve hereford x magyartarka tehénállomány található.

A HU-880-as üzem a Közép –Magyarországi Régióban található, egy volt állami gazdaság utódjaként szerveződött részvénytársaság formájában működik. Földterületének döntő többségét a magyar államtól bérlő, kizárólag idegen munkaerőt alkalmaz. A gazdaságban szintén hereford fajtájú anyatehenek tartása folyik. Az üzem fő profilja a szántóföldi növénytermesztés, annak ellenére, hogy az egyik legrégebbi és legnagyobb tradícióval rendelkező magyarországi húsmarha - tartó gazdaságról van szó.

Az alábbi táblázat a két haza üzem tartástechnológiájára, üzemméretére és üzemi formájára vonatkozó információkat

13. táblázat: A magyarországi tipikus üzemek néhány fontosabb mutatója

	HU-150	HU-880
Átlagos tehénlétszám (egyed)	150	880
Üzemi forma	Kft.	Zrt.
Összes földterület (ha)	577	6 495
ebből: rét, legelő (ha)	145	1 572
1 tehénre jutó értékesített összes tömeg (kg)	203	183
Selejtezési százalék (%)	9	17
Első elléskori életkor (hónap)	26	25
Borjú elhullás (választásig)	4	8
100 tehénre jutó választott borjak száma (db)	86	82
Borjak választáskori tömege hímivar/nőivar (kg)	197/235	230/205
Borjak választáskori életkora (nap)	200	205

Forrás: Saját összeállítás

5. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

5.1. Húsmarhatartás az EU csatlakozást követően

5.1.1. A csatlakozási tárgyalások eredményei

2001 tavaszán került sor a marha- és borjúhús piaci rendtartására vonatkozó Technikai Konzultációkra, amelyek az érdemi tárgyalásokat voltak hivatottak előkészíteni. A közvetlen kifizetésekre vonatkozó kvóták tekintetében nagymértékű eltérések mutatkoztak a magyar kérések és az uniós ajánlatok között, különösen ebben a rendtartásban volt mély szakadék a két fél között (14. táblázat).

14. táblázat: A közvetlen kifizetésekkel kapcsolatos adatok

Jogcím	Eredeti magyar igény	Az EU ajánlata	Végleges, elfogadott kvóta
Speciális húsmarha-prémium (db)	245 000	143 000	94 620
Anyatehén – prémium (db)	300 000	90 000	117 000
Vágási prémium	480 000	202 000	-
- borjú (db)	-	-	94 432
- felnőtt állat (db)	-	-	141 559
Kiegészítő kifizetések (€)	12 000 000	3 548 396	2 936 076

Forrás: Bővítés és mezőgazdaság: Az új tagállamok sikeres integrálása a Közös Agrárpolitikába

A tárgyalások során az Unió négy kategóriában határozott meg kvótákat a közvetlen kifizetésekkel kapcsolatban:

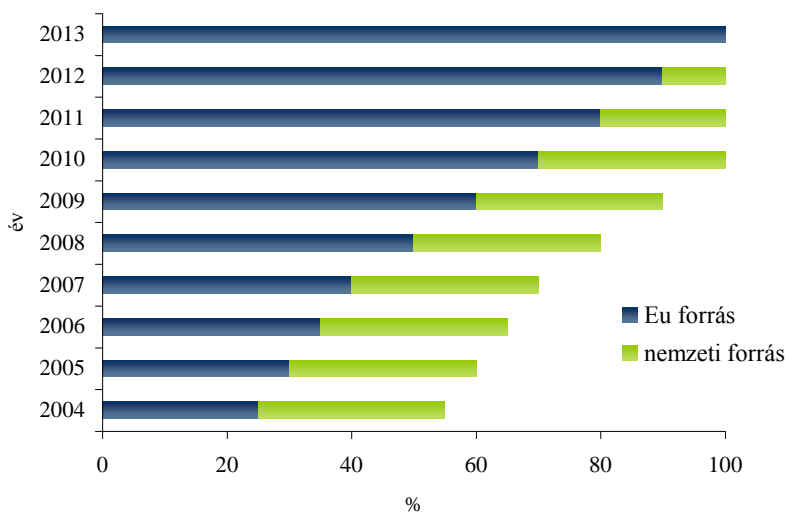
- a speciális húsmarha-prémiumra,
- az anyatehén prémiumra,
- a vágási prémiumra,
- és a kiegészítő kifizetésekre vonatkozóan.

(A közvetlen kifizetések körébe tartozó további jogcímek a fenti támogatásokhoz kötöttek.)

A magyar tárgyalófél nem, vagy nehezen tudta statisztikai adatokkal alátámasztani az eredeti magyar igényeket, ami a tárgyalások során problémákhoz vezetett. A 22 ezres anyatehén létszám nem tette lehetővé a tárgyalások során, hogy a magyar fél által kért 300 ezres kvóta komoly tárgyalások alapját képezze. Ez az alacsony állatlétszám azonban jelentősen elmaradt az ökológiailag lehetséges és kívánatos mértéktől, így a hazai gyepterületek kihasználtsága rendkívül alacsony volt (*Guba és Ráki, 1998*). Ez az érv, valamint a történelmi adatok voltak azok, amik jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a tárgyalások során kiharcolt kvóták mégis jelentősen meghaladták az akkori magyarországi állomány szintjét, és egy kilencvenezer darabos fejlesztési lehetőséget biztosítottak.

A tárgyalások másik sikereként könyvelhetjük el, hogy a magyartarka fajtát – a magyar tárgyalófél kérésére – a Közösség bevonta a marha- és borjúhús piaci rendtartás alá eső fajták körébe.

Az Unió a mezőgazdasági tárgyalási fordulók kezdetétől hangsúlyozta, hogy nem tud és nem is áll szándékában az újonnan csatlakozó országoknak ugyanolyan mértékben fizetni a direkt támogatásokat, mint a jelenlegi tizenötöknek. Ezt elsősorban a Közös Agrárpolitikára nehezülő pénzügyi nyomással, illetve a közvetlen kifizetések kompenzációs jellegével magyarázta. A tárgyaló országok azonban nem tartották elfogadhatónak a versenyhelyzet torzítását. A közvetlen támogatások akkor is a termelők piaci pozícióját javító bevételek, ha a gazdák formálisan a termelési folyamattól függetlenül kapják. Ez a bevétel pedig súlyosan piactorzító hatású, indokolatlan előnyhöz juttatja a korábbi tagokat az új belépőkkel szemben (*Varga, 1997*).

9. ábra: A közvetlen kifizetések ütemezése az EU-15-nek járó támogatás %-ában
Forrás: Saját összeállítás

A tárgyalási folyamatok végére a Közösség a közvetlen támogatások 25%-t ajánlotta az új tagországoknak, azzal a kiegészítéssel, hogy a 25%-os szintet évente emelve, a tizedik év végére, az új tagországok is a kifizetések 100%-t kapják meg. Az utolsó pillanatokban azonban a tárgyaló delegációknak sikerült kiharcolniuk, hogy a nemzeti forrásokból a kezdő 25%-t további 30%-kal kiegészítve, már a csatlakozás első évében a magyar gazdák az uniós közvetlen támogatások 55%-ban részesülhetnek (9. ábra).

5.1.2. A SAPS és a „Top – Up” támogatási rendszer

Magyarország elfogadta a Koppenhágai Megállapodásban felkínált lehetőséget, hogy egy három éves (legfeljebb kétszer egy évig meghosszabbíthatóan) átmeneti időszakban az Uniós forrásokból származó mezőgazdasági támogatásokat egyszerűsített formában fizesse ki. Bár a magyar kormány kezdetben a 2003-ban érvényben lévő standard támogatási rendszer bevezetését tervezte, végül mégis az egységes területalapú támogatási rendszer (Single Area Payment Scheme - SAPS) mellett döntött. A döntésben szerepet játszott az is, hogy a kormány nem tudta volna határidőre kiépíteni a standard rendszerhez szükséges intézményi háttérrel, de voltak egyéb az SAPS rendszer mellett szóló érvek is: nagyobb területek részesülhettek támogatásban, nincs kötelező területpihentetés, hasonló a majdan bevezetendő farmtámogatási rendszerhez (Kovács, 2006).

Az egységes területalapú támogatási rendszer keretében nyújtandó támogatások éves mértéke a Csatlakozási Szerződésben foglalt kvóták és bázisterületek alapján került meghatározásra. 2004-ben a közvetlen jövedelemtámogatásként kifizethető források 305,81 millió eurót tettek ki, aminek a kultúrállapotban tartott mezőgazdasági területre vetített fajlagos értéke 70,22 €/ha volt. Támogatásban részesülhettek azok a szántó-, ültetvény-, kert- és gyepterületek, amelyek legalább egy hektárt lefedtek, és a parcella nagyságuk elérte a 0,3 ha-t (15. táblázat). Tény viszont az is, hogy 2004-ben a költségvetési forrás hiánya gátolta a kifizetések ütemesebb végrehajtását, és az év végéig az EU forrásból származó SAPS támogatásból az előirányzott 76,3 milliárd Ft helyett csak 10 milliárd, a 91 milliárd Ft-ra tervezett nemzeti kiegészítésből pedig csak az az 50 milliárdos hányadot kapták kézhez a termelők, amit egy faktoringügylet keretében még a csatlakozás előtt finanszíroztak meg számukra a bankok (Kovács - Udovecz, 2005).

15. táblázat: A 2004-ben egyszerűsített kifizetésre jogosult földterületek nagysága Magyarországon (ha)

Megnevezés	Mg-i terület	Szántó	Gyep	Ültetvény	Kert
2003.	5 865 769	4 505 653	1 063 104	198 530	98 482
1 hektár alatti területek	775 628	570 522	54 166	52 458	98 482
Kultúrállapotban nem tartott területek	734 984	198 215	536 776	0	0
SAPS támogatásra jogosult területek	4 355 154	3 736 916	472 166	146 072	0

Forrás: Saját szerkesztés Popp – Potori – Udovecz (2004) alapján

A Koppenhágai Megállapodás rögzíti, hogy a magyar államnak lehetősége van az európai uniós kifizetéseket saját nemzeti forrásból kiegészíteni. Az egyes ágazatok nemzeti forrásból történő kiegészítése nem haladhatta meg 2004-ben az uniós tagállamok támogatási szintjének 55%-t. A nemzeti kiegészítő támogatások keretében 11 különböző jogcímen nyílik lehetőség ún. TOP - UP kifizetések igénybevételére:

- hízottbika - támogatás,
- anyatehén - támogatás,
- extenzifikációs szarvasmarha - támogatás,
- tehéntej - támogatás,
- anyajuh - támogatás,
- anyajuh kiegészítő támogatás kedvezőtlen adottságú területeken, és
- szántóföldi növények termesztésének támogatása,
- dohány termesztésének támogatása,
- héjas gyümölcsűek termesztésének támogatása,
- rizs termesztésének támogatása, és

- a hüvelyesek termesztésének támogatása.

Az igen erős lobbytevékenységnek – melynek kiindulópontja az ágazat rossz jövedelempozíciója – köszönhetően a 11 támogatási jogcím közül 2 érinti közvetlenül a húshasznú tehéntartást, a hízottbika – tartás támogatása pedig elsősorban a marhahízlalás pozíciójának javítását szolgálja (Márton, 2004).

Anyatehén - tartás támogatása

A támogatás feltétele, hogy az állat húshasznú, kettőshasznú fajtabesorolásba tartozó, illetve húshasznosítású marhával keresztezett egyed legyen. Támogatásra csak azon gazdálkodók egyedei jogosultak, amely gazdaságban az éves tejkvóta mennyisége nem haladja meg a 120 000 kg-ot.

16. táblázat: A húsmarha ágazatot érintő TOP – UP támogatási jogcímek összegének alakulása (ezer Ft)

Megnevezés	2004	2005	2006	2007	2008
Anyatehén-tartás támogatása	31 800	32 000	35 000	28 500	31 500
Anyatehén-tartás támogatása (termeléstől leválasztva)	-	-	-	8 000	9 350
Hízottbika-támogatás	34 700	34 800	40 000	41 100	46 900
Extenzifikációs támogatás	11 700	11 500	13 000	13 800	17 500

Forrás: Saját összeállítás a támogatási rendeletek alapján

A termelő a támogatási kérelem benyújtásától számított 180 napig a birtokán köteles az állatot tartani. A támogatható minimális állatlétszám 3 egyed nagyságban került megállapításra. Támogatás évente maximum az országos anyatehén tartás támogatási felső határ szintjéig, azaz 117 000 egyedig fizethető ki. (16. táblázat)

Hízottbika – tartás támogatása

Hímivarú, vagy ivartalanított szarvasmarhák tartása után járó támogatás, amelyet az állat élete során egy alkalommal lehet igényelni, abban az esetben, ha az állatot adott naptári évben vágóhídon levágták, vagy harmadik országba exportálták. A támogatást az az állattartó vehette igénybe, aki az állatot 60 napig a gazdaságában tartotta. A minimális támogatható állatlétszám 1 egyed.

Extenzifikációs szarvasmarha - tartási támogatás

Támogatására azok a mezőgazdasági termelők jogosultak, akik anyatehén - tartási vagy hízottbika - tartási támogatásban részesült állattal rendelkeztek és a takarmánytermő területükre vonatkoztatott állatsűrűség nem haladta meg a 1,4 NE/ha határértéket. A támogatásban részesült állatok száma nem haladhatta meg az extenzifikációs támogatás országos felső határát, a 211 620 egyedet.

5.1.3. Az uniós csatlakozás hatása a húshasznú anyatehén - tartásra

Az uniós támogatási rendszer és a kedvező piaci tendenciák – élénkülő növendék és hizottbika piac – további jól érzékelhető lökést adott az ágazatnak. 2006-ra mintegy 60 ezerre nőtt a szakmailag is húshasznúnak nevezhető állomány mérete. Ez, az üszökkal együtt nyolcvan ezres állomány képezheti a jövőben a minőségi marhahús vágómarha előállítás alapját (*Wagenhoffer, 2006*).

Az anyatehén – tartás támogatási jogcímre 2005-ben, a támogatási kérelmek benyújtásának második évében, a várakozásokkal szöges ellentétben – és a KSH által nyilvántartott húshasznú állományt (16. táblázat) méretét jóval meghaladó mértékben – az országos felső határt meghaladó támogatási igény érkezett a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatalhoz.

A gazdák már a csatlakozást követő második évben túligényelték a 117 000 darabos maximum létszámot, ami azt eredményezte, hogy a kvóta – a nemzeti tartalék képzése után – visszaosztásra került, azaz a gazdák nem kapták meg az előre meghatározott támogatási összeget, hanem arányosítva kisebb támogatási összeghez jutottak.

Megvizsgálva a 2005-ös anyatehén támogatási kérelmet benyújtott gazdaságok adatait, hosszú idő után először kapunk valós képet a hazai húshasznosítású tehénállomány létszámát tekintve. Természetesen, figyelembe véve, hogy támogatásban részesülhettek a kettőshasznú állományokból származó tehenek is. Ezek az adatok sem tükrözik százszázalékosan a húshasznú tehénállomány létszámát, de úgy vélem, hogy ezek közelítik meg leghűebben a valóságot.

17. táblázat: A tehénlétszám alakulása társasági formák szerint (ezer db)

Év	Húshasznú		Kettőshasznú		Tejhasznú		Összesen
	Gazdasági társaságok	Egyéni vállalkozások	Gazdasági társaságok	Egyéni vállalkozások	Gazdasági társaságok	Egyéni vállalkozások	
2002.	19	6	13	45	209	71	363
2003.	21	20	11	37	201	60	350
2004.	22	14	10	47	198	63	354
2005.	23	19	9	42	194	60	347
2006.	26	23	9	33	189	45	325
2007.	31	25	8	30	186	41	322
2008.	34	28	8	29	181	44	324

Forrás: Saját összeállítás KSH adatai alapján

A 2005-ben benyújtott kérelmek alapján megállapítható, hogy a hazai állomány tovább diverzifikálódott a csatlakozás után. Jól megfigyelhető, hogy az 1970-es években kialakult, nagyüzemekre alapozott húsmarhatartás üzemi struktúrája átalakult. A nagy állományokkal rendelkező gazdaságok mellett egyre több kis méretű, részfoglalkoztatású gazdaság jött létre (*Stefler, 2005*).

18. táblázat: Támogatásra jogosult gazdaságok (2005.)

Tehén létszám	Gazdaságok száma		Gazdaságokban tartott tehenek száma	
	db	%	db	%
5 alatt	5 096	55,34%	18 917	15,17%
6-20	3 184	34,57%	30 937	24,81%
21-50	611	6,63%	19 151	15,36%
51-100	154	1,67%	11 439	9,17%
101-200	108	1,17%	14 740	11,82%
201-300	15	0,16%	3 931	3,15%
301-500	21	0,23%	7 490	6,01%
501-1000	13	0,14%	9 722	7,80%
1000 felett	7	0,08%	8 383	6,72%
Összesen:	9 209	100,00%	124 710	100,00%

Forrás: Saját szerkesztés az MVH adatai alapján

A fenti táblázatból jól nyomonkövethető a támogatásra jogosult tehenek gazdaságonkénti megoszlása. A gazdaságok 55%-a 5-nél kevesebb tehenet tart, amelyről biztosan állítható, hogy kettőshasznosítású egyed, és nem húshasznú anyatehén. A támogatásra jogosult tehenek 55%-a 50 vagy annál kevesebb tehenet tartó gazdaságban helyezkedik el. *Szabó et al. (2005)* vizsgálatai alapján

megállapítható, hogy 50 anyatehén alatt hagyományosnak mondható, versenyképes anyatehén - tartásról nem beszélhetünk.

19. táblázat: Támogatásra jogosult gazdaságok (2007.)

Tehén létszám	Gazdaságok száma		Gazdaságokban tartott tehenek száma	
	db	%	db	%
5 alatt	2 646	45,37%	9 926	9,04%
6-20	2 260	38,75%	22 762	20,74%
21-50	555	9,52%	17 457	15,91%
51-100	196	3,36%	13 551	12,35%
101-200	111	1,90%	15 519	14,14%
201-300	20	0,34%	4 666	4,25%
301-500	23	0,39%	8 613	7,85%
501-1000	14	0,24%	8 898	8,11%
1000 felett	7	0,12%	8 359	7,62%
Összesen:	5 832	100,00%	10 9751	100,00%

Forrás: Saját szerkesztés az MVH adatai alapján

Ugyan, az ezt követő két évben közel 15 %-kal csökkent a 20 vagy annál kevesebb tehenet tartó gazdaságok aránya, még mindig 84 %-a tartozik ebbe a legkisebb kategóriába, és az ő gazdaságikban található a támogatott állomány közel 30 %-a. Összehasonlítva a két vizsgált év adatait megállapíthatjuk, hogy a támogatást igénylő gazdaságok száma jelentősen csökkent. 2007-ben már mindössze a gazdaságok 63%-a igényelt anyatehén támogatást (19. táblázat). A kieső gazdaságok a várakozásoknak - és a gazdasági számításoknak megfelelően – az 50 anyatehénél kevesebb állatot tartó gazdaságok közül kerültek ki. 17 000 egyeddel csökkent az ebben az üzemméretben tartott állománylétszám.

Véleményem szerint azonban ezek a gazdaságok nem a valójában húsmarhát tartó gazdaságok közül kerültek ki, hanem kettőshasznú, fejt állományokkal rendelkező gazdálkodók voltak, akik igényeltek ugyan anyatehén támogatást az első években, azon a támogatással együtt is képtelenek voltak az életben maradásra.

Ezt támasztják alá a hazai húshasznú fajtákat tenyésztő egyesületek törzskönyvi adatai is, amelyek a vonatkozó időszakban a húshasznú állomány folyamatos növekedését mutatják. A tenyésztőszövetségek által kimutatott nyilvántartások alapján tisztavérben és keresztezett kombinációban 2003-ban 26 387 egyed, 2007-ben pedig 34 715 egyed tartottak nyilván (20. táblázat).

20. táblázat: Termelésellenőrzött húshasznú tehénállomány

	2003. december 31.		2007. december 31.	
Magyar szürke	4 135	387	6 926	1 527
Magyartarka	2 567	215	4 364	-
Hereford	1 107	2 837	1 539	3 178
Aberdeen Angus	1 054	2 446	1 553	4 741
Galloway	44	-	144	-
Charolais	1 019	4 678	1 891	-
Limousin	1 255	4 232	2 028	6 330
Blonde d'Aguitaine	65	346	175	319
Összesen	11 246	15 141	18 620	16 095
Mindösszesen	26 387		34 715	

Forrás: Saját összeállítás a tenyésztőegyesületek törzskönyvi zárása alapján

Így megállapítható, hogy az elmúlt időszakban kifizetett anyatehén támogatás döntő többsége nem az ágazat jövedelempozícióját és a fejlődés beruházásainak alapját segítette elő, hanem szociális jellegű jövedelemkiegészítésként áramlott a kis és kiegészítő gazdaságokba. A jövőben a fenti

gazdaságok nagyságrendje és az egy gazdaságra jutó alacsony állatlétszám minden valószínűség szerint nem tartható, bár a 2009-től életbe lépő SPS támogatási rendszer ebbe az irányba hatna. Ezért szükségszerűnek tartom olyan intézkedések meghozatalát - az EU-s szabályokat figyelembe véve - amelyek elősegítik az optimális mérethez közeli anyatehén-tartó gazdaságok kialakítását. A dolgozat következő részében, ahol a magyar anyatehén - tartó gazdaságok nemzetközi versenyképességének vizsgálatára kerül sor egyértelműen kiderül, hogy a fenti elaprózott struktúrával a magyar anyatehén - tartás nem versenyképes sem az EU-n belüli, sem pedig a világpiacon.

5.1.4. Az SPS rendszer

A magyar mezőgazdaság további fejlődését meghatározó legfontosabb változás a közeljövőben, a 2009-ben életbe léptetni szándékozott összevont területalapú támogatás (SPS) bevezetése. Ennek értelmében az új tagállamok, köztük Magyarország is az összevont területalapú támogatás úgynevezett hibrid változatát, az üzemsoros és regionalizált támogatási jogosultságok egyvelegét vezethetik be, amely a nivelláló területalapú felosztást kombinálja a történelmi referenciákkal. Ennek értelmében az SPS boríték egy részét a regionális modellhez hasonlóan területi álltalányként osztják ki, míg a fennmaradó részt - történelmi referenciák alapján – üzemenként differenciáltan juttatják el a gazdálkodóknak oly módon, hogy a két komponenst összegzik, és az első évben bejelentett területtel elosztják (*Potori - Udovecz, 2006*).

Természetesen hazánk számára is adott a lehetőség, hogy a KAP reform keretében kötött kompromisszum eredményeképpen a támogatások egy részét továbbra is termeléshez kösse, a régi tagországokhoz hasonló módon.

Figyelembe véve a hazai húsmarhatartás jelenlegi struktúráját az agrárirányítás mellett döntött, hogy a választható 4 opció közül az anyatehén – tartás támogatását köti állatlétszámhoz. Ez tehát azt jelenti, hogy az anyatehén –

tartó gazdaságok csak abban az esetben juthatnak az ezen a jogcímen lehívható támogatások egy jelentős részéhez, amennyiben ténylegesen anyatehenet tartanak. A támogatás egy kisebb hányadát termeléstől függetlenül is megkaphatják. Ennek szellemében választották már ketté a támogatási összegeket 2007-ben, amelynek értelmében a gazdaságok termeléshez kötötten 28 500 Ft-hoz, a termeléstől leválasztva – már a 2006-os év bázisával számolva – pedig 8 000 Ft-hoz jutottak (lásd még 15. táblázat: A húsmarha ágazatot érintő TOP – UP támogatási jogcímek összegének alakulása).

5.2. Anyatehén – tartó gazdaságok versenyképessége

Figyelembe véve a hazai húsmarha - ágazat szerkezeti struktúráját, történelmi hagyományait, valamint azt a tényt, hogy az utóbbi két évtizedben az ágazatban meghatározó szerepet az igen erősen export orientált anyatehén - tartás játssza, meghatározó fontosságú ezen üzemek nemzetközi versenyképességének vizsgálata.

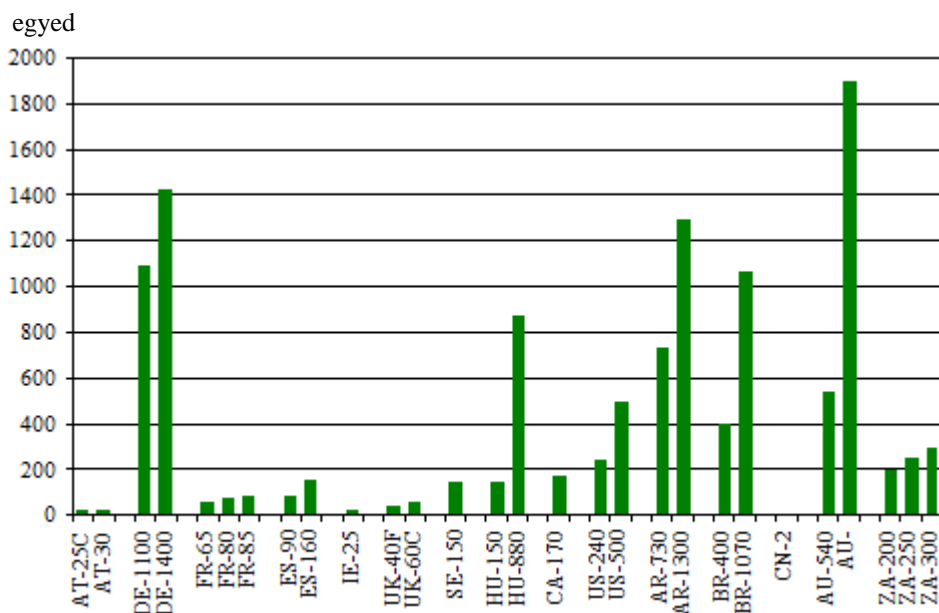
A nemzetközi versenyképesség vizsgálat az *agri benchmark* üzemgazdasági hálózat - amelynek munkájában 2003 óta veszünk részt, és a Kaposvári Egyetem Vállalatgazdasági és Szervezési Tanszéke koordinálja a magyarországi adatgyűjtést, és elemzést - módszertana, és adatai alapján készült el. A vizsgálatban 12 ország, elsősorban a világ meghatározó anyatehén tartó országaiból (Ausztria, Németország, Franciaország, Írország, Egyesült Királyság, USA, Argentína, Brazília, Dél-Afrika, Ausztrália, Kína és Magyarország) gazdaságai vettek részt.

A 20. táblázat mutatja a gazdaságokban tartott állomány nagyságát és fajtáját. Megfigyelhető, hogy a gazdaságok egy részében elsősorban Charolais és Limousin keresztezett állatokat tartanak, az országok egy másik jelentős részében a brit húsmarhafajták a jellemzőek, míg van néhány ország, ahol helyi fajták (pl. Nelore, Bonsmara) tartása történik.

21. táblázat: A vizsgált üzemek elnevezései és az üzemekben tartott fajták

Ország	Üzem neve	Fajta
Ausztria	AT-25C	Hegytarka
	AT-30	Charolais x Hegytarka
Németország	DE-1100	Charolais, Hegytarkax
	DE-1400	Charolais, Limousin, Angus
Franciaország	FR-65	Charolais
	FR-80	Limousin
	FR-80	Limousin
Spanyolország	ES-90	Limousin x Retinta
	ES-160	Limousinx
Írország	IE-25	Limousinx, Charolaisx
Egyesült Királyság	UK-40	Limousinx
	UK-60	Limousinx
Svédország	SE-150	Charolais, Angusx
Magyarország	HU-150	Hereford
	HU-880	Hereford
Kanada	CA-170	Angus
USA	US-240	Brit x Kontinentális fajták
	US-500	Brit x Kontinentális fajták
Argentína	AR-730	Hereford x Brahman
	AR-1300	Angus
Brazília	BR-400	Nelore
	BR-1070	Nelore
Kína	CN-2	Yellow cattle
Ausztrália	AU-540	Angus x Hereford
	AU-1900	Indicus
Dél-Afrika	ZA-200	Dragensberger
	ZA-250	Taurus x Indicus
	ZA-300	Bonsmara

Forrás: Saját összeállítás az *agri benchmark* alapján

10. ábra: Tehénlétszám a vizsgált üzemekben
Forrás: Saját szerkesztés az *agri benchmark* alapján

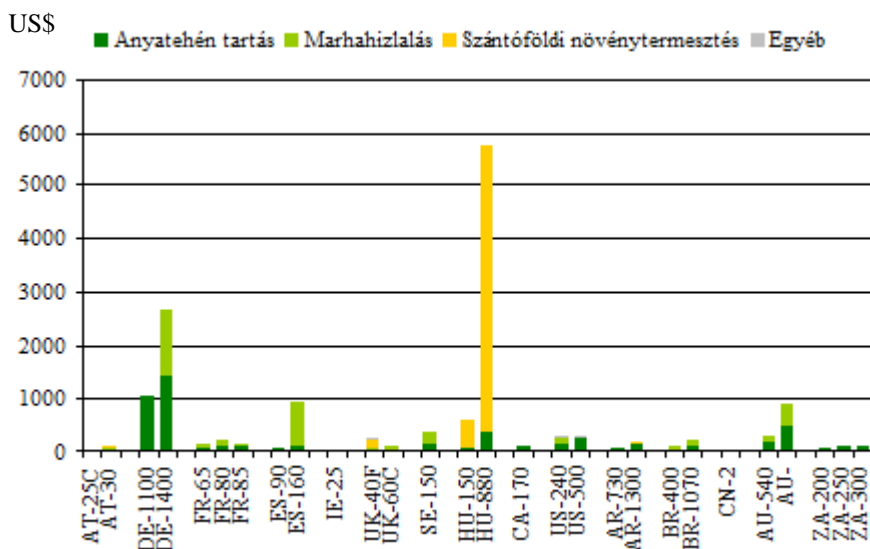
Az egyes országokat reprezentáló gazdaságok üzemméretének kiválasztásakor az adott országra leginkább jellemző sajátságokat vettük figyelembe (10. ábra).

Az üzemméret szempontjából a gazdaságokat három nagy csoportba sorolhatjuk. Az egyik csoportot alkotják a nyugat-európai országok (Ausztria, Franciaország, Írország, Anglia) üzei, amelyek elsősorban egy család munkaerején alapuló kis gazdaságok. Kivételt képez ez alól a két német üzem, amelyek Németország keleti felében található, nagy kiterjedésű legelő területeken jöttek létre, szocialista nagyüzemek infrastruktúráján. A középső kategóriába tartoznak a 85 és 300 tehenet tartó üzemek - köztük a kisebbik magyar üzem is. Az 500 anyatehénél nagyobb gazdaságok elsősorban a tengerentúlon jellemzőek. A nagy, extenzív gazdaságok jellemzik az amerikai kontinens országait, és Ausztráliát is.

A kisebbik magyar üzem 150 anyatehenet tart, amely véleményem szerint a családi gazdaság felső határa. Ezek a kisebb üzemek elsősorban a dunántúli elaprózódott legelőterületeken a rendszerváltás után újonnan jöttek létre.

5.2.1. Az összes árbevétel alakulása a vizsgált üzemekben

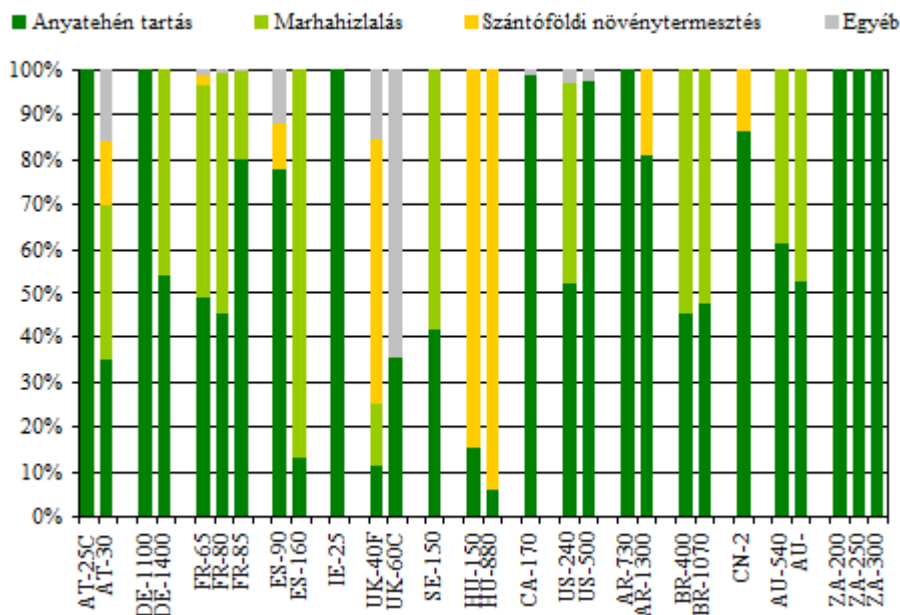
Az üzemek árbevételének vizsgálata során jól megfigyelhetők az egyes országok húsmarha ágazatainak szerkezeti különbségei (11. ábra).

11. ábra: Az összes bevétel volumenének alakulása a tipikus üzemekben
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

A 28 gazdaság egy jelentős része csak anyatehén - tartásra specializálódott gazdaság, míg a másik felében anyatehén – tartás és marhahizlalás is folyik. Ez alól egyetlen kivétel van, a két magyarországi üzem, ahol mindkét esetben a realizált árbevétel meghatározó része (több mint 75%-a) nem a húsmarha tartásból származik, hanem szántóföldi növénytermesztésből. Megállapítható tehát, hogy ellentétben a világ más országait jellemző igen erős specializációval, Magyarországon a húshasznú anyatehén tartás nem önálló profilja egy-egy adott gazdaságnak, hanem a szántóföldi növénytermesztés kiegészítője a gazdaságon belül, annak minden előnyével és hátrányával.

Különösen igaz ez a HU-880-as üzem esetén, ahol az árbevételnek csupán csak a 7%-a származik az anyatehén - tartásból, holott a 880 anyatehén nemzetközi viszonylatban sem kis üzemméretet jelent (12. ábra).

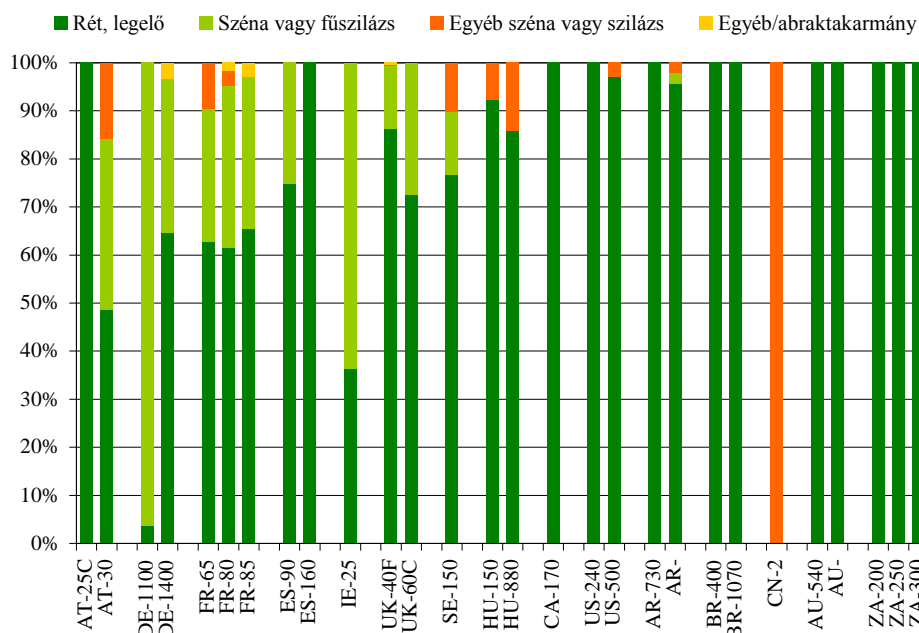

12. ábra: Az összes bevétel összetétele a tipikus üzemekben

Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

5.2.2. Földhasználat az anyatehén - tartó üzemekben

Az anyatehén - tartó gazdaságok szempontjából meghatározó fontosságú a takarmányköltségek minimalizálása. Ennek megfelelően versenyelőnyben vannak azok a gazdaságok, ahol nagy kiterjedésű legelőterületek állnak rendelkezésre és lehetőség van az állatok egész évben történő legeltetésére.

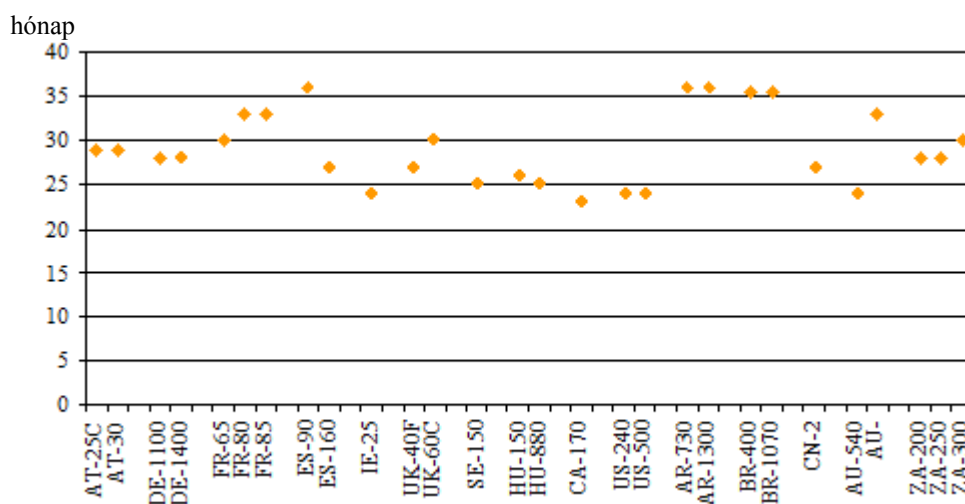

13. ábra: Földhasználat az anyatehén - tartásban
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

Az amerikai kontinensen, Ausztráliában és Dél-Afrikában, valamint az egyik spanyol gazdaságban, és a kisebb osztrák üzemben a gazdaságok legelőn tartják az állataikat, míg a többi országban külön erőforrásokat kénytelenek az üzemek lekötni annak érdekében, hogy egyéb (fű szenázs, kukorica szilázs, abrak) takarmány formájában a legeltetést adott időszakban kiváltsák, vagy kiegészítsék (13. ábra). Ez alól a két magyar üzem sem kivétel, hiszen a magyarországi természeti viszonyok nem teszik lehetővé azt, hogy az állatok takarmányigényét egész évben legelőről elégítsék ki. Kritikusak a nyári csapadékhiány következtében bekövetkező kiszáradások és az újrasarjadás hiánya. Szükségessé válik ezekben az időszakokban - évszaktól függően - a szántóföldön előállított kiegészítő legelő (szudánifű, kukorica, egynyári szálás takarmányok). Az állatok téli takarmányozása telelőhelyeken történik, különböző takarmányokkal, elsősorban széna és szilázs alapon, amely megoldás költségesebb, mint az egész évben legelőn tartott anyatehén állomány takarmányozása.

5.2.3. Tenyésztési mutatók az anyatehén-tartó gazdaságokban

Az első ellési életkor – mint a beállítandó új tehének előállításának költségének egyik meghatározó tényezőjének – vizsgálatánál jól látható (14. ábra), hogy a 24-27 hónapos korban történő ellés általánosnak mondható, sőt a 25 hónapos korhoz köthető. Ezek az üzemek elsősorban anyai vonalak Hereford, Angus, illetve ezekre a fajtákra épülő árutermelő keresztezések kombinációit tartják.

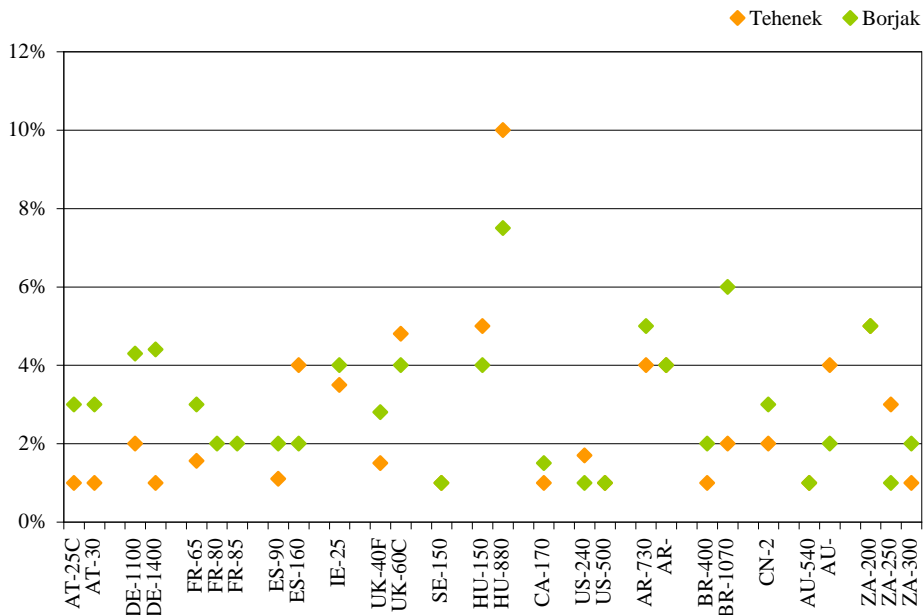

14. ábra: Az első ellés ideje a vizsgált üzemekben
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

Ez alátámasztja *Erdei és munkatársai (2005)* kutatásait, mely szerint a Hereford és Angus fajtákhoz, valamint keresztezéseikhez tartozó húshasznú tehének első elléskori életkora 2, 41 és 2,45 év között mozog. A francia üzemek 30-35 hónapos korban történő első ellése megfelel a fajták (Limousin, Charolais) szakirodalmi adatainak. A brazil Nelore hozza a szülői kombináció késő tenyésztésbevételei idejét.

A 15. ábra az anyatehén - tartó üzemben elhullott borjak és tehének százalékos arányát mutatja. Egyetlen kivételtől eltekintve az értékek nagyon hasonló (5%) alatti arányt mutatnak, ami arra enged következtetni, hogy az

eltérő fajták, és technológiák ellenére ebben a tekintetben nincs meghatározó különbség a 28 vizsgált üzem között.

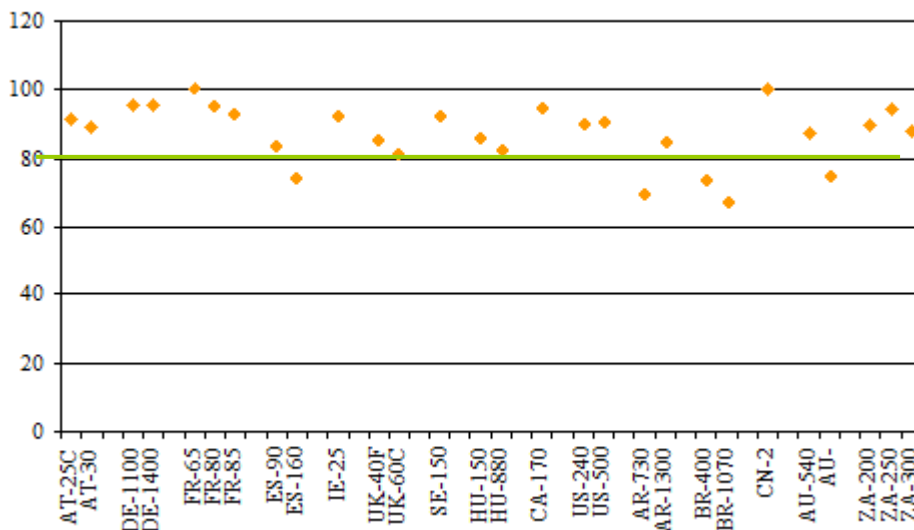
15. ábra: A tehenek és borjak elhullási százaléka a tipikus üzemekben
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

Az egyetlen kivétel éppen a nagyobb magyar üzem, ami 10%-os tehen és 7,8%-os borjú elhullási mutatóival messze a legrosszabb eredményeket produkálja e tekintetben. Itt kell megjegyezni, hogy ezek a kiugró értékek nem csak ebben a vizsgálati évben jellemezték ezt a gazdaságot, hanem évek óta ilyen adatokat mutatnak az elhullási mutatók. Ennek oka elsősorban a technológiával és a nem kielégítő munkaszervezéssel magyarázható, amelynek következtében a kritikus időszakban nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségű és minőségű munkaerő a gazdaságban.

Az anyatehén - tartás gazdaságosságát alapvetően meghatározza a választott borjak száma. A tipikus üzemekben megvizsgálva a 100 tehenre jutó választott borjak számát (16. ábra) megállapíthatjuk, hogy a gazdaságok döntő többségében – a gazdaságossági számítások sarokkövének tekintett – 80%-os szint felett van. A hazai két üzem mutatói is ebbe a tartományba tartoznak, ami

megfelel a *Dákay és munkatársai (2006)* által reálisnak ítélt választási aránnyal az extenzív körülmények között tartott húshasznú tehenek esetében.

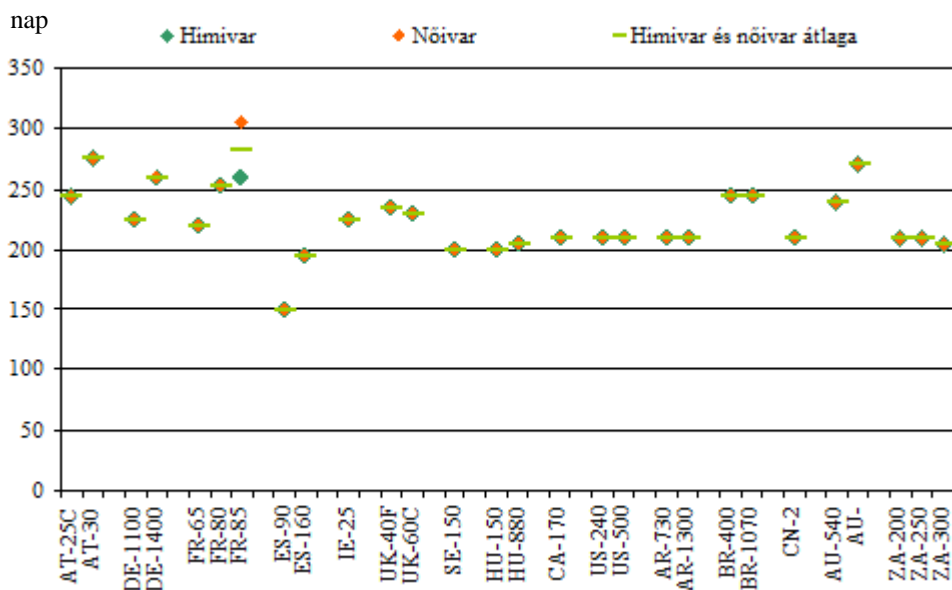
db/100 tehén/év

16. ábra: A 100 anyatehénre jutó választott borjak száma a vizsgált üzemekben
Forrás: Saját szerkesztés az *agri benchmark* alapján

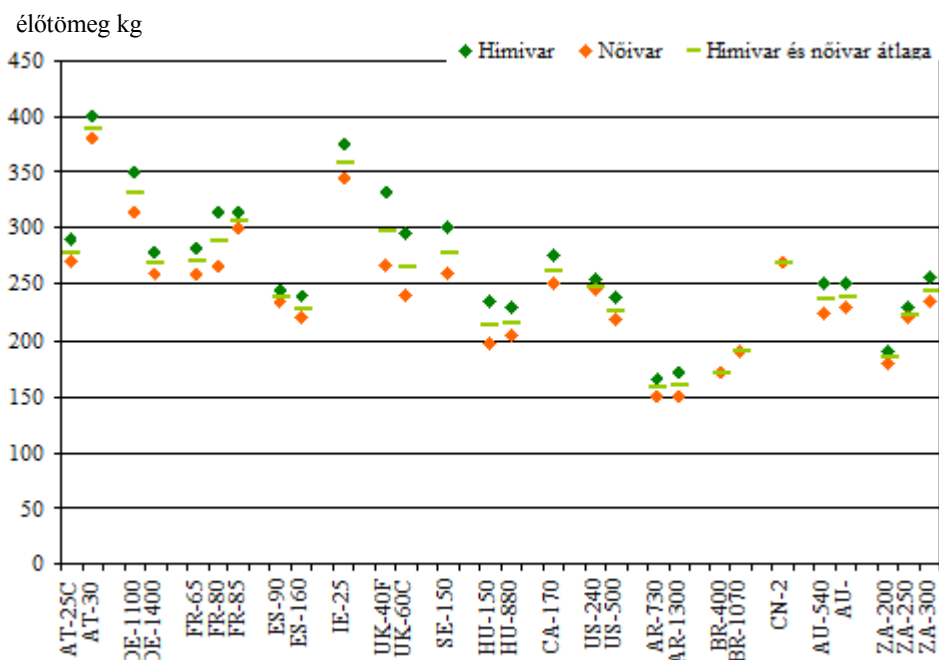
A természetes mutatónak ez a mértéke előrevetíti a rentábilis gazdálkodás megvalósulását. Látható, hogy ez a mutatószám a világ összes gazdaságában meghatározó fontossággal bír. A dél – amerikai országokban, illetve Ausztráliában jellemző alacsonyabb választott borjú szám, a minimális munkaerő – felhasználással működő extenzív technológiából adódó nagyobb borjúveszteséggel magyarázható.

A borjak választási kora a 200-250 napos kor között szóródik, kivételt ez alól csak az intenzív francia fajtákkal működő üzemek képeznek: AT-30, FR-80, FR-85 (17. ábra).

17. ábra: Borjak választási kora a tipikus üzemekben
Forrás: Saját szerkesztés az *agri benchmark* alapján

A 18. ábra mutatja a borjak választáskori tömegét, amelynek eltérései elsősorban a fajták adottságaiból következnek, az intenzív hústípusoknál 300 kg körül tekinthetőek átlagosnak, míg az anyai típusú és a keresztezett állományok esetén 200-250 kg között szóródik. Az extenzívebb technológiában tartott állományok esetén marad csak 200 kg alatt (Brazília és Argentína).

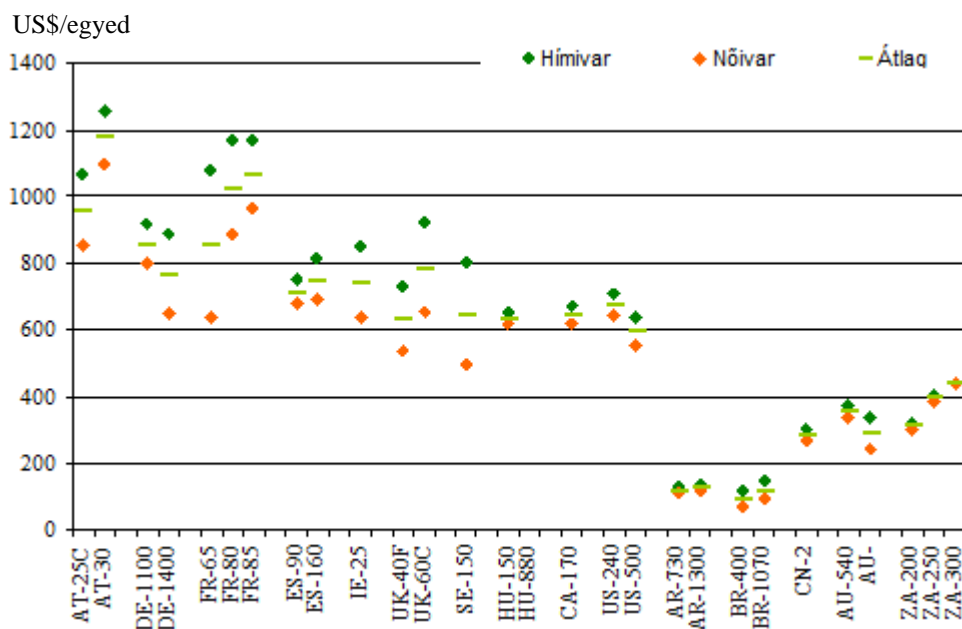

18. ábra: A választott borjak választáskori tömege
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

A választott borjak értékesítési árában (19. ábra) nagyon jól tükröződik a világ két meghatározó húsmarha - tartó régiójának különbsége.

Nyugat - Európa, illetve hazánk is képviseli a magas értékesítési árat realizálni tudó csoportra jellemző árakat, amiben igen nagy ivarspecifikus árkülönbség tapasztalható. (Ami akár a 150%-ot is kiteheti, mint pl. a svéd és a francia gazdaságok esetén.)

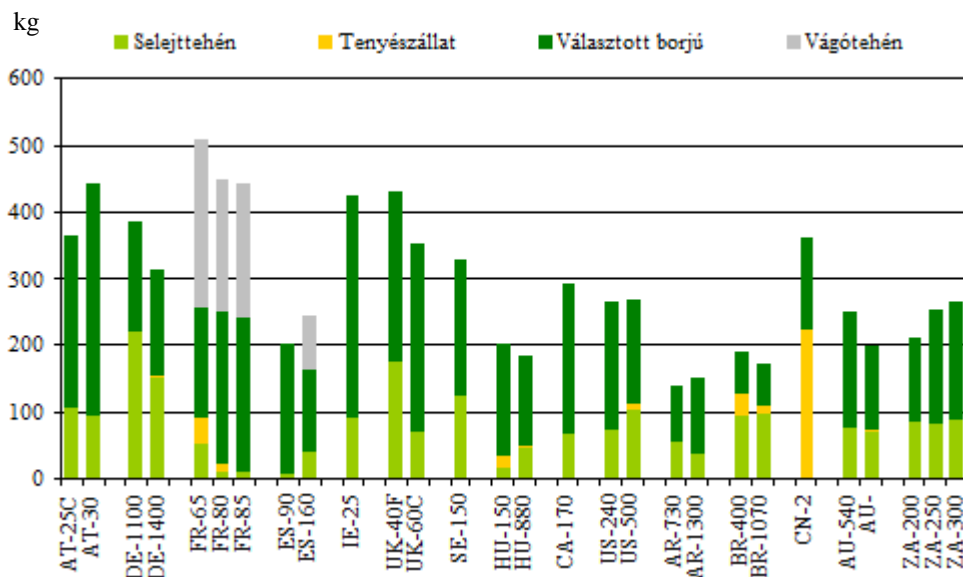
A fentitől eltérő értékesítési árral jellemezhető csoportba tartozik Argentína, Brazília, Ausztrália és a Dél - Afrikai Köztársaság, amelyek nyugat – európaiktól jóval elmaradó értékesítési átlagára (200-400 US\$/egyed) már előrevetíti az ezekből a régiókból olcsón a fogyasztóhoz kerülő marhahús megjelenését. Szembetűnő ezekben az országokban az ivarspecifikus árak azonos nagyságrendje is.

19. ábra: A választott borjak értékesítési ára
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

5.2.4. Az anyatehén tartás bevételei a vizsgált üzemekben

Az egy anyatehénre jutó értékesített élőtömeg nagysága, és összetétele meghatározza az erőforrások kihasználásának hatékonyságát. A vizsgált összes üzemben a fő profilnak megfelelően a választott borjú értékesítése a meghatározó (20. ábra). Az egy tehenre vetített legnagyobb választott borjú tömeget a három legkisebb gazdaságban - a 25-30 tehénnel rendelkező ír és osztrák üzemek tudtak elérni, köszönhetően az alkalmazott intenzív technológiának, és természetföldrajzi adottságoknak. (A kínai üzem speciális volta miatt – összesen két tehenet tart – az érdemi elemzésekben erre nem térek ki, azonban az ábrákon továbbra is feltüntettem a kapott eredményeit.)

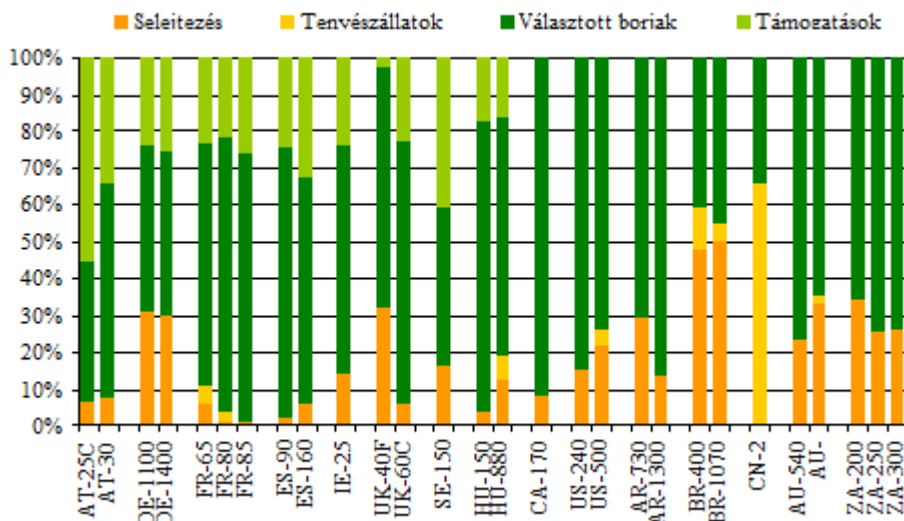

20. ábra: A tehenenként értékesített élőtömeg a vizsgált gazdaságokban
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

Alacsonyabb egy tehenre jutó értékesített élőtömeg jellemzi az extenzív anyai vonalakkal dolgozó üzemeket: a két magyar üzemet, és a dél-amerikai gazdaságokat. Magas tehenselejtezési arány jellemzi a nagyüzemeket, ahol a nem vemhesült egyedek rögtön selejtezésre kerülnek. Mindhárom francia üzemben magas a vágótehen értékesítés, aminek oka a francia piac speciális igénye a már ellett nőivarú állatok húására.

Az anyatehen - tartás legfontosabb bevételi forrása a választott borjak értékesítése. Ezt követik a selejtezésekből és a vágóként értékesített állatokból származó bevételek.

Néhány gazdaságnál megfigyelhető a tenyészállat - értékesítésből származó bevételek nagyobb aránya, amit elsősorban a tenyészüzők eladásából realizálnak. Az európai országokban e bevételek mellett jelentős szerepet kapnak a különféle jogcímenek az üzemeknek juttatott támogatások, amelyek átlagosan 25%-ot tesznek ki a teljes bevételből ezekben az országokban (21. ábra).

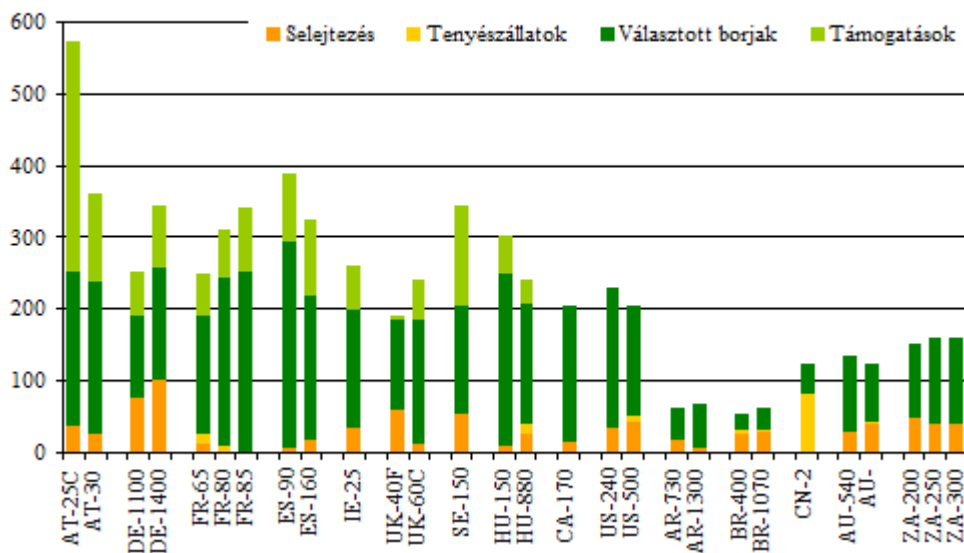

21. ábra: Az anyatehén – tartás bevételeinek összetétele a tipikus üzemekben
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

A támogatások 2006-ban már különböző támogatási struktúrákban és jogcímeiken jutottak el az anyatehén - tartó gazdaságokba. Franciaországban, Spanyolországban, Ausztriában és Magyarországon a támogatások termeléshez kötött anyatehén prémiumok, míg a többi EU tagállamban az SPS rendszer farm alapú támogatásának keretében fizetett szubvenciók. Ezeket a támogatásokat kiegészítik még organikus (a német gazdaságok esetén) és környezetvédelmi támogatások (a svéd üzem és az osztrák farmok esetében) is.

Az Európán kívüli országokban – hasonlóan a mezőgazdaság más ágazataihoz - az anyatehén - tartó gazdaságok semmilyen állami vagy egyéb támogatásban nem részesülnek, bevételeik kizárólag borjú- és tenyészállat - értékesítésből, illetve a selejtezésből származnak. Jól megfigyelhető, hogy az európai országok a magasabb választási tömegeknek és értékesítési áraknak köszönhetően még akkor is magasabb bevételt produkálnának, mint a tengeren túli országok gazdaságai, ha a szubvenciókkal nem számolhatnának (22. ábra).

US\$/100 kg élőtömeg

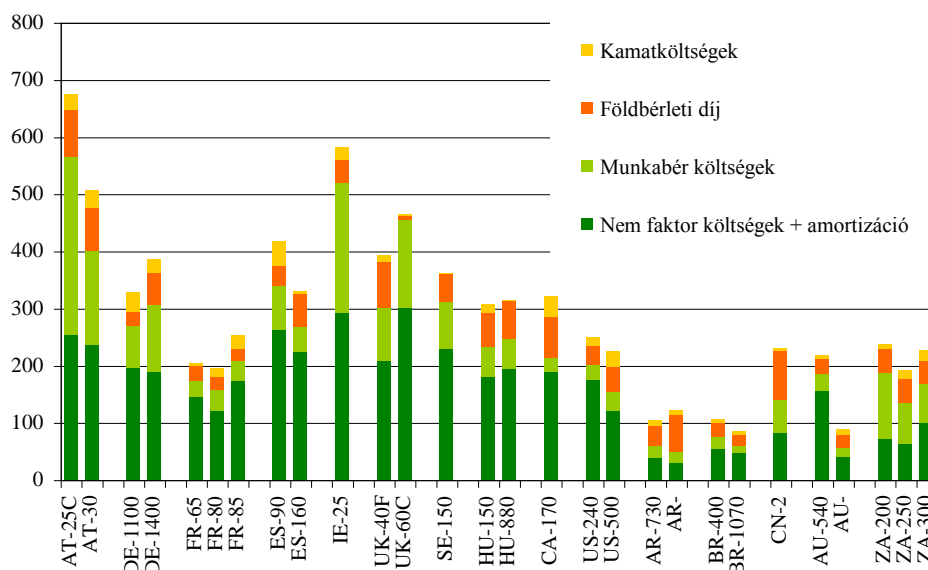

22. ábra: Az anyatehén tartás bevételei a vizsgált gazdaságokban

Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

5.2.5. Az anyatehén tartás költségei a vizsgált üzemekben

US\$/100 kg élőtömeg

23. ábra: Az összes költség alakulása az anyatehén - tartó gazdaságokban
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

Az összes költség vizsgálatánál és csoportosításánál az *agri benchmark* által használt fogalmak eltérnek a magyar elméleti és üzemi gyakorlatban használt kifejezésektől. Az összes költségeken belül kiemelten vizsgálják a termelési tényezők költségeit, tehát

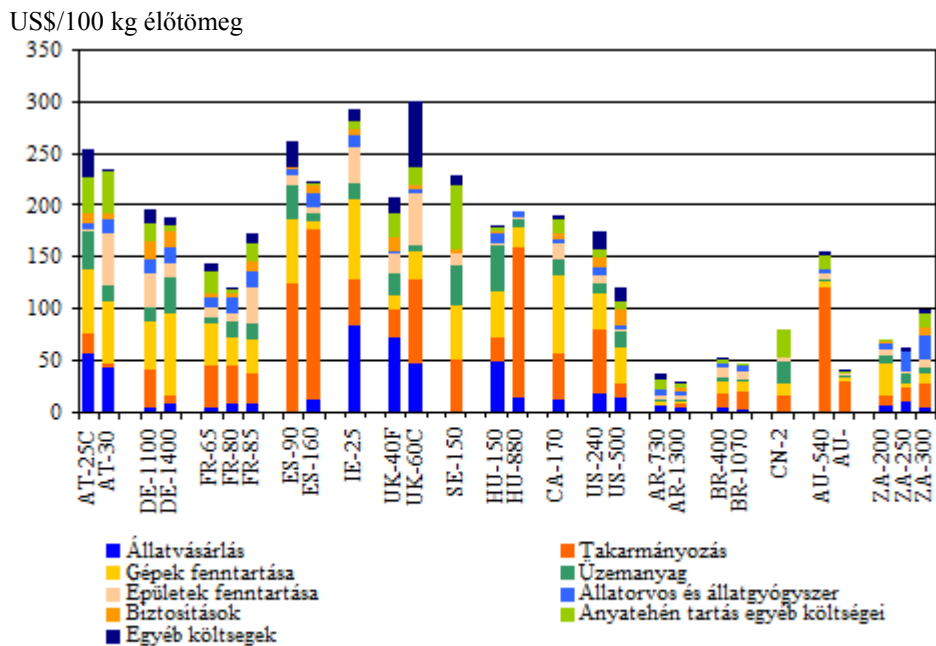
- a működéshez szükséges hitelek kamatát,
- a termőföld bérleti díját és
- a bérköltségeket, a faktorköltség kifejezést használva rájuk.

Az ezeken felüli többi költséget nem-faktor költség összefoglaló néven értelmezi.

A 100 kg élőtömegre vetített kamatköltségek vizsgálatánál a 23. ábrán jól látható, hogy az európai régió tőkekamatterhei magasabbak, mint a másik

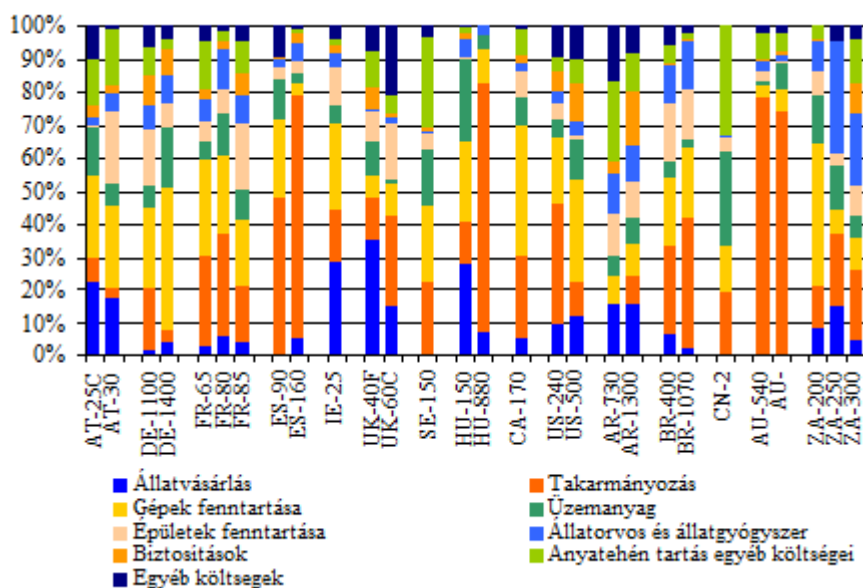
régióként meghatározott Brazília, Argentína, Ausztrália, Dél-Afrika, USA és Kanada tőkeköltségei. Az európai régióból is kiemelkedik Ausztria és Németország.

Magas bérköltségeket figyelhetünk meg Ausztriában, Németországban, Írországban, és Angliában, csakúgy mint a dél - afrikai farmok esetében, itt kell azonban megjegyeznünk, hogy e bérköltségek nagy része a saját munkafelhasználás után elszámolt használdozati költségként jelentkezik. Szinte az összes gazdaságban jelentős költségként jelentkezik a föld használatának díja. Részarányát tekintve ez a dél - amerikai országokban a legjelentősebb, ami elsősorban az extenzív technológiának köszönhetően volumenét tekintve alacsony nem-faktor költségekkel magyarázható.

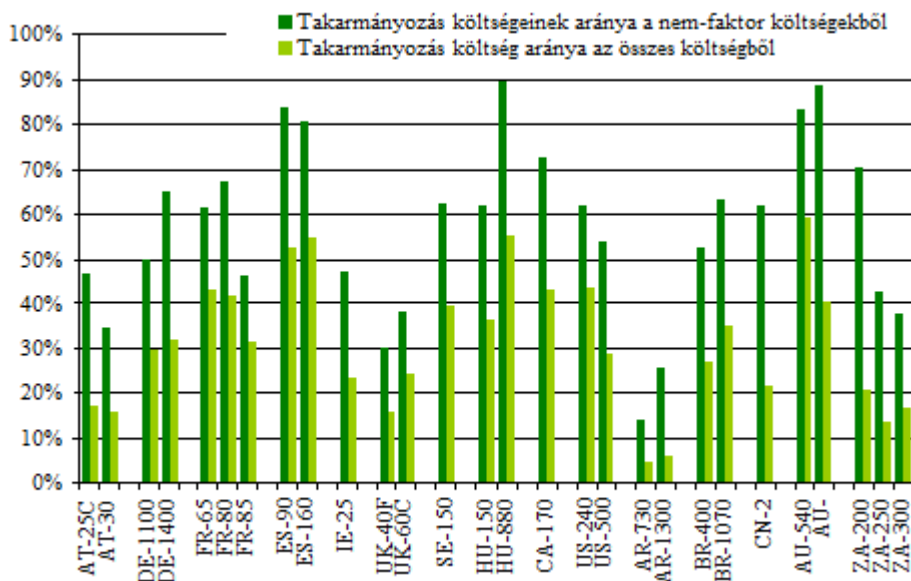
24. ábra: A nem faktor költségek alakulása a vizsgálatba vont üzemekben
Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

A nem-faktor költségek elemzése és vizsgálata során jól látható (24. ábra) az a tendencia, amelyet az összes költség alakulásánál megfigyeltünk, hogy a tengerentúli országokban lévő üzemekben az összes költség tendenciájának megfelelően a nem-faktor költségek is alacsony szinten maradnak. A különböző költségnemek vizsgálatánál azt látjuk, hogy a takarmányozási költségek követik a 13. ábrán megfigyelteket, mely szerint az európai országokban külön erőforrásokat kénytelenek a gazdák lekötni a megfelelő takarmány biztosítása érdekében. A költségnemek további vizsgálata és alakulása egyedi sajátosságokat mutat, így előfordul, hogy országokon belül azonos költségnemek között is két-háromszoros különbség tapasztalható. E költségszerkezet áttekintése során (25. ábra) világossá válik számunkra, hogy az anyatehén - tartás ilyen széles spektrumát felölelő elemzés mennyi egyedi összetételt jelent.

25. ábra: A nem faktor költségek százalékos összetétele a vizsgált üzemekben

Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

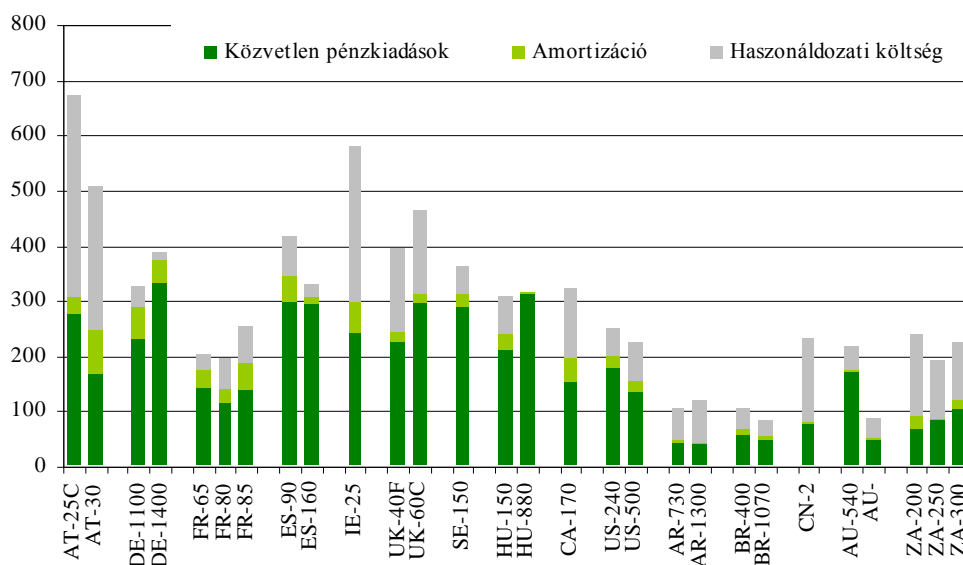
26. ábra: A takarmányozási költségek aránya az összes költségen és a nem - faktor költségeken belül

Forrás: Saját szerkesztés az *agri benchmark* alapján

Az anyatehén - tartás jövedelmezőségét meghatározó költsége a takarmányköltség (*Lankister et al, 1999*). A 26. ábra mutatja a takarmányköltségek összes költségből és a nem-faktor költségekből való részarányát. Az üzemek nagy részében a takarmányköltségek igen nagy százalékát – a nagyobb magyar üzem esetében 90%-t – teszik ki a nem faktor költségeknek, míg az összes költségből való részesedésük is 40% feletti. A kivételt képező üzemeket két csoportra oszthatjuk. Az egyik csoportot azok az üzemek jelentik, ahol a termelési tényezők költségeinek (elsősorban a munka használati költségeinek) volumene igen magas, pl. Ausztriában vagy Írországbán, míg a másik csoportba tartoznak az argentin üzemek, ahol a takarmányozás költségeinek abszolút értéke annyira alacsony, hogy csupán csak 5-6%-os arányt képvisel az összes költségből.

A összes költséget a három fő költségtevényezőre oszthatjuk (27. ábra). A közvetlen pénzkidással járó – explicit – költségek vizsgálatánál megfigyelhető, hogy az európai országok költségszintje közel azonos, ez alól egyedüli kivételt a franciaországi gazdaságok jelentenek, amelyek esetén az alacsonyabb költségeket a nagyobb egy tehénre jutó értékesítési tömeg okozza. A másik nagy csoportot a tengerentúli országok alacsony költségszintje képviseli, amiből kivételt jelent a kisebb ausztrál üzem, amely az adott évi aszályos idő miatt igen magas vásárolt takarmányköltséggel kellett, hogy számoljon. A két magyar üzem költségszintje szinte azonos, különbséget csak a költségek összetételében láthatunk.

US\$/100 kg élőtömeg

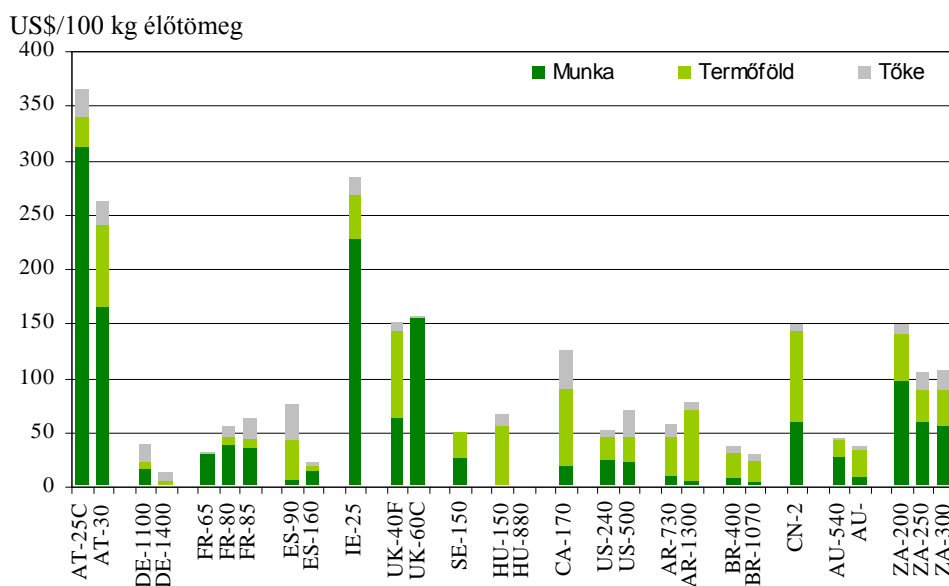

27. ábra: Az összes költség alakulása a vizsgálatba vont üzemek esetén
Forrás: Saját szerkesztés az *agri benchmark* alapján

Az európai országokban és Észak – Amerikában az alkalmazott intenzív, nagyobb eszközigenyű technológiák (szilázs, szenázs készítés eszközei, téli istállózás) miatt jelentős amortizációs költségek is terhelik a gazdálkodást, szemben a déli félteke országaival, ahol az amortizációs költségek

elhanyagolhatóak, így az implicit költségeket gyakorlatilag a használdozati költség jelenti.

A 28. ábrán látható a használdozati költség¹ összetétele A lenti ábrából kitűnik, hogy a gazdaságok zömében használdozati költség elsősorban a saját tulajdonú föld használata, és a saját felhasznált munkaerő elszámolása esetén merül fel. Jelentős a saját munkaerő után felszámolt használdozati költség a családi gazdaságokban (Ausztria, Írország, Anglia).

28. ábra: A használdozati költség összetevői a tipikus üzemekben
Forrás: Saját szerkesztés az *agri benchmark* alapján

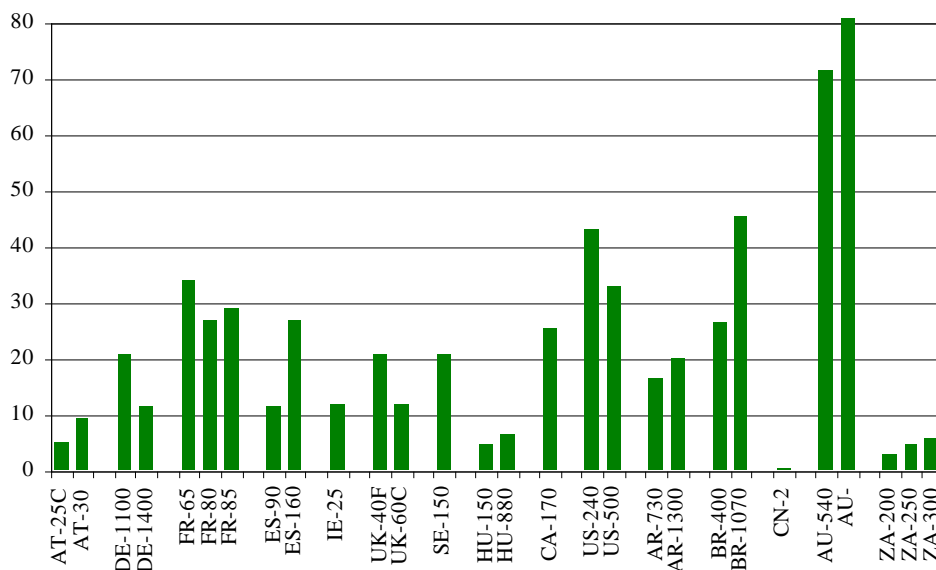
¹ . A használdozati költség egy gazdasági jószág következő legjobb felhasználási módjának, vagyis a feláldozott alternatívának az értéke (*Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D., 1988*). Kutatásom során, éppen ezért a különböző gazdaságok gazdálkodásának összehasonlíthatósága érdekében – az *agri benchmark* módszertanának megfelelően – használdozati költséget kalkuláltam a termőföld, a lekötött tőke, és a felhasznált saját munkaerő tekintetében. Saját tulajdonú termőföld esetében a földbérleti díjakkal, a lekötött tőke esetén a betéti kamatokkal, a saját munkaerő esetén pedig a másutt megszerzhető bérjövedelemmel számoltam.

Szinte az összes gazdaságban számítanak fel használdozati költséget a saját termőföld használata után. Az egyetlen olyan gazdaság, amelynek gazdálkodását nem terhelik használdozati költségek, a nagyobb magyar gazdaság, ennek a magyarázatát az adja, hogy ez az üzem a teljes földterületét bérlő és csak idegen munkaerőt vesz igénybe a gazdaság működtetéséhez.

5.2.6. Az anyatehén-tartás erőforrásainak hatékonysága

Ahogy az a költségek elemzése során megfigyelhettük a két legköltségesebb lekötött erőforrás az anyatehén - tartásban a munkaerő és a termőföld. Különös fontossággal bír tehát e két tényezőnek a gazdaságokban való hasznosulása.

kg élőtömeg/munkaóra

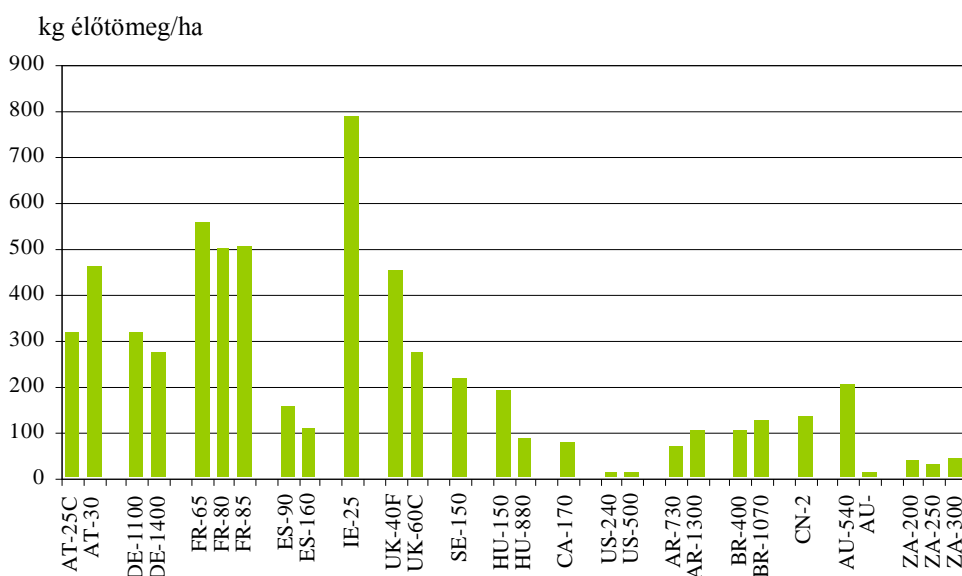
29. ábra: Az élőmunka termelékenysége a vizsgált üzemekben

Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

A 29. ábra mutatja az egy munkaóra alatt előállított élőtömeget. Nagyon magas értékeket figyelhetünk meg az ausztrál, a dél - amerikai és az észak - amerikai gazdaságok esetén, aminek oka az egész évben való legeltetéssel járó

alacsony munkaerőigény. A francia gazdaságok esetén megfigyelhető relatív magas értékek a nagy élősúlyban eladott vágótehenek értékesítésének köszönhetőek. A magyar gazdaságok alacsony munkaerő-hatékonyságának oka, hogy a vállalkozások idegen munkaerőt alkalmaznak, a munkáltatót pedig szigorú szabályok kötik (szabadságot, munkaidő, valamint a vagyonvédelem sajátosságai).

A másik fontos, és a költségek alakulását meghatározó termelési tényező a termőföld (30. ábra).

30. ábra: A termőföld termelékenysége a vizsgált üzemekben

Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

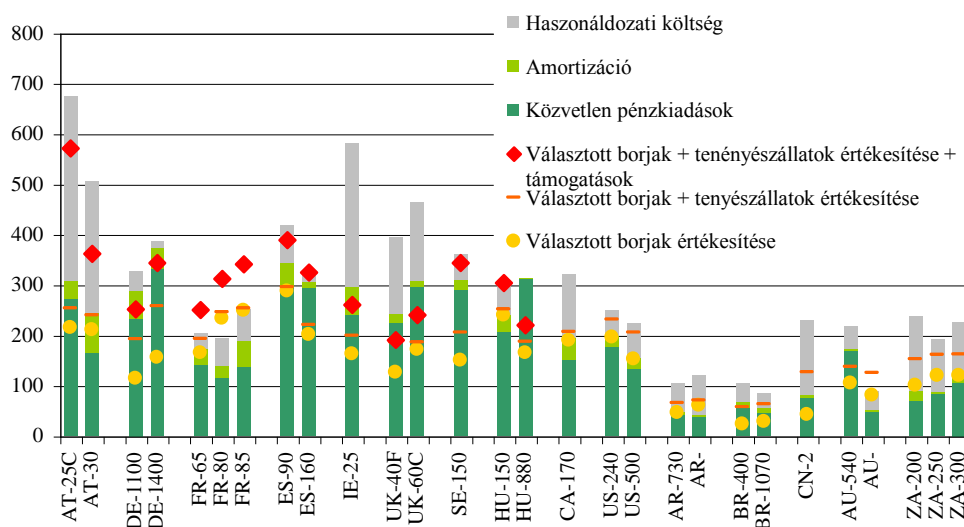
Jól megfigyelhető, hogy a nyugat-európai intenzív technológiákat alkalmazó kisméretű gazdaságok egységnyi területen nagyobb élőtömeget állítanak elő, mint a többi kontinens országai, ahol nagyméretű kiterjedt legelőterületek állnak rendelkezésre. A két magyarországi üzem között különbséget szintén a rendelkezésre álló földterület nagysága okozza.

5.2.7. Az anyatehén-tartás bevételei és költségei

A 31. ábrán látható a vizsgált üzemekben felmerülő összes költség, valamint a gazdaságokba különböző címen befolyt bevételek.

Megvizsgálva a költségek és a bevételek alakulását megállapíthatjuk, hogy a 28 vizsgált üzem közül az adott évben csupán egyetlen olyan gazdaság volt, amely a választott borjak értékesítéséből fedezni tudta volna az összes költségét, mégpedig a FR-80 gazdaság. Az üzemek döntő többségében a választott borjak értékesítése (sok esetben a tenyészállat értékesítéssel kiegészülve sem) nem fedezi a közvetlen pénzkidadásokat.

US\$/100kg élőtömeg

31. ábra: Bevételek és költségek a vizsgált üzemekben

Forrás: Saját szerkesztés az agri benchmark alapján

Buzás és Szabó (2009) a húshasznú tehéntartás fedezeti hozzájárulására vonatkozó modellszámításaikban arra a következtetésre jutottak, hogy az ágazat költségvetési támogatások nélkül hazánkban egyértelműen veszteséges, ennek azonban némileg ellentmond, hogy a kisebb magyar üzem esetén már a választott borjak értékesítése is fedezi a közvetlen pénzkidadásokat és az

amortizációt, a támogatásokkal növelt bevétel pedig már a kalkulált használdozati költség fedezetére is szolgál. Az EU országaiban a támogatásokkal kiegészített árbevétel már a legtöbb esetben fedezi a pénzkiadásokat és az amortizációt, valamint a számított használdozati költség egy részét. Az Európán kívüli országokban az árbevétel szinte mindenhol fedezi a közvetlen pénzkiadásokat, azonban a használdozati költség már nem térül meg.

6. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A magyarországi húshasznú anyatehén - tartás a rendszerváltás után soha nem látott recesszióba került, éppen ezért a gazdálkodók és az ágazatot irányítók egységesen az európai uniós csatlakozásban látták az ebből kivezető utat. Hiszen az EU a Közös Agrárpolitika 1968-as létrehozása óta nagy mértékű – előbb ár, majd pedig az ártámogatásokat kompenzáló közvetlen támogatásokkal – segítette a területén húsmarha tartással foglalkozó gazdálkodókat.

Ez a várt pozitív hatás el is indult az ágazatban, évről évre nőtt a húshasznú tehenek állománya, amit segített egyrészt a csatlakozást megelőzően a kormányzat részéről biztosított támogatási rendszer, másrészt pedig a gazdálkodók a magasabb majdani támogatások lehívásának reményében egyre nagyobb tőkét fektettek saját gazdaságuk fejlesztésébe.

A csatlakozást követően az anyatehén - tartás egy sajátos üzemi struktúra alakult ki hazánkban, aminek oka a támogatások megszerzésének kényszere volt. Olyan 3-5 tehenet tartó gazdálkodók részesülnek támogatásban, akik nem húshasznú tehenet tartanak, hanem kettőshasznú állománnyal rendelkeznek. A támogatási rendszer konzerválta ezt az üzemi szerkezetet, amelyben a támogatott állomány 55%-a kis vagy kiegészítő gazdaságokban található. Igaz ugyan, hogy a csatlakozást követő harmadik évre már 15%-kal csökkent a 20 vagy annál kevesebb anyatehenet tartó gazdaságok aránya még mindig ők teszik ki a gazdaságok több mint 80%-át, és a tulajdonukban volt a támogatott tehenállomány több mint 30%-a. Ezeket az üzemméretek azonban nem tartom gazdaságilag életképesnek, éppen ezért javaslom ezen üzemek méretbeli optimalizálását. Véleményem szerint az ehhez szükséges eszközök az állam rendelkezésére állnak. Fontosnak tartanám, hogy ezek az üzemek prioritásokat élvezzenek a nemzeti tartalékból való támogatási jogosultságok megszerzésekor, vagy az állami földterületek bérbeadásánál.

Vizsgálataim során megállapítottam, hogy az *agri benchmark* által alkalmazott módszer alkalmas a hazai anyatehén - tartó gazdaságok üzemgazdasági viszonyainak feltárására, a magyar gazdaságok nemzetközi versenyképességének vizsgálatára. A módszer alkalmazása és a nemzetközi összehasonlításokban való részvétel hasznára lehetne mind a tenyésztőszervezeteknek, mind pedig az egyes gazdaságoknak, hiszen nem csupán a globalizáció, de az ágazat exportorientált volta is, a elengedhetetlenné teszi a nemzetközi porondon történő megmérést.

Az összehasonlításból kitűnik, hogy a hazai húsmarha állományokban mind a tehén-, mind pedig a borjúelhullás jóval nagyobb mértékű, mint a nyugat – európai és a tengerentúli országokban. Ennek okát elsősorban állatgondozási hiányosságokkal magyarázhatjuk. Ebből következik, hogy a hazai üzemekben a fajlagos hozamok szintén elmaradnak a összehasonlításban élenjáró országok esetében tapasztalható fajlagos hozamoktól, ami előrevetíti a szerényebb jövedelem termelő képességet is.

A költségek vizsgálatánál szembetűnő a nagyobb magyar gazdaság esetében a takarmányköltségek kiugróan magas aránya mind az összes költség, mind pedig a nem – faktor költségek viszonylatában, aminek oka elsősorban a rosszabb agrometeorológia adottságokkal és a nem elegendő rendelkezésre álló gyepterülettel magyarázható. Az élőmunka termelékenységének vizsgálatánál is megállítható, hogy versenyhátrányban vagyunk még a többi európai országhoz képest is. Hiszen a több felhasznált élőmunka rontja a 1 munkaóra alatt előállított élőtömeg nagyságát.

7. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Hazánkban elsőként alakítottam ki tipikus anyatehén – tartó üzemeket az *agri benchmark* módszertana alapján, és vizsgáltam a húsmarhatartás eredményeit a TIPI-CAL termelésszimulációs módszerrel, melynek során feltártam az ágazat versenyképességét hátráltató tényezőket.
2. A húshasznú tehéntartás költségeinek elemzése során hazánkban elsőként használtam a faktorköltség (kamatköltségek, termőföld bérleti díja, munkabéreköltségek) kifejezést üzemgazdasági elemzésben és elemeztem a gazdálkodásban betöltött szerepét.
3. Rávilágítottam, hogy Magyarországon – ellentétben a világ más országait jellemző specializációval – a gazdaságok döntő többségében a húshasznú tehéntartás nem önálló profilja egy gazdaságnak, hanem a szántóföldi növénytermesztés kiegészítője.
4. Megállapítottam, hogy hazai húsmarha ágazat fajlagos hozama – a 100 tehénre jutó választott borjak száma és a választáskori tömege – elmarad az USA és az európai országok eredménye mögött.
5. Rámutattam arra, hogy az európai és tengerentúli húsmarhatartók döntő többségénél a választott borjak értékesítése a tenyészállat értékesítéssel kiegészülve fedezi ugyan a közvetlen pénzkidadásokat és az amortizációt, azonban nem fedezi a kalkulált használdozati költséget.

8. ÖSSZEFOGLALÁS

A disszertáció célja volt a magyarországi húshasznú anyatehén - tartás mélyreható vizsgálata, versenyképességének meghatározása.

Szekunder kutatásaim során a hazai húsmarha ágazat – azon belül is a választott borjú előállítás – múltjával és jelenlegi helyzetével ismerkedtem meg. A primer kutatások során feltérképeztem a hazai anyatehén tartó gazdaságok üzemi struktúráját, megvizsgáltam a támogatásban részesülő gazdaságok jellemző üzemméreteit. Emellett részletesen elemeztem két hazai anyatehén tartó gazdaság nemzetközi versenyben elért pozícióját, az *agri benchmark* nemzetközi üzemgazdasági hálózatban szereplő 15 ország 26 üzemének versenyében. Ezen vizsgálathoz a szervezet módszertana alapján a TIPI-CAL nevű programot használtam fel.

Vizsgálataim során megállapítottam, hogy az ezredfordulóra ugyan – a közelgő uniós csatlakozás okozta jobb jövedelempozíció reményében – jelentős mértékben nőtt a hazai húshasznú tehénállomány, azonban az üzemi struktúra jelentősen elaprózódott. A csatlakozás után húshasznú anyatehén támogatásban részesülő gazdaságok 55%-a 5 tehénél kevesebbet tart, és a támogatásban részesülő tehénállomány 55%-a 50 vagy annál alacsonyabb tehénlétszámmal rendelkező gazdaságokban található. Úgy vélem, hogy ezek az állományok elsősorban kettőshasznosítású állatokból állnak, és nem klasszikus anyatehén - tartó gazdaságok. Ez a tény rámutat arra, hogy a csatlakozás után igényelhető támogatások egy jelentős része nem konkrétan a húsmarha ágazat pozícióját javította.

A két hazai húsmarha tartó üzem nemzetközi összehasonlításban jól megfigyelhető magyar sajátosság az anyatehén - tartás más ágazathoz, elsősorban a szántóföldi növénytermesztéshez való csatolása egy üzemen belül.

Megállapítottam, hogy a vizsgálatba bevont két gazdaság a HU-150, tehát a kisebb gazdaság jól illeszkedik a jellemző nyugat-európai üzemek azon

sorába, amelyek közepes üzemmérettel rendelkeznek, míg a HU-880 a nagyobb üzemméretű gazdaságokkal került egy csoportba.

A tenyésztési mutatókat tekintve a magyar üzemek jól illeszkednek a nemzetközi trendekhez. A vizsgálataim során ebben a csoportban elemeztem az első ellés idejét, az elhullási százalékokat, a 100 anyatehénre jutó választott borjak számát, valamint a borjak választási korát, és választáskori tömegét.

A két magyar üzem jelentős lemaradást mutat az élőkunak erő termelékenységének vizsgálata során. A legrosszabb mutatókkal rendelkező gazdaságok csoportjában kaptak csak helyet az 1 munkaóra alatt megtermelt élőtömeg tekintetében. Valamivel jobb képet mutat a termőföld termelékenységnek vizsgálata.

A választott borjak értékesítési árának összehasonlítása során megállapítottam, hogy a magyarországi termelői árak csekély mértékben elmaradnak a nyugat - európai áráktól, de jelentős mértékben meghaladják a világ többi részén realizálható árakat.

Az anyatehén - tartás bevételeinek elemzése során megállapítottam, hogy a két magyar üzem hasonlóan az többi európai üzemhez bevételeinek döntő hányadát a választott borjak értékesítéséből szerzi és ezt egészítik ki a különféle jogcímenek kapott támogatások.

A költségek alakulásánál megfigyeltem, hogy a költségek legnagyobb hányada közvetlen pénzkadásként merül fel a hazai gazdaságokban, ellentétben a nyugat-európai országokkal, ahol a magas munkabér és földbérleti díjak hatására számított használdozati költségek igen magas hányadot tesznek ki az összes költségből. A nem faktor költségek részletes elemzésekor kiderült, hogy a magyar üzemek meghatározó költsége a takarmányköltség, amit a magas tőkelekötést igénylő téli tömegtakarmányok előállításának szükségszerűsége eredményez.

A költségek és a bevételek összevetése során jól láthatónak bizonyult, hogy a választott borjak értékesítése a magyar üzemekben nem fedezi még a

közvetlen pénzkidadásokat sem, ellenben a kisebb magyar gazdaság esetén a támogatásokkal kiegészített árbevétel már képes a közvetlen pénzkidások használdozati költséggel és az amortizációval megnövelt összegét is fedezni.

9. SUMMARY

The aim of the dissertation was to analyse the Hungarian cow-calf production in depth and its competitiveness.

The secondary survey targeted the past and current situation of the Hungarian cow-calf production, within it that of the weaned calf production. In the course of the primary research, the farm structure of the Hungarian cow-calf production and the typical size of subsidised farms were analysed. Besides it, the international competitiveness of two selected Hungarian cow-calf farm was investigated, by comparing them to 26 farms of 15 countries of the *agri benchmark* network. In this analysis, the so-called TIPI-CAL software applied by the benchmark was used in accordance with its methodology.

It was found that the Hungarian cow-calf herd increased significantly by the millennium in hope of a better income position expected due to the EU accession of Hungary. The farm structure however has been highly morselled. After the EU accession, 55% of the cow-calf farms kept less than 5 cows; while 55% of the cow herd is kept by subsidised farms keeping 50 or less cows. I believe that this herd is primarily double-purpose cattle and not classic beef cows. This fact may reflect that a great part of the subsidies available after the EU accession improved not particularly the position of the cow-calf production.

In the international comparison of the two Hungarian farms, it was found as Hungarian peculiarity that the cow-calf production is attached to other agricultural production, such as primarily to crop production within a single farm.

It was found that the size of the smaller Hungarian farm (HU-150) is in accordance with that of the Western European farms of medium size; while the larger one (HU-880) belongs to the large farms of the comparison.

Concerning the breeding performance, the Hungarian farms fairly follow the international trends. The analyses here covered the indicators 'age at first

calving', 'mortality rates', 'number of calves weaned per 100 cows' and the 'weaning age' and weaning weight' of the calves.

The labour productivity of both Hungarian farms lags behind in the comparison. They were listed in the group of farms with the worst parameters concerning the produced live weight per an hour. Their position was only slightly better when the land productivity was compared.

The comparative analysis of the farm gate price of weaned calves has shown that the Hungarian prices are slightly lower than those in Western Europe, but are significantly higher than those realisable in the rest of the world.

The analysis of the revenue of cow-calf production has shown that similarly to the other European farms, the Hungarian farms gain dominant proportion of their receipts from the sale of weaned calves, and it is complemented by various subsidies.

The analysis of the expenses has revealed that the highest proportion of the production costs is direct costs on the Hungarian farms, contrary to the Western European countries, where high opportunity costs - due to higher labour and land costs - represent very great proportion of the total production cost. It was found that feed cost is the most determining component among the non-factor costs on the Hungarian farms; which is due to the high amount of capital necessarily allocated for the production of winter forages.

The comparison of the costs and farm receipts proved that the market receipts from weaned calves did not cover even the direct costs on the Hungarian farms; while in case of the smaller Hungarian farm, market receipts complemented with subsidies covers even the sum of direct costs, opportunity costs and depreciation.

10. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A disszertáció megírásához szükséges elméleti felkészülés, és a doktori cselekmény sikeres elsajátítása tekintetében köszönettel tartozom *Dr. Széles Gyula, Dr. Varga Gyula, Dr. Sarudi Csaba, és Dr. Udovecz Gábor* professzor uraknak, akik a doktori iskola vezetőiként lehetővé tették számomra a doktori disszertációm elkészítését, szakmai ismeretekkel és ötletekkel segítették munkámat.

Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet *Dr. Borbély Csaba* egyetemi docensnek, aki témavezetőként útmutatásokkal, hasznos tanácsokkal, gondos odafigyeléssel segítette kutatómunkámat.

Köszönettel tartozom az *agri benchmark* nemzetközi csapatának, különösen *Dr. Claus Deblitznek* és *Daniel Brüggemannnak*, akik nélkül ez a dolgozat nem jöhetett volna létre.

Köszönöm a segítséget minden *kedves kollégámnak*, akik közvetve vagy közvetlenül szakmai észrevételeikkel, és segítségükkel hozzájárultak doktori disszertációm elkészültéhez.

Köszönöm a *barátaimnak*, hogy a legnehezebb pillanatokban is mögöttem álltak és biztattak a megkezdett munka befejezésére.

Köszönettel és hálával tartozom *családomnak*, hogy lehetővé tették számomra a továbbtanulást, és a választott úton mindig magam mögött tudhattam támogatásukat.

Végül, de nem utolsó sorban, külön köszönettel tartozom *Édesapámnak*, aki amellet, hogy megosztotta velem elméleti ismereteit és gyakorlati tapasztalatait, mindvégig inspirált és motivált a doktori disszertációm elkészítésében.

11. IRODALOMJEGYZÉK

1. 42/2008. (IV.4.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapból finanszírozott egyes területalapú támogatásokhoz (SAPS) kapcsolódó 2008. évi kiegészítő nemzeti támogatások (top-up) igénybevételével kapcsolatos egyes kérdésekről
2. 54/2007. (VII. 2.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapból finanszírozott egyes területalapú támogatásokhoz (SAPS) kapcsolódó 2007. évi kiegészítő nemzeti támogatások (top-up) egyes jogcímeihez kapcsolódó támogatási összegekről
3. 107/2008. (VIII. 27.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapból finanszírozott egyes területalapú támogatásokhoz (SAPS) kapcsolódó 2008. évi kiegészítő nemzeti támogatások (top-up) jogcímeihez kapcsolódó támogatási összegekről
4. 102/2001 FVM rendelet az agrárgazdasági célok 2002. évi költségvetési támogatásáról. 26.§- 39. §.
5. A marhahús és borjúhús közös piaci szervezete
elérhető: <http://www.fvm.hu/marha.pdf> 2003.02.15
6. A Tanács 1999. május 17-i 1254/1999/EK RENDELETE a marhahús és borjúhús közös piaci szervezetéről
7. A Tanács 1782/2003 EK RENDELETE (2003. szeptember 29.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról.
8. Abayné Hamar E. – Fábíán Gy. (2006): A gazdasági környezet és versenyképesség alakulása a magyar mezőgazdaságban. X. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös. (CD kiadvány).
9. Ángyán J. – Podmaniczky L. – Ónodi G. – Skutai J. (2002): A Nemzeti Agrár – környezetvédelemi Program. A falu 2. szám, pp. 21-30.

10. Ángyán J. (2000): Mezőgazdaságunk és a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program. A falu. 4. szám pp. 49-56.
11. Ángyán J. (2003): Az európai agrármodell, a vidékfejlesztés és a Nemzeti Agrár – környezetgazdálkodási Program. Az Európai Unió agrárgazdasága. 9-10. szám, pp. 10-15.
12. Ángyán J. (2005): Agrár – környezetgazdálkodás és vidékfejlesztés az Európai Unióban és Magyarországon. In: A vidékfejlesztés és az agrárium jövője (stratégiatervezet és civil program). Magyar Természetvédők Szövetsége.
13. Az agrár- környezetgazdálkodási támogatási rendszer aktualitásai. FVM Szaktanácsadási Szolgálat Hírlevele 2006. 2. szám, p 1.
14. Balika S. (1997): Program nélkül nem megy. Állattenyésztők Lapja 10. szám pp. 7.
15. Bíró Sz. – Katonáné K. J. – Varga P. (2005): A környezetbarát termelés alakításának teendői. IFM Agrár és Vidékfejlesztési Témacsoport, Budapest. pp. 25-27
16. Bodó I. – Dohy J. – Hajas P. – Keleméri G. (1985): Húsmarhatenyésztés. Mezőgazdasági Kiadó. pp.15
17. Borbély Cs. (1999): A tejtermelés szimulációs modellezése változó üzemgazdasági feltételek között. Doktori értekezés Pannon Agártudományi Egyetem, Kaposvár.
18. Bozsik N. (2004): A magyar agrártermékek versenyképességének vizsgálata. Gazdálkodás 9. különszám pp. 21-33.
19. Buday – Sántha A. (2002): Környezetgazdálkodás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest pp. 65-87.
20. Buzás Gy. – Szabó F. (2009): A marhahústermelés jövedelmezőségi viszonyai II. Magyar Állattenyésztők Lapja. 2. szám, pp. 6-8.
21. Council Regulation (EC) no 1257/1999 of 17 May 1999 on support for rural development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund

- (EAGGF) and amending and repealing certain Regulations. Official Journal of the European Communities. L160-as szám.
22. Csáki Gy. (2006): A nemzetközi gazdaságtan és a világgazdaságtan alapjai. Napvilág Kiadó, Budapest. pp. 128-163.
 23. Csete L. – Láng I. (2005): A fenntartható agrárgazdaság és vidékfejlesztés. MTA, Budapest. pp. 39-56.
 24. Dákay I. – Bene Sz. – Nagy B. – Keller K. – Fördös A. – Szabó F. (2006): A hasznosult szaporulat néhány húsmarha állományban. Állattenyésztés és Takarmányozás 4. szám, pp. 323- 332.
 25. Deblitz et al. (2006): Beef Report 2006. FAL, Braunschweig.
 26. Deblitz et al. (2007): Beef Report 2007. FAL, Braunschweig.
 27. Demeter J. (1999): Húshasznosítású üszőnevelő intervenciós telepek. Magyar Állattenyésztők Lapja 5. szám pp. 4.
 28. Erdei I. – Márton D. – Ábrahám T. – Lengyel Z. – Benedek Zs. – Török M. – Szabó F. (2005): Húshasznosítású tehének első ellési életkorának és élettartamának vizsgálata. Állattenyésztés és Takarmányozás 2.szám, pp-97-107.
 29. Farkas – Fekete M. – Sági J. (2005): Foreign exchange rate policy implications on competitiveness in agriculture. Gazdálkodás 12. különszám pp. 1-6.
 30. Farkasné Fekete M. – Molnár J. (2002): Az árfolyamrendszer és a mezőgazdasági termékek, valamint élelmiszerek külkereskedelmi versenyképességének összefüggései. Gazdálkodás 4. szám pp. 61-69.
 31. Fehér A. – Petó K. (2003): A regionális gazdaság versenyképessége az észak – alföldi kistérségekben. Gazdálkodás 4. szám pp. 16.
 32. Ferenczi T. (1997): Termelési költség és jövedelmezőség a specializált területi típusokban. In: Bernát T. (szerk.): A magyar mezőgazdaság területi szerkezetének változásai. Agroinform Kiadó. Budapest.

33. Findrik M. – Szilárd I. (2000): Nemzetközi versenyképesség – képességek versenye. Kossuth Kiadó, Budapest.
34. Fogarasi J. – Tóth J. (2004): A magyar gabonatermelő gazdaságok működési versenyképessége. Gazdálkodás 6. szám p. 11.
35. Forgó I. (2004): A Nemzeti Agrár – Környezetvédelmi Program extenzív gyephasznosítási célprogramjának értékelése két megyében. Acta Agraria Debreceniensis 13. szám, pp. 1-5.
36. Füller I. – Húth B. – Holló I. (1999): Mi lesz veled magyartarka? Magyar Állattenyésztők Lapja 11. szám, pp. 7.
37. Guba M. – Ráki Z. (1998): Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piaci szabályai és átvételének várható hatásai a magyar vágómarha – ágazatra. Agrárágazati tanulmányok 13. szám, AKII, Budapest. pp. 27.
38. Guba M. – Ráki Z. (1999): Az AGENDA 2000-ben előirányzott szabályozás várható hatása a szarvasmarha – ágazatban. Agrárgazdasági Tanulmányok 11. szám, AKII Budapest.
39. Gulyás J. (1978): A Közös Piac agrárpolitikája. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 136-139.
40. Gyarmati Á. (2005): A fenntartható fejlődés fogalmától az agrár-környezetgazdálkodási támogatásokig. Acta Agraria Debreceniensis 16. különszám, pp. 354-3614
41. Hajas P. (1975): Szakosított marhahústermelés I. Mezőgazda Kiadó, Budapest. pp. 9-10. és pp. 77-82.
42. Hajdu Iné – Lakner Z. (1999): Az élelmiszeripar gazdaságtana. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest. pp. 183 -185.
43. Halmai Péter (*szerk.*) (1995): Az Európai Unió agrárrendszere. Mezőgazda Kiadó, Budapest. pp. 122.
44. Halmai Péter (*szerk.*) (2002): Az Európai Unió agrárrendszere. Mezőgazda Kiadó, Budapest. pp. 142.

45. Hansen, A. – Thiele, H. D. (2005): Die Märkte für Vieh und Fleisch. Agrarwirtschaft 1. szám, pp. 49-68.
46. Harsányi L. (1977): Legelőből marhahús. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. p. 12.
47. Harsányi L. (1997): Egy ágazat története. Állattenyésztők Lapja 3. szám pp. 12.
48. Heinrich I. – Kovács G. – Udovecz G. (1999): Zur Schätzung der Wettbewerbskraft ausgewählter Produktionszweige in der ungarischen Landwirtschaft. Agrarwirtschaft Heft 8/9, pp. 14.
49. Heinrich I. (1996): Versenyképes gazdálkodás. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
50. Hemme T. – Isermeyer F. (1997): TIPI-CAL Modell zur Politik und Technikfolgenabschätzung für typische Betriebe im internationalen Vergleich. FAL, Braunschweig.
51. Horváth Z. (2002): Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés, Budapest. pp. 266-274.
52. Jámbor A. – Módos Gy. – Tóth J. (2009): Hazai és nemzetközi versenyképességi számítások. In: (Szerk: Szücs I. – Farkasné Fekete M.): Hatékonyság a mezőgazdaságban. Agroinform Kiadó, Budapest. pp. 237-238
53. Jongeneel, R. A. (2003): Effective prices as a device to analyze the impact of the Agenda 2000 and Mid-Term Review policy reforms on dairy and beef: measurement and simulation results for Germany. Agrarwirtschaft 7. szám, pp. 315-323.
54. Kapronczai I. (szerk.) (2003): A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól az Európai Unióig. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest pp. 140-142.
55. Kende T. – Szücs T. (szerk.) (2000): Az Európai Unió politikái. Osiris Kiadó, Budapest. pp. 284 -285.
56. Kerekes S. – Szlávik J. (1996): A környezeti menedzsment közgazdasági eszközei. Közgazdasági Szemle 6. szám, pp. 580.

57. Kiss J. (2002): A magyar mezőgazdaság világgazdasági mozgásteré. Akadémiai Kiadó, Budapest pp. 191
58. Kiss J. (2004): Az EU agárpolitikájának 2003. évi reformja. Gazdálkodás 5. szám, pp. 1-25.
59. Kiss J. (2006): Az EU agárpolitikai dilemmái. Gazdálkodás 1. szám, pp. 27-46.
60. Kovács B. (2004): Az uniós csatlakozás várható hatásainak vizsgálata a tejtermelésben szimulációs modell segítségével. Doktori disszertáció. Kaposvári Egyetem. pp. 28.
61. Kovács G. (2006): A KAP reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és földhasználati viszonyaira. AKI, Budapest. p 14.
62. Kovács G. - Udovecz G. (2005): Mezőgazdaságunk első éve az EU-ban. Gazdálkodás 5. szám, pp. 1-7.
63. Központi Statisztikai Hivatal (2002): Állatállomány 2002. április 1., Budapest
64. Központi Statisztikai Hivatal (2003): Állatállomány 2003 április 1., Budapest.
65. Központi Statisztikai Hivatal (2004): Állatállomány 2004 április 1., Budapest.
66. Központi Statisztikai Hivatal (2004): Élelmiszerek és tápanyagfogyasztás 1970-2002. KSH, Budapest.
67. Központi Statisztikai Hivatal (2005a): Állatállomány 2005 április 1., Budapest.
68. Központi Statisztikai Hivatal (2005b): Magyarország földterülete művelési ágak szerint (1853-2005) www.ksh.hu elérhető: 2007. április 24.
69. Központi Statisztikai Hivatal (2006): Állatállomány 2006 április 1., Budapest.
70. Lankister, W. L. – Green, R. D. – Gutierrez, P. H. – Dalsted, N. L. – Green, J. O. – Taylor, R. E. (1999): Identification and management of critical

control point of cow – calf enterprise for achieving and maintaining consistency and low cost of production. *Animal Science* 15. szám, pp. 77-83.

71. Láng I. (2003): A fenntartható fejlődés Johannesburg után. Agroiinform Kiadóház, Budapest. pp.1-147.
72. Magda S. – Marselek S. (2005): Az ökológiai szemléletű állattenyésztés ökonómiája. In: (szerk.: Radics L.- Seregi J.) Ökológiai szemléletű állattermék – előállítás. Szaktudás Kiadóház Rt, Budapest.
73. Márton I. (2004): A nemzeti stratégia érdekei. *Magyar Állattenyésztők Lapja* 7. szám, pp. 13.
74. Módos Gy. (szerk.) (2004): A versenyképesség összetevői és mérési módszerei a hús-termékpályán. Agroiinform Kiadó, Budapest. p.11
75. Nábrádi A. (2005): A gyephasznosítás gazdasági értéke. In: Jávor András (szerk.): Gyep – állat – vidék – kutatás – tudomány. Debreceni Egyetem Agártudományi Centrum, Agrárgazdasági és vidékfejlesztési Kar, Debrecen. pp. 21-42.
76. Nagy G. (1997): A gyepgazdálkodás helyzete és fejlesztésének feladatai. MTA Agártudományok Osztálya, Budapest. pp. 1-8.
77. Nagy G. (1999): A pásztorkodó marhatartás alkonya. *Magyar Állattenyésztők Lapja*. 12. szám, p. 5.
78. Nagy G. (2005): A gyepek fontossága a vidékfejlesztésben. In: Jávor András (szerk.): Gyep – állat – vidék – kutatás – tudomány. Debreceni Egyetem Agártudományi Centrum, Agrárgazdasági és vidékfejlesztési Kar, Debrecen. pp. 73-82.
79. Nemzeti Vidékfejlesztési Terv az EMOGA Garancia részlegének Intézkedéseire – Magyarország (végleges változat) 2004. július 19. pp. 114 - 122.
80. Római Szerződés 1957 <http://www.im.hu/adat/letoltes/EKSZ0711.pdf>
elérhető: 2003.04.13

81. Popp J. (2001): Mezőgazdasági termékek – világszerte kilátások. Magyar tudomány 1. szám, pp. 35-50.
82. Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (2004): A közös agrárpolitika 2003. évi reformja. AKII, Budapest. p. 7.
83. Popp J. (2003): A KAP – reform és a többfunkciós mezőgazdaság. Gazdálkodás 4. szám, pp. 48-68.
84. Samuelson P.A. – Nordhaus W. D. (1988): Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 1272.
85. Stefler J. – Nagy G. – Dér F. – Vinczeffly I. (2000): A különböző adottságú gyepek hasznosíthatósága húsmarhatartással. Állattenyésztés és takarmányozás 6. szám, pp. 494-509.
86. Stefler J. – Ráki Z. – Márton I. – Szabó F. (2004): A marhahústermelés várható jövedelme és a termelés alakulása az EU agrárreformjának, a támogatások fejlesztési rendjének és a technológiai fejlesztés tükrében. Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport. NFH, Budapest.
87. Stefler J. (2005): A kritikus helyzetbe került állattenyésztési ágazatok és termékek jövője (Vágómarha - termelés). Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport, Agár- és Vidékfejlesztési Témacsoportja. Kaposvár.
88. Szabó F. – Márton I. (1999): A marhahústermelés minőségi fejlesztése. In: Minőség és agrárstratégia. Magyarország az ezredfordulón. Szerk.: Glatz F. MTA, Budapest. pp. 255-270.
89. Szabó F. (1999): A környezetbarát marhahústermelés lehetőségei. Tiszántúli Mezőgazdasági Tudományok Napok kiadványa pp. 133-136
90. Szabó F. (2005): Húsmarhatenyésztés. Mezőgazda Kiadó, Budapest. pp. 16-17.
91. Szabó F et al (2005): Economic position of beef sector in Hungary. Commission on Livestock Farming Systems L 2.8 abstract no 87, European Association for Animal Production 5th – 8th June, Uppsala.

92. Szávay G. – Mészáros M. (2002): Szarvasmarha – tenyésztésünk az EU csatlakozás tükrében. Magyar Állattenyésztők Lapja 10. szám, pp. 12-13.
93. Széles Gy. (szerk.) (1988): Az állattenyésztés számokban. Agártudományi Egyetem, Állattenyésztési Kar, Kaposvár.
94. Széles Gy. (1991): A tenyészállatimport gazdasági értékelése és hatása a szarvasmarha - tenyésztésünk helyzetére. Akadémiai Kiadó, 1991.
95. Széles Gy. – Márton I. – Zászlós T. (2000): A húsmarhatenyésztés és marhahústermelés makroökonómiai feltételei. Állattenyésztés és takarmányozás 6. szám, pp. 554-568.
96. Takács J. (2001): A verseny társadalmi költsége. Gazdálkodás 2. szám pp. 83-89.
97. Termelésellenőrzött húshasznú tehénállomány 2003. évi létszám adatai elérhető:<http://www.georgikon.hu/tanszerek/tenyeszt/husmarha/index.htm> 2007.12.01.
98. Tenk A. – Sántha T. – Goda M. (1997): A marhahús-forgalmazás piacsabályozása az EU-ban. Gazdálkodás, 3. szám, pp. 60-61
99. Tímár I. (2004): Versenyképesség a magyar tejágazatban. Doktori értekezés, Corvinus Egyetem, Budapest.
100. Török Á. (1999): Verseny a versenyképességért? Integrációs Stratégia Munkacsoport MEH, Budapest.
101. Udovecz G. (2006): Szerkezetváltási kényszerben a magyarországi agrárgazdaság. Gazdálkodás 2. szám, pp. 4-17.
102. Varga Gy. (1997): Miként is tárgyaljunk az Európai Unióval? Ajánlások a tárgyalási stratégiához. In: Varga Gyula (szerk.): Az EU csatlakozás agrárgazdasági kilátásai előnyök és hátrányok. MTA Agrártudományok Osztálya, Budapest és Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest. pp. 77.
103. Varga Gy. (2001): Árváltozások a '90-es évtized magyarországi mezőgazdaságában. Gazdálkodás 1. szám, pp. 33-47.

104. Vásáry M. (2006): Az egységes támogatási rendszer (SPS) bevezetése Magyarországon. A falu 4. szám, pp. 21-31.
105. Vásáry M. – Osztrogonác I. (2006): A szétválasztás, mint a félidejű felülvizsgálat egyik eleme. XI. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös, 2008. március 27-28. (CD kiadvány)
106. Vizard K – Lakatos V. (2006): Analysis and planning of agricultural farms within the framework of IFCN. XI. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös, 2008. március 27-28. (CD kiadvány)
107. Wagenhoffer Zs. (2006): Húsmarha ágazat: csak versenyképesen. Magyar Állattenyésztők Lapja 11 szám, pp 7.
108. Wagenhoffer Zs. – Zjalic, M. – Dimitriadou, A. – Rosati, A. (2006): Húsmarha ágazat az EU-ban. Magyar Állattenyésztők Lapja 3. szám pp. 8-9.

12. MELLÉKLET

12.1. Ábrák jegyzéke

1. ábra: Az egy főre jutó marhahústermelés (1935-1974.).....	6
2. ábra: Marhahústermelés és felhasználás (1970-2000.)	14
3. ábra: Hasznosítási irányok aránya a tehén állományban.....	16
4. ábra: Magyarország földterülete művelés ágak szerint (2005.)	33
5. ábra: A vidéki területek funkcióinak és a gyephasználat céljainak illeszkedése.....	36
6. ábra: Az NVT-ben pályázható agrár – környezetgazdálkodási rendszerek	41
7. ábra: A TIPI-CAL tartalma (tm3-beef.xls)	51
8. ábra: A magyarországi üzemek elhelyezkedése.....	56
9. ábra: A közvetlen kifizetések ütemezése	60
az EU-15-nek járó támogatás %-ában.....	60
10. ábra: Tehénlétszám a vizsgált üzemekben	74
11. ábra: Az összes bevétel volumenének alakulása a tipikus üzemekben	75
12. ábra: Az összes bevétel összetétele a tipikus üzemekben	76
13. ábra: Földhasználat az anyatehén - tartásban	77
14. ábra: Az első ellés ideje a vizsgált üzemekben	78
15. ábra: A tehenek és borjak elhullási százaléka a tipikus üzemekben	79
16. ábra: A 100 anyatehénre jutó választott borjak száma a vizsgált üzemekben.....	80
17. ábra: Borjak választási kora a tipikus üzemekben	81
18. ábra: A választott borjak választáskori tömege.....	82
19. ábra: A választott borjak értékesítési ára	83
20. ábra: A tehenenként értékesített élőtömeg a vizsgált gazdaságokban.....	84
21. ábra: Az anyatehén – tartás bevételeinek összetétele a tipikus üzemekben	85
22. ábra: Az anyatehén tartás bevételei a vizsgált gazdaságokban	86
23. ábra: Az összes költség alakulása az anyatehén - tartó gazdaságokban.....	87
24. ábra: A nem faktor költségek alakulása a vizsgálatba vont üzemekben	88
25. ábra: A nem faktor költségek százalékos összetétele.....	89
27. ábra: Az összes költség alakulása a vizsgálatba vont üzemek esetén	91
28. ábra: A használdozati költség összetevői a tipikus üzemekben	92
29. ábra: Az élőmunka termelékenysége a vizsgált üzemekben	93
30. ábra: A termőföld termelékenysége a vizsgált üzemekben.....	94
31. ábra: Bevételek és költségek a vizsgált üzemekben.....	95

12.2. Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Magyarország tehénállományának várható alakulása 2000-ig	8
2. táblázat: A mezőgazdasági vállalatok állattenyésztési ágazatainak részesedése a termelési rendszerekben	9
3. táblázat: A vágómarha - termelés költségének és jövedelmének változása (1988-1996.)	10
4. táblázat: A tehénlétszám és a hasznosítási irányok arányai (1980-1996.) (ezer db).....	11
5. táblázat: A tehénlétszám és a hasznosítási irányok arányai (1997-2006.) (ezer db).....	12
6. táblázat: A vágómarha - termelés volumene Magyarországon	14
7. táblázat: A nagyállategység számításához kapcsolódó átváltási arányok.....	23
8. táblázat: A szarvasmarhák után járó prémiumok alakulása (€)	26
9. táblázat: A tagországok által választott opciók.....	30
10. táblázat: A Nemzeti Agrár – Környezetvédelmi Program extenzív gyephasznosítási célprogram statisztikai adatai	39
11. táblázat: Az agrár – környezetvédelmi intézkedések költségvetése	40
12. táblázat: AKGP célprogramjaira beérkezett igénylések (2004 - 2005)	42
13. táblázat: A magyarországi tipikus üzemek néhány fontosabb mutatója	57
14. táblázat: A közvetlen kifizetésekkel kapcsolatos adatok	58
15. táblázat: A 2004-ben egyszerűsített kifizetésre jogosult földterületek nagysága Magyarországon (ha).....	62
16. táblázat: A húsmarha ágazatot érintő TOP – UP támogatási jogcímek összegének alakulása (ezer Ft)	63
17. táblázat: A tehénlétszám alakulása társasági formák szerint (ezer db).....	66
18. táblázat: Támogatásra jogosult gazdaságok (2005.)	67
19. táblázat: Támogatásra jogosult gazdaságok (2007.)	68
21. táblázat: A vizsgált üzemek elnevezései és az üzemekben tartott fajták	73

13. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

IDEGEN NYELVEN MEGJELENT TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK (7)

- **SZABÓ, K.** – BORBÉLY, CS. (2008): Beef Report 2008 Benchmarking Farming Systems Worldwide (magyar fejezet), Szerk.: Deblitz, C., FAL, Braunschweig. ISSN 1864-2969
- **SZABÓ, K.** – BORBÉLY, CS. (2007): Beef Report 2007 Benchmarking Farming Systems Worldwide (magyar fejezet), Szerk.: Deblitz, C., FAL, Braunschweig. ISSN 1864-2969
- BORBÉLY, CS. – **SZABÓ, K.** – CSIMA, F. (2006): The using of IFCN's method in Hungary. Acta Agraria Kaposváriensis. 2. szám, pp. 271-275.
- **SZABÓ, K.** – BORBÉLY, CS. (2006): Beef Report 2006 Benchmarking Farming Systems Worldwide (magyar fejezet), Szerk.: Deblitz, C., FAL, Braunschweig. ISSN 1610-9880
- **SZABÓ, K.** – BORBÉLY, CS. (2004): Status quo and prospects of beef production world-wide. Szerk.: Deblitz, C., Landbauforschung, Völkenrode Vol. 54. No. 4 pp. 234-249. (magyar fejezet)
- **SZABÓ, K.** – BORBÉLY, CS. (2004): IFCN Beef Report, Status and Prospects of Typical Beef Farms World-Wide. Szerk.: Deblitz, C., FAL, Braunschweig. (CD kiadvány)
- **SZABÓ K.** (2004): The economic analysis of the Hungarian cow-calf enterprises in international context. Buletinul USAMV-CN, 60/2004 pp.53-58. ISSN 1454-2382

MAGYAR NYELVEN MEGJELENT TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK**(1)**

- **SZABÓ K.** – SZABÓ F. – BORBÉLY CS. (2008): A húsmarha ágazat gazdasági lehetőségei. Acta Oeconomica Kaposváriensis 1-2 szám, pp. 41-49.

PROCEEDINGSBEN TELJES TERJEDELEMBEN MEGJELENT KÖZLEMÉNY MAGYAR NYELVEN (7)

- **SZABÓ K.** – SZABÓ F. – BORBÉLY CS. (2008): Különböző üzemméretű anyatehén – tartó gazdaságok versenyképességének elemzése. XI. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös, 2008. március 27-28. (CD kiadvány)
- **SZABÓ K.** – SZABÓ F. (2007): Hazai anyatehén tartó gazdaságok az *agri benchmark* hálózatában. Erdei Ferenc IV. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2007. augusztus 27-28. pp. 827-830
- **SZABÓ K.** - TÓTH K. – SZABÓ F. (2006): A húshasznú anyatehén-tartás helyzete Magyarországon. X. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös, 2006. március 30-31. (CD kiadvány)
- **SZABÓ K.** – CSORDÁS E. (2006): Miért meglepetés az anyatehén támogatás kvótájának túligénylése? XII. Ifjúsági Tudományos Fórum, Keszthely, 2006. április 20. (CD kiadvány)
- **SZABÓ K.** (2006): Hogyan hat az anyatehén – tartásra a támogatási szint és a kvótaelosztás mai rendszere? DOSZ Tavasziszlét Konferencia, 2006. május 5-6., Kaposvár. (CD kiadvány)
- **SZABÓ K.** – TÓTH K. (2005): Versenyképes-e a magyar anyatehén-tartás? „Verseny élesben” Mosonmagyaróvár, 2005. május 5-6. (CD kiadvány)

- **SZABÓ K.** (2004): A hazai húsmarha ágazat elemzése egy nemzetközi üzemgazdasági hálózat segítségével. IX. Nemzetközi Agrárökonómia Tudományos Napok, Gyöngyös. (CD kiadvány)

ELŐADÁSOK IDEGEN NYELVEN (2)

- **SZABÓ K.:** Future of beef farming in Hungary. 3rd IFCN Beef Conference, Braunschweig, 2004. július 22.
- **SZABÓ K.:** The story of a Hungarian cow-calf farm. 5th *agri benchmark* Beef Conference, Braunschweig, 2007. június 19

14. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉN KÍVÜL MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

PROCEEDINGSBEN TELJES TERJEDELEMBEN MEGJELENT KÖZLEMÉNY IDEGEN NYELVEN (1)

- BORBÉLY, CS. – SZABÓ, G. – **SZABÓ, K** (2007): Landwirtschaftliche Ausbildung in Ungarn. 15. Arbeitswissenschaftliches Semminar – Arbeitswissenschaften in Landbau. BOKU, Wien. (CD kiadvány)

PROCEEDINGSBEN TELJES TERJEDELEMBEN MEGJELENT KÖZLEMÉNY MAGYAR NYELVEN (2)

- CSORDÁS E. – **SZABÓ K.** (2006): A dél – dunántúli régió sertéságazatának költség- és jövedelemhelyzete az országos adatok tükrében. XII. Ifjúsági Tudományos Fórum, Keszthely, 2006. április 20. (CD kiadvány)
- TÓTH K. – **SZABÓ K.** (2004): A biotej táplálkozási előnyei. XXX. Óvári Tudományos Napok, Mosonmagyaróvár, 2004. október 7. (CD kiadvány)

15. RÖVID SZAKMAI ÉLETRAJZ

Szabó Kinga 1979. január 22-én született Kaposváron. Az általános iskola elvégzését követően a kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium angol speciális nyelvi osztályában folytatta tanulmányait, ahol 1997-ben érettségizett. A következő tanévet az AFS Magyarország cserediákjaként a svájci Luzernben töltötte.

1998-ban iratkozott be a Pannon Agrártudományi Egyetem Állattudományi Karára, ahol 2003-ban kiváló minősítéssel szerzett gazdasági agrármérnöki diplomát terület – és vidékfejlesztési szakirányon. 2002-ben tagja volt az Egyetem a Hazám hazája Európa vetélkedőn képviselő, negyedik helyezést elérő csapatnak.

2003-ban nyert felvételt a Kaposvári Egyetem Állattudományi Kar Doktori Iskolájába „Az állati eredetű termék előállítás, - fejlesztés és - fogyasztás ökonómiája” c. programra.

Angol és német nyelvekből felsőfokú C típusú nyelvvizsgálóval rendelkezik.

Doktori tanulmányai alatt a Vállalatgazdasági és Szervezési Tanszéken Mezőgazdasági Üzemtan szemináriumokat tartott. 2003 óta vesz részt az *agri benchmark* nemzetközi üzemgazdasági hálózat munkájában.

Doktori szigorlatát 2006 szeptemberében „cum laude” minősítéssel abszolválta.

Jelenleg a Vállalatgazdasági és Szervezési tanszéken dolgozik egyetemi tanársegédként, ahol Vállalatgazdaságtan és Mezőgazdasági üzemtan előadásokat, illetve szemináriumokat tart. Hat diplomadolgozat konzulense, egy OTKA pályázatban pedig közreműködő kutatóként vesz részt.